

XXIX 159

AZ

ALSÓFEHÉRMEGYEI

TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI

TÁRSULAT

ELSŐ

ÉVKÖNYVE.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI:

Dr. TEMESVÁRY JÁNOS

főgymn. tanár. egyleti első titkár.

KIADJA AZ ALSÓFEHÉRMEGYEI TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYLET.

KOLOZSVÁRT,

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA

1888.

AZ

ALSÓFEHÉRMEGYEI

TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI

T Á R S U L A T

ELSŐ

É V K Ö N Y V E

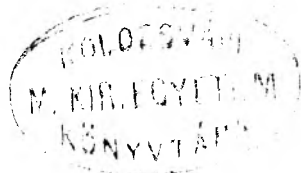
BCU Cluj / Central University Library Cluj

A VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI:

Dr. TEMESVÁRY JÁNOS

főgymn. tanár, egyleti első titkár.

KIADJA AZ ALSÓFEHÉRMEGYEI TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYLET.

KOLOZSVÁRT,

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA

1888.

105453

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I.

**Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi
egylet keletkezése és működése.**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tírta :

ÁVÉD JÁKÓ

FÖGYMN. R. TANÁR.

1. Bevezetés.

Alsófehérmegye hazánk erdélyi részének történelmében mindenkör jelentékeny szerepet játszott, mire őt főleg változatos és gazdag természeti viszonyai képesítették s adtak alkalmat már a rómaiakat megelőző korszak embereinek is jelentékeny telepek alkotására, minek, hogy így kellett lenni, bizonyítják egyik oldalról az ezen megye határában talált nagyszámu leletek*, más oldalról ama magas hegyeken épült várromok, melyeket, minő pl. megyénk területén a *kecskekői*, a nép tündér-váraknak tart és a zalathnai Zsidóvár, melyről azt tartják, hogy a *Decebál* által Jeruzsálem pusztulásától idehozott zsidók építették és lakták, de bizonyít főleg a hirneves *Tharmis* dák-város, melyet történetbuváraink a mai Gyulafehérvár és Marosportus közé helyeznek, oda a hol a későbbi *Apulum*, római gyarmatváros feküdt és a rómaiaknak azon ismeretes ténye, hogy az általuk elfoglalt helyeket lehetőleg fentartották, mint például nálunk a bányatelepeket, hol a rómaiakat megelőző bányamivelésnek világos nyomai maradtak fenn.

A római korszak már sokkal több emlékét hagyta hátra annak a kiváló szerepkörnek, melyet Alsófehérmegye azon időben betöltött. Területén *Abrudbánya*, *Verespatak*, *Zalathna*, *Bucsum* és *Kerpenyes*, a rómaiak fémbányászatának voltak tanúi, *Marosujvár* sóval látta el őket és *Anpolyiczán* márvány-bányászatuknak látjuk nyomait és nem vonható kétségbe, hogy a bányahelyek körül hatalmas telepek is keletkeztek, a mint azt a mai Zalathna és Petrozsán köcségek között elterülő *Alburnum* romjai bizonyítják. Ez a város a rómaiak „*collegium aurariuma*“ (fő bányászhelye) volt s egész épületsorokat feltüntető alapfalai még 1717-ben is jól láthatók voltak.

De ez csak egy része az egész látképnek, más oldalon a mai Gyulafehérvártól Marosportusig s itt a Maros folyón át $1\frac{1}{4}$ mért-

* Lásd a Kolozsvári Orvos-természettudományi Értesítő 1887 s következő évi folyamait.

földnyire egy porba omolt városnak *Apulumnak* nyomai még ma is látszanak, melynek százakra menő emlékei egykori nagyságára és virágzására mutatnak.

Blandiana a mostani Alvincz alatt szintén jelentékeny telepítvény lehetett; Nagy-Enyed tájékán a régi római építmények olyatán maradványai szemlélhetők, melyek itt hajdan virágzó városok létere engednek következtetni; a *Csáklya-hegy* mellett elterülő mezőn található nagyszámu romok, hamvvedrek s más emlékek egy legújabb római telepítvényt sejtetnek; a Gyulafehérvártól északra fekvő Krakó és Tibor községeket kapcsoló út mellett, egy római vár szembetűnő maradványai vannak; és végül római telepek nyomaira találhatunk Kisfalud, Sárd, Tótfalu, Monora és Diód jelenleg létező községek körül is. E telepeket egymással és a többi dáciai telepekkel kitűnő kőutak kapcsolták össze, sőt Apulum több irányból jövő útnak mintegy góczpontja volt, a mi a gazdagságnak és kereskedésnek bizonyos foku kifejlődését vonta maga után, hiszen a római érnek is *boldognak* (felix) hirdették a római Erdélyt, minek előidézésében megyénk területének is részének kellett lenni, annál is inkább, mivel Vass József szerint nyomos okok szólnak mellette, hogy már Céz időben Apulum és a szomszédos Hegyalja (Sárd, Krakó, Magyar-Igen, Czelná stb.) tüzés és zamatos bort adtak és Apulum kereskedői ugyanott Crassus Macrobius nevű védnöküknek fogadalmi oltárt emeltek; de sőt a „schola“ és a „Q. Carpion. Augusti Lib. Tabularius Provinciae Apulensis“ feliratu emlékek levéltáraknak és a mi ritka volt, nyilvános iskolának létezését is sejtetik velünk, nem is említvén azt, hogy a közegészségileg oly fontos hegyi források bevezetéséről és fürdők építéséről elegendőleg gondoskodtak, a mint azt a Gyulafehérvárnál, Kisfaludnál és Zalathnánál talált vízvezetékek s fürdők maradványai eléggé igazolják.

Hogy a rómaiaknak 171 évi uralkodása után bekövetkezett népvándorlás alatt, egészen a magyarok bejöveteléig megyénk minő fontosságú szerepkört töltött be, arról még a szóhagyomány is hallgat s csak ha elfogadjuk Kővárinak combinatio útján nyert azon nézetét, — „hogy az erdélyi részekben előforduló ama több mint 200 sziklavárat és várnyomot, melyeket sem a római emlékek, sem a magyarok építményei közé nem számíthatunk, legnagyobb részben ugy kell tekintenünk, mint a népvándorlás műveit, melyeknek ha nem is mindnyáját építették a vándorló népek, de legalább azokat kijavított-

ták és védelmül használták“ — találunk kevés fogantyut a már említett *Kecskésvár* fenmaradásában a Kecskekő fölött és a *Leányvárnak* Tótfalunál, a *Zabernikvárnak* Alvincznél, a *Glavicai várnak* és *Gógnývárnak* keletkezésében e vármegyének nem csak lakottságára, hanem arra is, hogy némi jelentékenyebb szerepet is töltött be.

A magyarok bejövetelével azonban minden más arculatot ölt. A népek hullámozása az erdélyi részek téerein is megszűnik s állandó ország keletkezik, melylyel ismét az alkotások kora következett be. A magyar történelem is megkezdí a maga feljegyzéseit s biztosabbá, világosabbá teszi mindazt, mit e korról tudunk és ismerünk. Éme feljegyzések s a fenmaradt emlékek bizonyítják, hogy a magyarok bejövetelétől kezdve megyénk területe nemcsak megtartotta ama befolyását az erdélyi részek közéletére, melylyel a megelőző korszakokban bírt, de lassankint túlsulyra is kezdett emelkedni, mig utóljára, legalább egy ideig, a társterületeknek központjává is lett.

Csak néhány vonással akarom bemutatni vármegyénk elmúlt dicsőségét.

A honfoglaló magyarok, nem sokára bejövetelük után, ezen megye területén felépíték a monda szerint Apulum romjai fölé Gyula vezér alatt Gyulafehérvárt, mely körül város keletkezett. Lassanként azután részint a régibb, részint az újabb keletű várak, kastélyok, s más építészeti emlékek egész sora kezd feltűnni megyénkben. A Kecskésvár, a gáldi várkastély, Zebernik vára Alvincznél, a vingárdi kastély, a nagyenyedi templom kastélya, a szentmihálykői vár és kolostor. Tótfalu fölött, az alvinczi kastély és kolostor, a gyulafehérvári román stýlű monumentális székesegyház és a Gerébház Vizaknán, mind olyan emlékei Alsófehérmegyének, melyek létezését a magyarság erdélyrészi életének legrégibb korára felviszi a monda. Ezeket követik Diodvára, a nagyenyedi ágostai- és helvéthitvallású gothikus két templom, a tövisi renaissance stýlű kath. templom, a szentimrei és orbói templom, a marosujvári várkastély, a gyulafehérvári várbeli kincstári és egyházi épületek nagy része, a nagyenyedi Bethlen főtanoda épülete, a Lépes-kereszt stb., melyek keletkezésükkel végig húzódnak a tatárdulástól a legújabb időkig.

Mindezen csak nagyjából elszámolt magyarkori emlékek majdnem mindenikéhez olyan magyar családok vagy egyesek nevei fűződnek, kik hazánk történelmében és nemzetünk közéletében kiváló szerepet játszottak, sőt némelyek oly nevek emlékét őrzik, melyeknek tulajdonosai, minők Hunyadi János, a Bethlenek és Báthoriak, Martinuzzi,

szóval az erdélyi vajdák és fejedelmek tekintélyes része, némely püspökök és egyháznagyok az összes magyar birodalom és a külföld történetében is számot tevő tényezők voltak. Gyulafehérvár maga kezdetől fogva a kath. püspökségnek székhelye s az erdélyi részek külön válása korában fejedelmi székváros és később az osztrákház uralkodásának kezdetén egy ideig a főkormányzók központja, mely mint ilyen, az erdélyi részek történetében nevezetes eseményeknek volt színtere, de egyszersmind alapított tanintézetekkel s néhány fejedelemnek a tudományok iránti szeretetével a tudományos életnek is hatalmas emelője volt.

Feladatomban köröt túllépném, ha a történelem teendőibe vágva mindent elakarnék mondani, mi vármegyénk multjára vonatkozóan, megdobogtatja a honfi szívet* s ezt a sohajt csalja ajkainkra: „Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályba!“ Egyedüli célom volt megyénk intelligens lakosságának figyelmét arra irányítani, hogy olyan szép történelmi mult mellett, minővel Alsófehérmegye a legrégebb kortól napjainkig birt, területe egy olyan gazdag s még jobbára ismeretlen muzeum, melyben halommal áll a kincs, de tulajdonosa vagy érdektelenségéből, vagy a kincsek értékének nem ismeréséből, egy részét idegenek által engedi elhordatni, más részét pedig az idő vas foga által engedi elpusztítani. Pedig jaj annak a népnek, mely multjának emlékein nem tud elmerengni, s azokért nem tud lelkesedni és áldozni!

Vármegyénk területéről ezerekre menő leletet s emléket huroszoltak el azok, a kik a mi saját multunk emlékeit többre becsülték mint mi!

Pedig mily csekélybe került volna egy helyiség szerzése s abba az elvitt vagy elpusztult emlékek összegyűjtése! És ha ez megtörtént volna, megyénk multjának ma mennyi emlékével s a hazafiságnak mily tanuságos csarnokával dicsekedhetnénk!

Nem tagadhatjuk el ugyan, hogy mióta Magyarországon a vidéki régészet-történelmi egyletek eszméje mozgatni kezdte az emléket, több olyan lelkes és a történelemmel szakszerűen foglalkozó megyei intézet vagy polgártársunk nevével találkoztunk, kik anyagi-

* Mindezek bőven le vannak írva a következő művekben: Vass József Erdély a rómaiak alatt, Kővári László Erdély építészeti emlékei, Szilágyi Sándor Erdélyország története stb.

lag és fáradsággal áldoztak és áldoznak ma is emlékeink összegyűjtése eszénjének s párját alig találó gyűjteményeket hordottak össze. Ezek között első helyet foglal el a nagy-enyedi evangelico-reformált collegium tanári kara, élükön Herepey Károlylyal, társulatunk alelnökével. Ezen intézet már a szabadságharcz előtt is szép gyűjteménnyel rendelkezett, de fájdalom, Euyed városával együtt ez is a szabadságharcz alatt tönkre tétetett s a munkát újból kellett kezdeni. Másod sorban felemlitem szent-katolnai Bakk Endre vizaknai rkath. plébánost, egyletünk tagját, kinek barbárkori, római és újabbkori gyűjteménye és Dr. Temesváry János gyulafehérvári főgymn. tanárt, egyletünk I. titkárját, kinek pénzgyűjteménye megtekintésre méltó.

Véleményem szerint azonban sem a magánosok, sem a tanintézetek, de sőt még a másféle czélokért létesült intézetek régiség-gyűjteményei sem elégítik ki ama törekvést, hogy ezen megye történelmének emlékei az utókor számára fentartassanak és nemcsak megóvassanak a pusztulástól, hanem a laicus közönségnek oly módon tétessenek megközelíthetőkké, hogy azokból az okulást és lelkesedést merithessen. BCU Cluj / Central University Library Cluj

De sőt az ilyen gyűjtemények szerzését némileg károsnak is találom az általánosabb czél szempontjából azért, mert ott, hol ilyen általános szempontokat követő egylet nincs, kevésbbé törekszik a közönség állítani, minthogy megnyugszik amazok működésében; ott pedig a hol van, a magános gyűjtők rendesen elvásárolják a leleteket az egyesület elől s ha lététbe helyezik sines köszönet benne, mert megkötik a társulat szabad mozgását s az egyesületnek folyton remegnie kell, nehogy a tulajdonos megsértődván, azokat onnan visszavonja és végül az ily gyűjtemények, a birtokosok halála esetén is, ritkán jutnak azon egylet kezébe, melynek területén gyűjtettek, hanem rendesen, ha értékesek, a speculatio teszi reájuk kezét.

E szempontok létesítették az alsó-fehérmegyei történelmi-régészeti és természettudományi társulatot is, melynek működését kívánom, az egyesület választmánya által 1888. junius 30-án tartott ülés határozatának értelme szerint, a következő sorokban vázolni, azért, hogy a társulat tagjai és a nagy közönség is meggyőződjen, hogy kezdő egyletünk törekvése határozott, hogy él és munkálkodik, ugy, miként egy kezdő társulat reklamacsinálás nélkül is élhet és működhetik. De e sorok főleg Alsófehérmegye intelligens polgárságának

szólnak, kérve őket, hogy ne véljék ez egylet feladatát néhány tudománynyal foglalkozó egyén külön céljának, mert az a feladat, mit az egylet maga elé tűzött, *édes-mindnyájunké*, s köztünk legfőképpen *megyénk lakosságáé* s azért, a mint eddig nem vonta meg pártolását, úgy jövőre, ha lehet, hatványozza azt!

2. Társulatunk működése a végleges megalakulás előtt.

Magyarországon újabb keletűek ugyan ama törekvések, hogy vidéki társulatok alakittassanak egyes vidékek vagy kisebb területek történelmi emlékeinek megóvására, történelmének felderítésére, vagy természeti viszonyainak kikutatására; de a mióta ez az eszme él hazánkban, azóta már több helyen keletkeztek és több vagy kevesebb sikerrel működnek is e célokat szolgáló egyesületek.

Alsófehérmegye területén *sem most találkozunk először azon törekvéssel*, hogy annak történelmi multja s természeti viszonyai kideríttessenek és emlékei az enyészettől megóvassanak. A gyulafehérvári Batthyáni-intézet s az erdélyi róm. kath. irodalmi társulat e célokat is felölelték; a nagy-enyedi kollegium régiség gyűjteménye meg éppen e célokat szolgálja. A magánosok közül kettőről már a bevezetésben szóltam s Csathó János kir. tanácsos Alsófehérmegye alispánjának madár- és növény-gyűjteménye kitünően képviseli megyénk ez irányu természeti viszonyait. De ama szövetkezet sem másnak kifolyása, melyet dr. Cserni Béla, Straubert Ödön és Avéd Jákó gyulafehérvári főgymn. tanárok maguk között azért alapítottak, hogy Gyulafehérvár város vidékének s esetleg tovább folytatva, Alsófehérmegye területének természeti viszonyait kutassák és leírják.*

Csakhogy e törekvések vagy csak mellékesen ölelték fel Alsófehérmegyét vagy csak részleteiben, egész teljességében egyik sem s mindezek daczára egészen a legújabb időkgig nem lehetett arra gon-

* Ennek eredményei egyelőre: 1. Dr. Cserni Béla Gyulafehérvár és vidékének Florája; megjelent a gyulafehérvári főgymn 188⁷/₈ évi Értesítőjében és külön lenyomatban. 2. Ávéd Jákó Gyulafehérvár éghajlatának viszonyai; megjelent a nevezett tanintézet 188²/₈—188³/₈ évi Értesítőiben és külön lenyomatban és 3. Straubert Ödön által Gyulafehérvár területén eszközölt fényképi felvételek.

dolni, hogy egy a mostanihoz hasonló célú és szervezetű egyesület létesíttessék, még azoknak sem, kik ilyféle célokért is tudnak lelkesedni és áldozni; mert eme vármegye népségét, melynek a szabadságharc után oly kimondhatatlan veszteséget kellett pótolnia, s melynek ennél fogva nemcsak anyagi ügyeit kellett egyensúlyoznia, hanem közintézeteit és intézményeit s társadalmi létét is rendeznie, ilyen erősen igénybe vett áldozatok mellett senkinek sem volt kedve újabb s talán sokak előtt nem éppen okvetlenül szükséges célokra igénybe venni annál kevésbbé, minél világosabb volt, hogy a fennebbieken kívül még az általánosabb jellegű hazai társulatok is erősen igénybe vették.

Lassanként azonban a viszonyok javultak s a legutóbbi években már a történelem és régészet barátai gondolhattak arra, hogy eszméjüket megtestesítsék.

Ilyen viszonyok között lépett fel Reiner Zsigmond egyesületünk megalakításának eszméjével.

Kezdetben csak a régészetet és történelmet akarta művelni, de belátta, hogy részint a szakérők kevés száma, részint az eszme ismeretlensége kevés sikert biztosítana s azért a természettudományokkal való foglalkozást is felvette programjába.

Nem sokat tétovázott! Megindítván a „Politikai Szemle“ című lapot, abban a megalakítandó egyesület részére róvatot nyitott. Felkereste a megye irányadó köreit és tudományokkal foglalkozó férfait, de felkereste az ország azon nevezetesebb embereit is, kik hasonló téren működve, nevükkel az ügynek, hogy úgy mondjam, reklámot csinálhatott, és nem nyugodott addig, míg valami biztatót tőlük ki nem csikart.

Ilyen előzmények után hívta össze a megyében szétmenesztett levelező lapok és a „Politikai Szemle“ útján 1886. szept. 5-ikére a Gyulafehérvártt (vár, ügyészségi épület) megtartandó előértekezletet, mely azonban az egyházi tanárok lakául szolgáló Jerichó nevű ház folyosóján tartatott meg.

Az értekezleten a számos meghívott közül csakis 23-an jelentek meg, köztük 12 tanár és pap és hárman a vidékről.

Ez az értekezlet úgy, a hogy megalakult, a jelen voltak egyikét sem nyugtathatta meg; nem pedig azért 1. mert az előzmények után ez a szám nagyon csekély volt; 2. mert a lapokban hirdetett tekintélyek, mint alakuló egyesületünk pártolói, a gyűlésen még csak nem is

képviseltették magukat; 3. mert Enyed és a vidék teljesen hiányzott, sőt 4. mert magának Gyulafehérvár városának azon emberei is, kik máskor hasonló ügyek élére állva, minket professori és doctori embereket is a jóra vezetnek, teljesen hiányzottak.

És így jelen volt ugyan az alakuló egyletnek néhány szellemi munkása a megye egy pontjáról, de hiányzott a szellemi munkások egy talán még tekintélyesebb száma a megye helyi, nagyenyedi és többi pontjairól, kik nélkül az elsők a munkában okvetlen kifárnak és hiányzott főleg a megye azon közönsége, mely minden egyletnek típusát teszi, s azon erőt, mely imponál és hódít s megadja azt az anyagi erőt, mely nélkül főleg a mi egyletünk éppen nem állhat fenn.

Szóval az első lépés, ez az értekezlet, igen erősen tüntette ki a kezdeményezés iránti bizalmatlanságot, mely annál sujtóbb volt a meghívott jelenlevőkre, mivel ők egész lelkesedéssel csüngtek az egylet alakításának első sikerén, s minél impozánsabbnak jelentkezett, a hirlapi hírek után ítélve, a kezdő első gyűlés.

Ez a bizalmatlanság különben már előbb is jelentkezett, miről azonban az értekezleten megjelenteknek vajmi kevés tudomásuk volt s abban állott, hogy még azok is, kik az értekezlet előtt tettek valami biztató nyilatkozatot, iparkodtak azt vagy lerombolni, vagy attól valami úton-módon szabadulni. Ilyen, hogy többet ne említsek, a nagy-enyediek ígérete egy értekezlet tartása ügyében, melyet ez ideig meg kellett volna tartani, de melyet soha sem tartottak meg.

Az értekezlet jobb remények fejében Rajnay Ignác ügyvédet elnökké és az összehívó Reiner Zsigmondot előadóvá és jegyzővé választván meg, utóbbi fejtegetései alapján kimondotta egy alsófehérmegyei történelmi és régészeti egylet megalakításának szükségességét, mely egylet a természettudományok művelését is felölelné addig, míg ezen ág részére a megye területén önálló egylet fog alakulni, célja pedig a következőleg iratott körül:

„Alsófehérmegye területén a történelmi multat és jelent lehetőleg felderíteni, a természettudományokat általában művelni s különösen alsófehérmegyét és környékét e szempontból vizsgálni és a természettudományi ismereteket terjesztetni s az ezzel foglalkozó szakmunkákat figyelemmel kísérni; a megyében és határaiban elszórvá létező ősi, ó-, középső- és újabkori műregiségeket ásátások, adományozás, esetleg vétel útján, ugy a természettudományok körébe tartozó gyűjteményt megszerezni s addig, míg egy egyleti muzeum helyére nézve megállapodás fog létre jönni, azokat Nagy-Enyeden és Gyulafehérvárrt felállí-

tandó gyűjtőhely számára összegyűjteni; a történelmi értékű romokat kellő felügyelet által a végpusztulástól megóvni és állandóan fentartani; kutatásokat eszközölni; végre a hazai történelmi tudományt, archeológiát és természettudományt művelni, megkedveltetni és a megye természeti szépségei és ritkaságai iránt minél szélesebb körű érdekeltséget felébresztetni. Célja továbbá magán- vagy közgyűjteményeket, vagy egyes tárgyakat, levéltárakat s egyes okiratokat gondozás alá és letétbe, vagy bizományba venni s a megszerzett vagy gondozás alá vett műrégiségeket és műemlékeket a közönség használatára bocsátani, észleletek és tanulmányok közlése, valamint természettudományi ismeretek terjesztése iránt, minél szélesebb körű érdekeltséget ébresztetni és szakmunkákat, könyveket, folyóiratokat és tárgyakat ingyen, ajándék, csere vagy bevásárlás útján megszerezni.“

„E cél elérésére nemcsak a szakképességek és szakkedvelők egyesítése, történelmi, régészeti és természettudományi dolgozatok írása, kiadása, jutalmazása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, szakközlőny kiadása és kirándulások rendezése, nem különben a műemlékek és régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik s e végre más hasonló célú társulatokkal és egyletekkel érintkezésbe lép.“

Az elkészítendő alapszabályoknak és felhívásnak szervezete bemutatván, annak kidolgozására Rajnay Ignác elnöklete és Reiner Zsigmond jegyzősége mellett 15-ös bizottság küldetett ki s egyúttal megbízott, hogy az előmunkálatokat megtéve s ha Nagy-Enyeden is tartatnék értekezlet, ezeknek kiküldöttjeivel egyetértve, a közgyűlést három héten belül hívja össze.

Nagy-Enyeden azonban értekezlet nem tartatott s pedig, a mint egy táviratból és a „Közérdek“ czimű lap egy közleményéből, melyben óv a dolog elhamarkodásától s időt kér az enyediek szervezkedésére — kitetszik, azért, mert Gyulafehérvárt elsiették az egész dolgot.

Az előkészítő-bizottság 1886. szept. 12-én gyűlésre hivatott össze, melyen az elnökön és előadón kívül 9 tanári tag jelent meg.

E gyűlésen a bizottság 1. elhatározta, hogy az alakuló közgyűlést szeptember 22-én délután 4 órára fogja összehívni, melyen Lönhárt Ferencz erdélyi püspök ur Ő Nagyméltóságát, miután erre nézve biztatólag méltóztatott nyilatkozni, az egylet védnökéül és Méltóságos br. Kemény Kálmán alsófehérmegyei Főispán urat az egylet elnökéül fogja ajánlani. A bizottságnak nem volt bejelentve, hogy a Mélt. br. Főispán ur hozzá intézett tudakozódásra kijelentette, hogy az elnökséget el nem fogadhatja. Ezen indokokból határozta el azt is, hogy gyűléseink lefolyásáról ugy Püspök ur Ő Nagyméltóságát, mint a Mélt. br. Főispán urat jegyzőkönyvileg fogja értesíteni. 2. Elfogadta

az előadó által kidolgozott alapszabály-tervezetet, mely szerint a székhely ugyan Gyulafehérvár, de tekintettel arra, hogy — előadó szerint — Nagy-Enyedről bár elértekezlet nem tartatott, nagyobb mérvű pártolás ígértetett meg, a gyűlések felváltva a székhelyen és Nagy-Enyeden tartatnának meg s mindkét városban gyűjtőhely rendezetének be és ezen szabályzatnak újabbi revisiojára szűkebb bizottságot küldött ki. 3. Megbizta az elnökséget, hogy az ezen gyűlésen elfogadott fölhívást az egyletbe való belépésre kinyomassa és szétküldje. És 4. köszönettel fogadta Reiner Zsigmond előadónak azon kijelentését, hogy az *egylet megalakítására eddig kiadott 125 frtot az egyletnek ajándékozta* és hogy a közgyűlésig még felmerülendő kiadásokat is sajátjából fogja hordozni.

A kibocsátandó felhívás mellé, melyet a budapesti és erdélyrszi lapok nagyobb-kisebb terjedelemben mindnyájan ismertettek, az eszme pártolását bejelentő levelező lapok is csatoltattak, melyeket többen aláírtak ugyan, de azért még sem léptek be a társulatba, mi újabb és ismét más oldalról tüntető jele a főnnebb jelzett bizalmatlanságnak.

A közgyűlés szeptember 22-ikén a városház tanácstermében gyűlt össze, hol az erd. r. kath. egyházmegyei statusgyűlés alkalmából itt időző több kíváncsi vendéggel egyetemben, mintegy 59-en jelentek meg.

E közgyűlés meghallgatta az ügyvezető-bizottság előadójának az egylet céljáról és hasznosságáról szóló fejtegetéseit. Köszönettel vette azon kijelentését, hogy 400 frttal az örökös alapító tagok sorába lépett; azután pedig közfelkiáltással megválasztotta *Lönhárt Ferencz* erdélyi r. kath. püspök ur Ő Nagyméltóságát az egylet védnökéül s ennek elfogadását kieszközölendő, küldöttséget nevezett ki. Ezeket az alapszabály-tervezet tárgyalása követte s érdemleges vitatkozás után az elnökökről, a választmányról és a feloszlás esetén a vagyon hová fordításáról szóló tétélemben történt változtatással az egészet elfogadta.

Voltak, kik az alapszabálytervezet elfogadása után az egyletet megalakultnak tekintvén, az egész tisztikart ohajtották megválasztani, de a közgyűlés, tekintettel arra, hogy tagok kötelezőleg még alá nem írtak, mert az aláírási ivenk még csak ez után bocsáttattak ki: az alapszabályok megerősítéséig az egylet vezetését továbbra is az ügyvezető-bizottságra ruházta s csak is az egylet elnökét választotta

meg, közfelkiáltással óhajtván erre br. Kemény Kálmán alsófehérmegyei Főispán ur Ő Méltóságát megnyerni, miért is annak kieszközlésére az ügyvezető bizottságot kérte fel.

Az egylet ügyeinek további vezetésével felruházott bizottság Rajnay Ignác elnöksége és Reiner Zsigmond jegyzősége mellett 1886. szept. 26-án 9 tag jelenlétével kezdette meg működését. Örvendetes tudomásul vette püspök ur Ő Nagyméltóságának 1886. szept. 24-én 3150 sz. a. kelt azon kegyelmes iratát, melyben a társulat védnökségét elfogadta. Végleg megállapította a taggyűjtő iverkhez csatolandó felhívás szövegét és taggyűjtő bizottságokat nevezett ki. Kinevezte a megválasztott elnök urhoz menendő küldöttséget. És végül az összes ügykezelést, természetesen az elnökség előterjesztésére, a megtartandó rendes közgyűlésig *felelősség terhe* mellett az elnökségre ruházta.

1886. szept. 26-án tisztelgett a küldöttség br. Kemény Kálmán főispán ur Ő Méltóságánál, de határozott választ nem kapott, a meny nyiben az elnökséget a főispán ur csak azon esetre volt hajlandó elfogadni, ha az egylet nemcsak a gyulafehérvári, hanem a nagyenyedi és a többi megyei intelligencia által is kellőleg pártoltatik, szóval, ha teljes megyei egyletté növi ki magát.

Ezen időktől kezdve az ügyvezető bizottság egészen 1887. márczius 6-ikáig ülést nem tartván, a megbizatus értelmében ennek elnöksége önállóan intézkedett és pedig: 1. A Politikai Szemlét a teljhatalmu elnök és jegyző az egylet lapjává nyilvánították s benne minden az egyletet érintő mozzanatot közhirre tettek s e lapok száma it az egylet tagjainak és a hasonczélu egyleteknek megküldötték.* 2. A kolozsvári és fővárosi napi és szaklapokat megkérték, hogy buzdítólag hassanak a közönségre, mit azok szivesen teljesitettek is. 3. Azon kéreessel fordultak egyes nagyevü férfiakhoz és a hasonlócélu társulatokhoz, hogy az egyesülethez intézett üdvözlő levelek által hassanak a nagy közönségre s esetleg kiadványaikat küldjék meg vagy álljanak az egyletünkkel csereviszonyba, mit azok a

* A küldött ingyen példányokat szivesen elfogadták sokan a tagok közül azon tudatban, hogy azért az egyletet kiadás nem fogja terhelni, mert tudva volt minden ember előtt, hogy az alsófehérmegyei helyi érdekü lapok az előfizetés alapján egyáltalában fenn nem tarthatók, hanem csakis a hirdetések hozzájárulásával, miket azonban csak ugy lehetett szerezni, ha a lap minél nagyobb számban osztatott ki — előfizetők hiányában — ingyen.

czéliránti tekintetből készségesen teljesítettek. 4. Felkeresték a nagy-sebeni 12-ik hadtest nagyérdemű parancsnokságát, hogy a katonai ásatások alkalmával Alsófehérmegye területén felmerülő emlékekről egyletünket tudósítani s a leleteket az egyletnek átengedni s e határozatát parancsban kiadni sziveskedjék.

Végül Hampel Józsefnek a nemzeti muzeum régészeti osztálya vezetőjének ajánlatára, ki az ügy természeténél fogva mindig jó indulattal viseltetett az egylet iránt, az akadémia által kiadott „Archeologiai Értesítőt“ 500 frt rendes ár helyett 150 frtért megrendelték a tagok számára azzal az intenióval, hogy ez a kedvezmény teteme-sen fogja gyarapítani az egylet tagjait.*

Az előszámlált intézkedések közepette az elnökség a taggyűjtő aláírási ivateket is mind nagyobb számban menesztette szét a szélró-zsa minden irányába s az érdeklődés kedvéért levelezést folytatott szentkatolnai Bakk Endre vizaknai rkath. plébánossal, ismertetvén gyűjteményének nevezetesebb példányait a Politikai Szemlében és az Archeologiai Értesítőben.

Az alatt, míg az elnökség ily módon működött, a tagok is tö-rekedtek tehetségük szerint meghozni áldozataikat az egylet javára

* Ezt a Politikai Szemle e szavakkal tette közzé: „Az egylet tagjai — a magy. tud. akadémia archeologiai bizottsága által szerkesztett és különben 5 frtba kerülő Archeologiai Értesítőt, mely minden második hónapban jelenik meg — *ingyen* fogják megkapni.“ Azt azonban, hogy miként jut a társulat ennek bir-tokába sem bizottsági gyűlésen, sem a lapban soha közzé nem tették, hanem a titokzatosság egy nemével vették körül, úgy, hogy még a bizalmas kérdezőskö-dők sem tudtak a dologgal tisztába jönni! S ez annál könnyebben történhe-tett, mert hiszen napról-napra olvashatta akárki *amaz ezrek* emlegetését, melyek-be az egylet Reineréknek került és más oldalról azt is, hogy egyes társulatok-nál *menynyi előnyt* szereztek egyletünk részére. Ezekhez igen közel állott te-hát a gondolat, hogy Reiner hozatja ajándékba a tagok számára, vagy hogy az akademiánál szereztetett meg ezen előny. Hisz Reiner egyleti befolyásos műkö-désének képe oly fényes világitásba állott a tagok előtt, hogy mindent inkább elhittek, mint azt a számítást, hogy az egylet még rendezetlen pénztárából éven-ként 150 frt használtassék fel tag-szerzésre, mikor ennek az összegnek éven-kint 50 tag felel meg s az egylet a kilátások szerint alig számíthatott többre 110—120 tagnál. Az meg éppen csalás lett volna, hogy ebben az előny-ben a tagok csak most előre részesítenessenek s ha beállottak, akkor azon előny melyért beléptek, elvonassék tőlük. Különben sem volt sok haszon belőle mert a tagok túlnyomó száma már mielőtt ezt tudta, el volt határozva a be-lépésre, úgy, hogy ezzel az előnnyel még annyi sem lett tagja az egyletnek, mennyinek évi tagdíjával a 150 frt harmadát kifizetni lehetett volna.

s pedig első sorban az ügykezelő bizottság tagjai az által, hogy a birtokukban levő régi tárgyak, leletek, pénzek, régibb és újabb könyvek és ásványok adományozásával alapját kezdték vetni a mostan meglevő gyűjteménynek, mely ma sem képvisel ugyan valami nagy értéket, de elég arra, hogy reá építeni lehessen.

Az elnökség által szétküldött kérések pedig a következő mozzanatokat hozták létre: 1. 1886. okt. 4-én gróf Kuun Géza a hunyadmegyei régészet-történelmi egylet elnöke kereste fel egyletünket levelével, melyet az elnökség sokszorosítottván, a taggyűjtő ívekhez mellékelte. 2. Ugyanezen hó 9-én pedig a nevezett egylet titkára Kun Róbert főreáliskolai tanár irt biztatást és üdvözlést tartalmazó levelet s a választmány megbízásából mellékelte egyletünk 3 kötetnyi évkönyvét. 3. Ugyanezen hó 15-én egyletünk keletkezéséről igen meleg hangon emlékezik meg a történelmi társulat közlönye, a Szilágyi Sándor történészünk szerkesztésében megjelenő „*Századok*“ s így végzi azt: „Őszinte örömmel üdvözljük mi is az ifju rokonzélu társulat keletkezését. Szép tér áll előtte, melyen nemes hivatását gyakorolhatja. Nagy reményeket kötünk hozzá s hisszük, hogy ezek valósulni fognak. Örömmel fogjuk regisztrálni mi is az elért eredményeket.“ 4. 1886. nov. 4-ikén a magyar történelmi társulat választmánya az egylet összes kiadványait, 17-én pedig a kir. magy. természettudományi társulat választmánya az egylet kiadványai közül a monographiákat határozta el díjtalanul megküldeni, mit később teljesítettek is. 5. Ugyanezen hó 18-ika körül az akademia könyvtári bizottsága mondta ki, hogy mihelyt egyletünk alapszabályai megerősítvék, kiadványait díjtalanul fogja megküldeni és dr. Domaszevszky bécsi egyetemi tanár válaszul szolgáló levelében örvend a társulat keletkezésén, támogatását igéri s az erdélyi részekben talált latin feliratok gyűjteményére útasítást ad; nem különben e hó 18-án kelt a nagyszebeni 12-ik hadtest parancsnokságának 114-ik számú parancsa is, melyben egyletünk elnökségének fenjelzett kérése értelmében rendelkezett. 6. 1886. nov. 22-én irta meg Pulszky Ferencz a könyvtárak és muzeumok országos főfelügyelője Budapestről azon értékes levelét, melyet a lapok is közöltek, mint olyant, mely a vidéki egyleteknek programmul szolgálhat és nov 25-én adott Ormos Zsigmond Temesmegye főispánja s az ott működő történelmi-régészeti egylet elnöke örömének kifejezést egyletünk keletkezésén s küldötte meg céljaink előmozdítására műveinek 23 drbból álló gyűjteményét.

7. 1886. december 10-ike megzavarta a társulat tagjainak örömét, minthogy e napról keltezve küldötte meg Nagy-Enyedről br. Kemény Kálmán, alsófehérmegyei Főispán úr Ő Méltósága azon lesújtó tudósítását, hogy a szept. 22-én tartott közgyűlés megtisztelő bizalmáért köszönetet nyilvánítt, de elfoglaltsága miatt az egyleti elnökséget el nem fogadhatja. 8. Ugyanezen hó 23-án dr. Sötér Ágost elnök útján a mosonmegyei, 1887. jan. 5-én dr. Burány Gergely titkár útján a vasmegyei és 1887. jan. 7-ikén gróf Csáky Albin akkor szepesmegyei főispán egyleti elnök és dr. Demkó Kálmán egyleti titkár által a szepesmegyei rokon-társulatok küldötték üdvözlétüket egyletünk részére s tudatták, hogy készek csereviszonyba lépni velünk s azért kiadványaikat meg is küldötték. 9. Ugyancsak e hó vége felé szentkatolnai Bakk Endre vizaknai r. kath. plébános a szegfejére ütő levél kíséretében több pecsét-nyomó-, gyűrű- és érem-lenyomatot küldött s megigérte, hogy gyűjteményének dupplumaiból még küldeni fog. És ugyanezen időben a magy. tud. akademia által kiadott Archeologiai Értesítő igen kedvezően emlékezett meg egyletünkről. 10. Ezen időben tagtársaink közül Wenetsek Mihály 56, id. Kerekes János 45 és Fogarasy János 33 drbból álló pénzgyűjteményét, dr. Cserni Béla pedig a gyulafehérvári pénzverde által vert érem és emlék-pénzek lenyomatának gyűjteményét ajándékozta egyletünknek. 11. 1887. jan. 8-án dr. Roth Samu alelnök útján a magyarországi Kárpát-egylet, 17-ikén Pulszky Ferencz elnök és dr. Szendrey János titkár aláírásával az orsz. embertani és régészeti társulat, továbbá az erdély muzeum-egylet s 1887. febr. 3-ika körül a délmagyarországi természettudományi egylet és a Szt.-Istvántársulat választmány-a küldötte meg részben vagy egészben kiadványait.

A legnagyobb hálával emlékezik meg mindenkor egyesületünk Trefort Ágoston akkor még vallás- és közoktatásügyi minister ur Ő Nagyméltóságának 1887. jan. 25-én kelt s egyletünk iránt kegyes jóakaratot tanusító leveléről is. Ez a hála vezette egyletünk elnökségét, midőn Ő Nagyméltóságának 70-dik születés napja alkalmával az ország minden részéből özönlő gratulációkhoz csatolta egyletünk szerény sorait is.

Nagyon lehet sajnálni, hogy az elnökség ily hasznos ügyvezetés mellett ezen időkbén, sőt még azután is, nem volt óvatosabb a más irányu közügyek terén való részvételével s magát elragadtatni engedte; mert azzal, hogy a Politikai Szemlét, melyet az egylet jegy-

zöje szerkesztett s az egylet lapjaként szerepeltetett, oly emberek czélzatos dicséretére és pártfoglalására használták fel, kik fölött a társadalom napirendre tért, vagy azzal, hogy benne a társadalom tisztelt férfait, sőt köreit is gyanusították, ostromolták és gyalázták — közölvén czélzatosan irt híreket és cikkeket, a discretio feltétele mellett elmondott dolgokat és a magán beszélgetések meg nem latolt szavait: míg egyik oldalról csökkentették maguk iránt a közbizalmat, melylyel fájdalom, már az egyleti mozgalom kezdetekor sem birtak, más oldalról felkeltették a lappangó szenvedélyeket, a társulás eme legnagyobb veszedelmét és pedig oly mértékben, hogy míg egyik oldalról ezen mozgalom legkitartóbb elemeit is bizalmas felszólalásra és annak kimondására kényszerítették, hogy ha ez még tovább is így tart s nekik személyek között kell választaniok, választásuk az ügyvezetőktől való eltávolódásuk lesz, addig más oldalról rákényszerítették a gyulafehérvári társadalmat is arra, hogy mintegy 120 intelligens férfi anyagi és szellemi hozzájárulásával, egy, magát ezen társadalmat szolgáló s a társadalom igazi követelményét képviselő lapot alapítson a „Gyulafehérvár“-ban, melyre azonban ép úgy mint a társadalom egyetlen tagjára sem foghatja rá senki igaz lélekkel hogy a társulat ellen fordult volna, hacsak a teljhatalmú jegyzőnek az egyesületen kívül érvényesülni akaró nézeteit nem azonosítja valaki magával az egyesülettel s mégis a Politikai Szemle ezen irányu működésétől kezdve egészen annak 1887. aug. 15-én (az országos képviselői választások után) történt beszüntéig 3, mondd három tag jelentkezett s a helybeli tagok adományai is erősen megcsappantak.

Ezen helyzetnek körülbelül közepébe esik az 1887. márcz. 6-iki választmányi gyűlés, melyen referáltatott minden adomány és az egyletet 'érintő intézkedés és esemény, kivéve az egylet megválasztott elnökének már fönnebb jelzett levele a választás el nem fogadhatóságáról, melyekért az ügyvezető bizottság köszönetet szavazott az elnökségnek és intézkedett az alapszabályok dolgában.

Úgyanis a megerősítés végett a nagyméltóságú belügyminiszteriumnál feküdt alapszabályok 3. §-a szerint: „az egylet pecsétje az ország czimere, közepén Alsófehérvármegye czimerével, köriratban rajta az egylet czime az alakulási évszámmal.“ Miután ugy az országos, mint a megyei czimerengedély megszerzése külön eljárás alá tartozik, s a mellett azoknak megnyerése kétséges volt, mi mellett az alapszabályok megerősítése felette sokáig elhúzódhatott volna: a

bizottság az elnökség előterjesztésére hatáskörét túllépve, a 3. §-t a mostani alakjára változtatta át s a módosított §-t ismét fölterjesztette.

Mindjárt ezen gyűlés után érkezett be: 1. az első magyar általános biztosító társaság 50 frtnyi adománya; 2. a nagy-szebeni Verein für siebenbürgische Landeskunde elnökségének 1887. márcz. 28-án kelt átírat, mely szerint beleegyezik a csereviszonyba, az évkönyvek XXI. kötetét megküldötte; 3. a gyulafehérvári várparancsnokság 1887. ápr. 18-án kelt átírat, mely szerint a katonai kórházban levő emlékkövet elvitetheti az egylet, de a kivétel miatti javítások az egylet terhére esnek.

Továbbá ez időben adta ki az egyleti jegyző saját költségén és az egylet czége alatt Dr. Cserni Béla Parthenogenesis és Metagenesis a növényországban czimű dolgozatát és végül 1887. május hó 3-án visszaérkeztek a megye és város útján az egyleti alapszabályok azon meghagyással, hogy a társulat az ország és megye czimerének használatára vonatkozó részt hagyja ki s az alapszabályokat terjeszse ismét vissza, mit az elnökség 1887. junius havában teljesített is.

Igy jutottunk el 1887. jul. 10-ig, mely időre az elnökség az ügyvezető bizottságot ismét összehívta. E gyűlés, melyen 8 tag volt jelen, küldött ki a jegyző kívánatára saját vezetése alatt bizottságokat az orsz. történelmi társulat dévai, az orsz. régészeti és embertani társulat soproni és az EMKE sepsi-szentgyörgyi gyűlésére, kik e gyűléseken, a középsőt kivéve, referálás szerint szívesen is fogadtattak.

Ugyancsak e bizottsági gyűlés saját ajánlkozása folytán megbizta a jegyzőt, hogy az egylet alakulásának történetét írja meg és évkönyvet adjon ki a következő közgyűlésig, vagy ha általában nem lehet ekkorig, akkor az időre nézve szabad kezét enged neki és egyúttal megköszönte Cserni művének kiadását is.

Végül a bizottság hosszas vita után * teljes felelősség terhe

* E vita arról folyt, hogy megtartható-e a véglegesen szervezkedő közgyűlés az alapszabályok megerősítése nélkül vagy nem. A bizottsági tagok mindnyája úgy nyilatkozott, hogy végleges intézkedések és szervezkedések a megerősített alapszabályok bírása előtt nem igen lehetséges, Reiner az ellenkezőt vitatta s felvetette az elnökség iránti bizalmi kérdést. Kinek lett volna kedve az *elnök lakásán* s éppen ilyen kérdésben az elnökségnek bizalmatlanságot szavazni? Ezért határozott úgy a bizottság, a miként határozott. Egy czélzatos ferdítés is van e gyűlés jegyzőkönyvében, minthogy Reiner egy rendeletre hivatkozott, melyre nézve Ávéd nem azt mondta, hogy illet ismerni nem akar, hanem hogy illet nem ismer és ez nagy különbség.

mellett az elnökségre és egy ezen kívül 4 tagból álló bizottságra ruházta a közgyűlés előkészítését és megtartása idejének megállapítását, egyúttal a hivatalnokok káandidálását is rábizta.

Csakhogy sem a vitatkozásra, sem a kikötött nagy felelősségre szükség nem volt, mivel a magas miniszterium az alapszabályokat 1887. jul. 14-én megerősítette s az egylet már 1887. jul. 23-án kezéhez kapta, mire az ügyvezető bizottság a közgyűlést megelőző ülést 1887. szept. 25-én megtartotta, melyen 8 tag volt jelen s tudomásul vette 1. azt, hogy az előkészítő bizottság a közgyűlést 1887. oct. 2-ára tűzte ki és azt három alsófehérmegyei és egy kolozsvári lapban közzé tette; 2. azt, hogy a közgyűlésen Basiota László törvényszéki bíró „Az erdélyi folyóvizek elnevezésének eredetéről“ felolvasni fog; 3. azt, hogy Reiner Zsigmondot tiszteletbeli elnökké, Rajnay Ignácot és Szentkatolnai Bakk Endrét tiszteletbeli alelnökké, Andrásy István apátkanonokot tiszteletbeli választmányi taggá, Haynald Lajost, Trefort Ágostont, Gróf Csáky Albint, Pulszky Ferenczet, Ormós Zsigmondot, Gróf Kuun Gézát, Szilágyi Sándort, Hermansherti Wattek Ferenczet, Veszely Károlyt és Hampel Józsefet tiszteletbeli tagokká; továbbá a tényleges hivatalokra Csathó János alispánt elnökké, Dr. Todor József és Herepey Károly tanárokat alelnökökké, Dr. Reiner Jánost és Dr. Temesváry Jánost (esetleg Zlamál Ágostont) titkárokká, Dr. Cserni Bélát örré, Ávéd Jákót könyvtárnokká, Fröhlich Gyulát pénztárnokká, Szentmiklósy Jenőt ellenörré és Kerekes Mihály ügyvédet egyleti ügyésszé káandidálta a bizottság. Tudomásul vette továbbá: 1. azt, hogy a 40 tagból álló választmánynak és a 10 póttagnak kijelölését eszközölte, és hogy az egyletnek ez ideig 107 tagja volt s pedig 59 gyulafehérvári, 12 enyedi, 6 zalathnai, 2 abrudbányai, 4 magyarigeni, 1 tövisi, 2 offenbányai, 4 vizaknai, 1 nagyszebeni, 5 budapesti, 1 brassói, 1 marosujvári, 2 borbándi, 1 kunhalasi, 2 mármaroszigeti, 1 krakói, 2 ujpesti, 1 örményszékesi; 2. azt, hogy jegyző az egylet történetét évkönyv alakjában akarja kiadatni, melybe Dr. Cserni Bélának egy értekezését is felakarja venni; 3. azt, hogy az egyletnél elhelyezendő tárgyak és könyvek száma oly nagy, hogy az egyletnek két nagyobb szobára már okvetetlen szüksége lenne ezek megőrzése végett, melyek jelenleg a jegyzőnél vannak összezsufolva, s éppen ezen körülménynél fogva azokat se rendezni, sem leltározni s így szám szerint kitüntetni sem lehetett; 4. azt, az egyletet arculcsapó jelentést, hogy az egylet jegyzője

a megye területén *Ispánlakán* talált legújabb s véleménye szerint a magyarországi bronzleletek közt a legnagyobbat s illetve ennek egy részét *megszerezte* (érti *a maga részére*) és szívesen fogja *az egyletbe elhelyezni*; végül 5. az egylet pénzbeli vagyonának állását, mely a jegyző jelentése szerint 1887. szept. 24-ig a következőleg alakult bevétel 197 frt, kiadás 599 frt 88 kr., tehát hiány 402 frt 88 kr. A bevételben 55 frt alapítványi tőke. *Az egylet vagyona követelésekben:* a) Alapítványokból 895 frt, b) alapítványi kamatokból a jövő 10 évre 475 frt, c) tagdíjából a jövő 10 évre 1115 frt. Összes követelés 2485 frt. Készpénz volt 197 frt. Az egylet vagyona tett 2682 frtot. Mire a bizottság Ávéd Jákó és Szentmiklós Jenő biz. tagokat a pénztári könyvek megvizsgálásával bizta meg, mit azok teljesítvén e szavakkal: „Átvizsgálván tételről-tételre helyesnek és rendben találtuk, Gyulafehérvártt, 1887. szept. 25“ — igazoltak és a bizottságnak visszaadtak.*

* A pénztárvizsgálat lefolyása a következő volt: 1. Az ezen ideig lefolyt bizottsági és közgyűléseken nyíltan hirdetett s a jegyzőkönyvekben is közölni tárgyát képezett nagymérvű áldozatok után, miket az egyleti jegyző az egylet érdekében hozni mondatott, mindenki teljesen bizott, hogy a pénztári könyvben kifogásolható tétel s főleg a fönebb jelzett Archeologiai Értesítőre és Politikai Szemlére vonatkozó, előfordulni nem fog, mert ha ez tudva lett volna, a revisorok egyikét semmi körülmény nem birta volna a revisió elfogadására rábírní már csak azért sem, mert az az elnökség lakásán történt. 2. Mielőtt a bizottság a revisiohoz fogott volna, úgy a pénzbelileg érdekelt jegyző, valamint az elnökség és bizottság részéről kijelentetett, hogy ezen eljárás csak *formalitás* és az igazoláson kívül semmi megjegyzést sem szükséges a könyv aláírni még ha okmány hiányzik is, a mint hiányzott is, mivel a *deficit úgy is el lesz engedve az egyesületnek*, (l. az előadók közgyűlési nyilatkozatát) minek folytán a revisorok semmi súlyt sem fektettek a tárgyra, annál kevésbbé, mivel a pénztári könyv szövegezését ketten sem tudták elolvasni s mivel az idő előrehaladottsága miatt a tagok részéről sürgettetett a revisio befejezése annyira, hogy midőn egyik revisor éppen az olvashatlanság miatt más tag kiküldését kérte: „*menj! ne csinálj annyi komédiát*“ szavakkal kergették vissza. 3. Midőn már a pénztári könyv helyessége aláíratott s a bizottság az elnökségnek a felmentést *hálás köszönettel* megadta s ez által a dolog befejezettnek tekintetett: huzott ki a pénzbelileg érdekelt jegyző oldal zsebéből egy önmaga által fogalmazott és írt felmentő és egyttal a deficitre nézve kötelezvényül szolgáló okmányt, követelvénn annak aláírását. Az okmány így szól: „Az egyletnek ön által vezetett pénztári könyvét mai napon átnézve, azt teljesen rendben találtuk. Az ott be-

A közgyűlés ideje is t. i. 1887. okt. 2-ika elközelgetett. Megelőzőleg azonban s pedig okt. 1-én, Ávéd Jákó egyleti tag arra *kéretett* fel, hogy egy aláírási ívet, mely 1887. szept. 18-án lett kiállítva, s melyen 16 tag kivánt a társulatba lépni, ajánlattal terjeszse be az elnökséghez, mit azonnal teljesített is a nélkül, hogy a gyűjtés érdeme az övé lenne.

A közgyűlésen Rajnay Ignác elnökölt, Reiner Zsigmondot kérte fel jegyzőül, dr. Cserni Bélát és Incze Gerőt pedig hitelesítőkül. Jelen volt az ügyvezető-bizottság tagjai közül összesen 9, a régebbi tagokból 28 s a legújabbak közül 10 s így összesen 47 tag.

Az elnöki megnyitó beszéd után lelkesedéssel fogadta a közgyűlés azon indítványt, hogy az egylet védnökének *Lönhárt Ferencz* erdélyi püspök ur ő *Nagyméltóságának* arczképét valamelyik nevezetesebb művész által festesse le az egylet helyiségeinek számára, valamint általános lelkesedéssel vette ő Nagyméltóságának azon iratát is, melyben elfogadni méltóztatott az egylet védnökségét.

Ezek után előadó olvasta fel jelentését, a következőkben:

vezetett *tételek helyesek* (és az abban kimutatott bevételek és kiadások a tényeknek megfelelők és correctül vannak kitüntetve és igazolva. Egyttal stb. . . . Midőn önnek ez alkalommal a pénztári kezelésre nézve a teljes felmentvényt megadjuk s működéséért köszönetet szavazunk, egyttal *felhatalmazzuk* önt *hogy az egyletnek eddig még nem fedezett kiadásait az egylet fennlevő pénzkészletéből fedezze, nem különben felkérjük, hogy a mennyiben e pénzkészlet a kiadások és tartozások fedezésére elegendő nem volna, szíveskedjék azokat sajátjából az egyletnek előlegezni.* S egyttal felkérjük, hogy a — még a közgyűlés napjáig felmerülő kiadásokra is pénzt előlegezni s illetve azokat a netáni bevételekből fedezni s ezeket a könyvben kimutatni szíveskedjék. *Magától értetődik, hogy e tekintetbeni követelése az egylet részéről első sorban meg lesznek térítve s önnek jogos követelése az egylettel szemben teljes kielégítettéig fenn fog állani.* Gyf. 1887. szept. 5.“ — A tagok összenéztek s Ávéd Jákó tag kifogásolta az aláírást s annak kötelező erejét, mivel a közgyűlés adhat az egyletre nézve kötelező erővel bíró felmentvényt és kötelezvényt, — nem használt semmit! a tagok az elengedés hitében ezt is formálitásnak tartották s készek voltak aláírni azt, minélfogva erre a vonakodót is rábeszélték. 4. A gyűlésről eljőve és nyugalmassan megbeszélve az ügyet, kezdték a bizottság tagjai sejteni a nagy deficit alapját s már ekkor ki lett jelentve a bizottsági tagok előtt az, hogy a közgyűlésen, ha a dolog valóban bizonyul, felszólalás történik miatta, mert a kötelezvény alapján, ha a közgyűlés is helyben hagyja a számadásokat, követelés, támasztható az egylet ellen, ha pedig az elengedés valóban megtörténik, olyasmí engedtetnék el s menne jótékonyág czimén, mivel az egylet nem tartozhatik.

„Sokan vannak még megyénkben is, kiket nagyon kevésbé érdekel az emberiség fejlődése és haladása s kiket legkevésbé sem érdekel az, hogy minő átalakulásokon ment keresztül az emberiség a földdel együtt, mely lakhelyét képezi s a civilizatio megszületése és a mai haladása közötti űrt szívesen átugorják, nem törődve saját hazájuk történetével sem.

Nagyon természetes, hogy *egyletünk ily emberek szemében csak fölösleges hiúság, időtöltés vagy sport* — s e nézetük szerinti sportot — szintén *sportszerűleg*, minden kigondolható akadályokkal *igyekeznek megakadályozni s működésében gátolni.**

Ma már ott áll egyletünk, hogy mindennemű akadályt képes volt útjából elhárítani. Még itt-ott észre lehet ugyan némi tendentiosus tartozkodást venni, de az már csak futó és muló valami s az egylet legközelebbi jövője a legszebb eredményekre jogosíthatja fel tagjait az esetre, ha a megkezdett úton fog tovább haladni.

*Eggyellett áll ma mindneki szembe és nem többé személylyel, kire rá lehet fogni a sport-kedvet, elfelejtve azt, hogy o'ly áldozatokkal — munka és pénzzel** — melyekbe az egylet megalakítása került — szép és híres magán gyűjteményt le-*

* Nem csak itt, hanem az elnöki beszédben is hivatkozás van az egylet *akadályozásáról*, midőn ezért a közgyűlésen felszólalás történt, ugy magyarázta ki magát az előadó, hogy „nem érthetett az akadályozók alatt *egyleti tagokat.*“ Legelső sorban itt constatálnunk kell, hogy ez az akadályozás merő gyanúsítás; az egylet ellen a megyében sem szóval, sem írásban senki sem akadékoskodott, ha csak az egylet jegyzője egyéb viselt dolgait nem azonosítja az egylet ügyeivel. Másodsorban pedig, mit kell érteni ezen akadályozás alatt, bajos megérteni, ha csak az alapszabályok nehézkes láttamozását nem? Ezt azonban az országos megyei czimer használatának felvétele okozta s a mennyiben itt akadály történt volna, azt az előadó megírt gyanúsítása szerint a város és megye hivatalnokai tették, ezek pedig *mind egyleti tagok.* Hivatkozott az előadó továbbá a roszakaratu informatiokra, valamint az egylet elleni ágitatiokra is, már pedig a mennyiben ezen gyanúsítások valók lehetnének, ilyen munkára holmi apró-cseprő, tekintélytelen ember nem vállalkozhatott, azok pedig, kik ily munkát végezhetek volna az egyletnek *egy-től-egyig tagjai.* Quod erat demonstrandum.

** E sorok folyamán többször vehette észre az olvasó, ha más helyen nem is olvasta volna, hogy hivatkozás történik nagy összegekre, melyekbe ezen egyletnek megalapítása a kezdeményezőnek került. Itt-ott ezerek vannak felemlítve. A mint méltányos és igazságos egyoldalról, hogy a valódi áldozat elismerésben részesüljön, ugy az is igazságos, hogy nagyobb elismerésre ne köteleztesék egyletünk senki részéről, mint a mire valóban kötelezhető. Ezért kell a fennebbi ezreket némileg bonczolagnunk. Az előkészítő-bizottságnak 1886. szept. 12-iki üléséről felvett jegyzőkönyvben arról van szó, hogy „a kezdeményező az egylet megalakítására eddig kiadott 125 frtot az egyletnek ajándékozta.“ Mire adhatott ki szept. 1-től szept. 12-ig 125 frtot, miután ez idő alatt az ösz-

hetett volna sokkal nyugalmasabban beszerezni s hogy e munka sokkal hálásabb lett volna, mert nem kellett volna úgy feltűnni, mintha egy culturalis intézmény! a társadalomra quási rá akartunk volna erőszakolni. S ha valakinek ma is azon szerencsétlen ideája támadna, hogy a már meglevő egyletnek akar nehézségeket támasztani, — biztos lehet abban, hogy az egész civilizált világ megvetésére tarthat számot.“

A következő pontokban 1. elmondja, hogy éppen egy éve áll az ügyvezető-bizottság az ügyek élén s bár a mi eredmény van, ezek buzgolkodásának tulajdonítandó, mégis sajuálja, hogy az alakuló gyűlésen hivatalnokok nem választattak, mert akkor szépen berendezett muzeumot mutathatnánk be, „mivel könyveink és tárgyaink szép számmal vannak letétbe“, de rendezni nem lehetett. 2. Előszámlálja mindazon mozzanatot, a mi az egylet kebelében történt, a mint azt mi már elszámláltuk s azután így folytatja:

„Igy érhattük el azt, a mit már jelentéseink elején megemlítettünk, hogy gyűjteményünk tárgyainak száma, *mindenesetre a letétekkel együtt*, megközelíti a kétezer darabot, éremgyűjteményünk szintén ezeren felüli s könyvtárunk is az ezerfelé közeledik.“

Itt aztán megjegyezte, hogy a tárgyak, érmek és könyvek legnagyobb része az ő tulajdonát képezi, s hogy azon esetre, ha az egylet kellő buzgalommal fog vezetetni, azokat az egyletnek fogja adni. Aztán ismét némely már ismert mozzanatot számlálván elő, így folytatja tovább:

„Még sokat mondhatnánk el egyletünk alakulási történetéből — mert hisz egyletünk ezen évi működése úgy sem tekinthető másnak, mint alakulása köüli működésnek, de célszerűbbnek tartjuk, hogy az egylet minden mozzanata és működése a már első rendes közgyűlés lefolyásával együtt az egylet-

szevivő levelező lapokon kívül más költségekbe kerülő mozzanat nem történt, részletezve soha sem volt, hiszen, ha ezen 11 nap mindenikét a vidéken töltendő, bérkocsit használt volna, sem kerülhetett volna többé 55 frtnál.

De fogadjuk el emez összeget, mint valóban az egyletre kiadottat. Ez csak 125 frt. A mi a fennebb jelzett választmányi gyűlés óta az egyletre valóban kiadottat, azt az 1887. okt. 2-iki szervezkedő rendes gyűlésig a kiadási naplóba bevezette, s a míg a bevételekből tellett, vissza is térítette s a hiánylatra pedig kötelezvényt szerű felmentvényt vett, a mi összesen 457 frt 88 kr-ra rugott, azon összegekkel együtt, miket a közgyűlés nem fogadott el. Ezen közgyűlésen túl pedig semmit sem adott az egyletnek. Hol vannak tehát azok az egyletnek sokszor fölhánytorgatott ezrek, melyekért annyszor hálás köszönetet mondott önkénytelenül az ügyvezető-bizottság és közgyűlés is? Mert azt még is sok volna az egylettől követelni, hogy valakinek magán passióiért is kiadott összegek fejében hálás és alázatos elismeréssel viseltessék.

nek lehetőleg még e hó folyamán megjelenendő évkönyvébe vétessék fel. *Az egylet jegyzője volt szives e munkát magára vállalni s ő fogja az évkönyvet is szerkeszteni. Azt hisszük, e munkát jó kezekbe tettük le.*

Ezek után áttér a pénztári könyv már ismert revisiojára, fel-
említi a vagyoniállást és az írásbeli felmentvény adását, nemkülön-
ben azt, hogy *előlegezéseinek megtérítése neki megígértetett*; majd rész-
letezi előttünk már ismert módon a számadásokat és mentegeti, hogy
költségelőirányzatot készíteni nem lehetett, de a bevételt körülbe-
lül 448 frt 75 krban lehet megállapítani, mely összeg 124 tag után
gyülne be, kiknek névsorát közli. Aztán bejelenti az alapszabályok-
ban a bizottság által eszközölt módosítást s a közgyűlés utólagos
jóváhagyását kéri, minek folytán azután az alapszabályok 1887.
jul 14-ki kelettel s 44463/887. sz. a megerősítettek. Végül bejelenti
a fennebbieken már közölt kandidációkat s kéri a közgyűlést, hogy
az ügyvezető-bizottság részére a felmentvényt adja meg s annak ugy
összeségében, mint tagonként jegyzőkönyvileg köszönetet szavazzon.

A pénztári könyv megvizsgálására kerülén a sor, Ávéd Jákó
és Szentmiklósy Jenő küldettek ki, kik közül első kijelenti, hogy
csak azon feltétellel fogadja el a kiküldetést, ha az összes tételekre
szabad véleményt mondania.*

Az alatt, míg a pénztári könyv átnézetett, előadó felolvasta
Méltóságos Br. Kemény Kálmán főispán úr már jelzett tudósítását
arról, hogy az egylet elnökségét elfoglaltsága miatt el nem fogadhat-
ja; azután pedig azt a felmentvényt, mit az ügyvezető bizottság tag-
jai neki ismeretes módon kiállítottak, melyek után a pénztári köny-
vet vizsgáló bizottság tette meg jelentését, oly módon, hogy a könyv
rendben találtatott, azonban Ávéd Jákó, mint külön véleményt ter-
jesztette be, hogy a 61, 62 és más felszólalás folytán a 68-ik tétel-
ek kiadására az elnökség azért nem lehetett jogosítva, mivel azok
nem tartoztak a szervezkedési kiadásokhoz s részéről ezen tételeket
felmenthetőeknek nem találja.** (Ezen tételek voltak: a Politikai Szem-

* Tette pedig ezt azért, hogy teljesen meggyőződjék azon tételek minő-
ségéről, melyekről a bizottsági ülésen az elmondottak alapján meg nem győződött.

** Tette pedig ezt azért, mert annak az elengedési ígéretnek, melylyel a
bizottsági ülésen a bizottság tagjaitól ama kötelezvényeszerű írásbeli felmentés
kierőszakoltatott, az előadói jelentésben *nemcsak nyoma nem volt*, de ugyancsak
*hangsúlyoztatott, ezen követelésnek épségben tartása és az, hogy az előleges meg-
térítése írásban ígértetett meg.* (Azt, hogy elengedi, csak később a vita hevében
ejtette ki száján, de rögtön reá feltételekhez kötötte.)

leben megjelent 65 közleményért 120 frt, az Archeologiai Értesítő 3 füzetéért 100 példányban 150 frt és ennek budapesti portója 8 frt 33 kr.) Miután az előadón, mint érdekelt félen kívül, e tételek igazolására senki sem szólalt fel, sőt ő is tárgyilagos igazolás helyett a szenvedélyesség egész hevével tört ki a felszólaló ellen, *indignálódást keltvén mindenfelől*, ellenben miután a felszólaló álláspontját többen védelmezték, a közgyűlés a nevezett három tételt nem fogadta el.

Mielőtt azonban e határozat hozatott volna, a közgyűlésnek a fölött kellett döntenie, hogy ki szavazhat és ki nem, minthogy az alapszabályok 14-ik pontja szerint csak azok szavazhatnak, kik legfőlebb csak félévi tagdíjjal vannak hátralékba. Erre az elnök figyelmeztette a gyűlést.

Felfogásuk szerint a fizetésnek 1886. és 1887-re kellett törtennie vagy is az első közgyűlés évére is. Fizetett pedig *123 tag* közül 26 tag. A fizetők közül jelen volt a közgyűlésen az elnök és jegyzővel együtt 8 tag. Kik közül fizetett egy évnél kevesebb időre 1 tag, egy évre 6 tag és egy évnél többre 1 tag, s így az elnökség felfogása szerint csak *egyetlen egy* tag volt tulajdonképen *szavazó képes* t. i. Reicher Gábor, különben pedig 8 tag. De ez a felfogás legalább is méltánytalan lett volna már csak azért is, mert feltéve, hogy minden tag kapott megerősített alapszabályokat s feltéve, hogy abból tájékozta is magát a 14-ik paragrafusra nézve, de senki, sem a bizottság, sem az elnökség, sem a közgyűlésre való öszszehívó nem tájékoztatta a tagok különféle felfogását a fizetési évre nézve, annyira nem, hogy a közgyűlésen 49 jelenlevő közül ismét senki sem szólalt fel az elnökség felfogása mellett, hanem az ellen mindenki.*

De még utolsó esetben azt sem lehetett volna megállapítani, kinek hány évre van tartozása, mivel a tagok könyvébe a belépés idejét előadó nem vezette s a taggyűjtő iven legnagyobb része nem

* És hogy nem mehetett senki a közgyűlésre azon *előre készült czéllal* hogy ott *zavart csináljon*, legnagyobb bizonyítéka az, hogy senki sem tájékoztatta magát az elnökség e tárgyban való felfogását illetőleg, mert ha lett volna ilyen vagy lettek volna ilyenek, azok bizonyára nem az utolsó perczen léptek volna be az együletbe s nem hagyták volna fizetetlenül tagdíjaikat, azaz lett volna annyi eszök, hogy megfeleljenek mindazon feltételnek, miket az alapszabályok követelnek azért, nehogy a szavuknak nyomatékot adó legfőbb jogtól, a szavazástól elüttetvén, nevetségessé váljanak.

postán érkezvén vissza, a belépés idejét azok nem bizonyítják. Végre az elnökség hosszas ellenállása ellenében a közgyűlés kimondotta, hogy a kötelezettség kezdetétől a láttamozás napját tekinti s ez alkalomra összes tagjai által kíván szavazni.

A közgyűlés egyebekben a bizottságnak megadta a felmentést és intézkedéseit jóvá hagyta, mire azután a választást ejtette meg a következő eredménnyel: Elnök lett közfelkiáltással *Csathó János* kir. tanácsos, Alsófehérmegye alispánja; alelnökök lettek *Herepey Károly* nagy-enyedi ev. ref. collegiumi és *Dr. Tódor József* erdély egyházmegyei rkath. papnőveldei tanár 34—34 szavazattal 36 közül; első titkárnak *Dr. Temesváry János* és másod-titkárnak *Pál István* gyulafehérvári főgymn. tanárok választattak meg 31—28 szavazattal; megválasztattak továbbá: a gyűjtemények örévé *Dr. Cserni Béla*, könyvtárnokká *Ávéd Jákó*, ellenőrré *Szentmiklós Jenő* gyulafehérvári főgymn. tanárok 34—35 szavazattal; pénztárnokká *Fröhlich Gyula* gyógyszerész és ügyészszé *Dr. Mohay Sándor* ügyvéd 35—32 szavazattal.

Választmányi tagokká lettek közfelkiáltás útján: Atzél Béla, Basiota László, Bartha Győző, Benedek József, Boér Béla, Butyka Sándor, Csató Ferencz, Csegezy Gyula, Csécs András, id. Dékány Ernő, dr. Gerbert Károly, Gruber István, Hirsch Hermán, Heszky János, Henter Gábor, Incze Gerő, Iván Miklós, ifj. Képes Ferencz, Lukács Mihály, Lukácsffy Viktor, Popp György, Nagy Károly, Novák Ferencz, Jónás Adolf, Polgári olvasó kör képviselője Zalathnán, dr. Reiner Zsigmond, Roska József, Sántha János, Sárdi Miklós, Straubert Ödön, Tamásy Áron, Takó János, Telegdy Vilmos, Torday János-Isaiás, Tribusz Gusztáv, Varga Sándor, dr. Veress Ferencz, Veszely Károly, Wenetsek Mihály és Zlamál Ágoston.*

Közfelkiáltással hagyta jóvá a közgyűlés az ügyvezető bizottság által tiszteleti tagokul ajánlt névsort. A névsorban pedig a következő mély tisztelettel fogadott nevek voltak: *Haynald Lajos* bicornok-érsek, *Trefort Ágoston* vallás- és közoktatásügyi minister, *Gróf Csáky Albin* főispán, *Pulszky Ferencz* a könyvtárak főigazgatója, *Ormos Zsigmond* főispán, *Gróf Kuun Géza*, *Szilágyi Sándor*, *Hermannshorti Watterk Ferencz* tábornok, *Veszely Károly* és *Hampel József*.

* E szavazásban az okt. 1-én belépett 16 tagból csak 9 vett részt

Nem találta azonban a közgyűlés czélszerűnek a tiszteletbeli hivatalok és a pótválasztmány megteremtését s azért a bizottság ezen irányu ajánlatát nem fogadta el, de tekintve az elnökségnek és jegyzőnek az egylet körüli fáradozásait, sőt némi áldozatkészségét is, megkínálta őket a tiszteleti tagsággal*, mit azonban ők el nem fogadtak.

Miután a választott elnökök közül senki sem volt jelen, az eddigi elnökség meg egyáltalán nem akarta tovább vezetni az ügyeket, a közgyűlés még ott maradt tagjai Halász Jakabot kérték fel a korelnökségre s miután az ügyvezető bizottság elnöke és jegyzője újra visszautasították a tiszteletbeli tagságra való ajánlatokat s miután constatálva lett az, hogy a felolvasó, kinek szerepe most következett volna, eltávozott, korelnök a gyűlést berekesztette.** És Reiner minden iratot és könyvet magával vitt.

* Reiner kérte a szavazást arra nézve, hogy van-e szüksége az egyletnek tiszteleti elnökre vagy nem? annál is inkább, mert róla van szó és ő tudni akarja, hogy van-e reá szüksége az egyletnek. Rajnay arra figyelmeztette a közgyűlést, hogy oly ember, ki támogatta eddig s ki pénzzel fogná támogatni ezen túl is az egyletet — van tiszteletbeli elnökké kandidálva, mire a közgyűlés egyhangulag ellene mondott az elnökségnek. Különben a választás az egyetlen dr. Reiner János kivételével az ügyvezető bizottság ajánlata alapján és szellemében történt, s a közgyűlés úgy az elnöknek, mint az előadónak megadta az egyletbe való befolyhatás lehetőségét a felajánlott tiszteleti tagsággal is vagy ha választmányi tag akartak volna lenni, azzal is. Mi értelme van tehát annak a gyanusításnak, hogy az affaire előre ki volt csinálva (már kimutattam miként készülhettek előre) s ezek vagy az egylet vezetőire akarták magukat feltolni, vagy pedig az egyletet tönkre okarták tenni?

** Az ezen gyűlésről Reiner Zsigmond által felvett jegyzőkönyvfélét inkább Naplónak lehet nevezni, melyben minden mozzanat, minden közbeszólás, minden felszólalás és reflexio, minden mozdulat be van vezetve természetesen az író saját szája ize, intentiója és czélzatai szerint rendezve s ott, a hol szükség volt reá, ferdítve. Számos helyet lehet czitálni belőle, mely nem ott mondatott el a hová írva van, hanem egészen más helyen, s így egészen más értelemmel is, és számos helyett olyat, mely nem úgy mondatott el, mint a jegyzőkönyv a szájba adja, minek ismét egészen más jelentése van így, mint volna amugy. Ezen állítással szemben ugyancsak a hitelesítésre lehet hivatkozni, sőt következetes ember azt is teszi. De három lényeges dolog e jegyzőkönyvfélnek hitelességét tönkre teszi. S ezek között első az, hogy azt az előadó, a sertet fél írta meg, második meg az, hogy oly dolgokat vett fel oda, melyekre két nem érdekelt ember még akkor sem emlékezhetik pontosan, ha a közgyűlés nem folyt le azon zajjal, melylyel a jegyzőkönyvben az előadó hirdette; a harmadik pedig az, hogy bár a jegyzőkönyv a hitelesítők által aláíratott, az még sincs hitelesítve általuk, mivel saját nyilvános helyen (választmányi gyűlésen s másutt is) tett bevallásuk sze-

3. Társulatunk működése a végleges megalakulás után.

A lefolyt közgyűlés semmi újat sem adott korelnökének a gyűlésen kívül is elintézendő ügyekre nézve, a ki ennél fogva feladatát befejezettnek tekintette; az egylet megválasztott elnöke és alelnökei pedig nem voltak jelen a közgyűlésen és végül a volt ügyvezető bizottság minden irónányt magával vivén és azokat a közgyűlés jegyzőkönyvével együtt 1887. decz. 3-ikáig magánál visszatartván, az egylet megválasztott első titkára nem vélte magát illetékesnek addig a teendőkre nézve gyűlést hívni össze, míg főleg az őtet feljogosító jegyzőkönyv kezébe nem adatik: minélfogva az egylet ügyeinek folyása két óra megakadt s csak annyi mozgalom történt, hogy a volt ügyvezető bizottság jegyzője 1887. oct. 19-én Fröhlich Gyula pénztárnoknak 55 frt alapítványi összeget átadott s megelőzőleg 1887. oct. 3-án kelt s külön-külön az egylet *I-ső titkárához, őréhez és könyvtárnokához* intézett levelében tudatta őket miszerint az egylet könyveit és tárgyait oct. 10- és 15-ike között fogja átadni s a fix időről még egyszer értesíteni fogja; azután pedig csak ugyanezen év novemberében napi datum nélkül az elnökséghez intézett levélben felkérte az egyletet, hogy ugyanezen hó 9-én vegye át a könyveket és tárgyakat, de az iratokat még át nem adhatja, mivel neki arra az évkönyv szerkesztésénél még szüksége van s végül *az egyletben elhelyezett tárgyait, könyveit és érmeit, a kezei közt levő, elnökileg kiál-*

rint abból egyetlen szót se olvastak, hanem Reiner Zsigmond azon kijelentésére, hogy az a *jegyzőkönyv* (nem napló) s minden úgy van megírva benne, a mint megtörtént: jóhiszeműleg aláírták. Mert hát a hitelesítő bizottság nem lett összehíva, hanem estefelé Reiner maga vitte Dr. Csernihez a jegyzőkönyvet s gyors hitelesítésre kérte, ki belátván, hogy 13, minden oldalán sűrűn s egészben beirt ivből álló dolgozatot nem egy, de két, sőt három óra alatt sem képes figyelemmel keresztül olvasni s pontosan meggondolni, hogy vajjon minden úgy történt-e: kérte annak nála hagyását, mit Reiner tenni nem akart, állítván, hogy neki el kell útaznia, mire Dr. Cserni Béla a fennebb jelzett kijelentésre jóhiszeműleg aláírta azt s csak akkor látta, mit irt alá, midőn hosszas idő után a jegyzőkönyv az egylethez visszakerült. Teljesen azonos volt az eljárás Incze kir. alügyésszel, a második hitelesítővel szemben is. *Nem egyedül áll tehát a pénztári könyvnek aláíratási és hitelesítési módja!*

litott nyilatkozat alapján, az egylet birtokából kivette és visszatartotta.* A levél az elnökség lakására czimeztetett, ki a választásokról értesítve nem lévén, nem tartotta magát illetékesnek a felbontásra s átküldötte a titkárhoz, mely oda nov. 7-én érkezett, ki szintén illetékeltennek érezvén magát intézkedni, nov. 8-án azt válaszolta, hogy míg a közgyűlés jegyzőkönyve keze között nem lesz, melyből minden kétségen kívül kitünjék a tisztviselők választása, s melynek alapján

* Az ügyvezető bizottság elnöksége által kiállítottak mondott ezen nyilatkozat 1886. oct. 10-én kelt ugyan, de soha az ügyvezető bizottságnak bejelentve nem volt s magán úton sem értesültek a tagok róla. És hogy ezzel ellentétben a visszatartott tárgyak legnagyobb része tényleg az egyletnek voltak ajándékozva, a következők bizonyítják: 1. Az 1887. márcz. 6-iki ügyvezető bizottsági gyűlés jegyzőkönyve szerint — „az egylet körül felmerült minden mozzanat, esemény, gyarapodás a Politikai Szemle című lapban közzé téve, tehát a nyilvánosság előtt történt,“ — mely tehát hiven jelezte az adományokat, megkülönböztetve a letétektől. 2. Ezen lapban pedig több át nem adott tárgy a következő szavak kíséretében van regisztrálva: Újabb aján-dékokat adtak t. i. az egyletnek s itt előszámláltatnak a tárgyak, vagy az egylet birtokába jutott Reiner Zsigmond úr útján s itt ismét előszámláltatnak a tárgyak és e tárgyak között nevezetesek főleg néhány felíratos kö, néhány Zalathnáról és Fehérvárról ajándékozott ásvány, egy sójegecz, római padozat, mozaik és palatábla stb. 3. Visszatartott egy egész könyvtárt, mely hogy miként került hozzá, senki sem tudja, az is lehet, hogy saját pénzeért vette, de erre nézve a P. Sz. így szól: I. évf. 22. sz. „Az egylet a következő művek birtokába jutott Reiner Zsigmond úr útján“ — továbbá az I. évf. 24. számában: — „Az egylet könyvtára jelentékeny számból álló, előző századbeli könyvek gyűjteményével gyarapodott. Ezen Reiner Zsigmond egyleti jegyző által az egyletnek ajándékozott gyűjtemény egyes darabjainak címét közelebről fogjuk közölni.“ — Ugyanezen lap I. évf. 25. számában pedig: „Az utolsó számunkban említett, Reiner Zsigmond egyleti jegyző által az egyletnek ajándékozott könyvgyűjteményben foglaltatnak stb. Innentől egész a II. évf. 15. számáig mindenikben: „Az egylet könyvtára Reiner Zsigmond úr útján több száz kötetből álló, a következő könyveket magába foglaló könyvtár birtokába jutott.“ — E kifejezések egyike sem vall letétre, hanem ajándékozásra, mit az is erősít, hogy a letétnek egész az 1887. october 2-iki közgyűlésig semmi nyoma sem fordul elő sem a gyűlések jegyzőkönyvében, sem a lapokban, sem a magán értesítésekben, ellenkezőleg pedig az 1887. márcz. 6-iki bizottsági ülés jegyzőkönyve azzal dicsekszik, hogy az egylet — „pénzgyűjteménye ezren felüli s könyvtára is ily nagy számot tüntet fel,“ — sőt még az 1887. szept. 25-iki bizottsági ülés jegyzőkönyvéből sem olvashatunk ki letétet, holott az ispánlaki letelekről azonnal kimondotta, hogy azt letétbe helyezi. 4. Ugyanez mondható el a visszatartott érmekről is. 5. A „Gyűjtemények Naplójába“ több visszatartott tárgy van bejegyezve e szóval: „ajándék“, mely szó később kihuzatván, „letét“ szó iratott helyébe.

a választmány intézkedhessék, ő nem elegendhetik a dologba. Reiner Zsigmond úr az *illetéktelenségről* mit sem akarván tudni, 1887. november 12-éről kelt s ismét az elnökséghez czimzett, 1887. nov. 14-én közjegyzőileg hitelesített és postára tett, nov. 19-én a gyulafehérvári várbeli postához érkezett, innen Budapestre felbontatlanul visszaküldött s onnan decz. 2-án a megye alispánjához, innen decz. 3-án Gyulafehérvár polgármesteréhez s végül innen az egylet alelnökéhez vándorolt levélben sürgette meg a nov. 17-én történelendő átvételt a nélkül, hogy a *tőle köretelt jegyzőkönyvet elküldötte volna*, melynek alapján a választmány magát és teendőit rendezhette volna s fenyegetődött, hogy a tárgyakat és könyveket háza folyosójára rakatja és felelősséget többé nem vállal; az iratokra nézve pedig megjegyezte, hogy azokat lehetőleg ugyanakkor fogja kiszolgáltatni, de ha azokra még ekkor is szüksége lenne, még kevés ideig magánál tartja.

Miután a gyulafehérvári egyleti tagok látták, hogy a közgyűlés jegyzőkönyvéhez alig lehet egyhamar jutni, többen egyesülve, küldöttségileg mentek Dr. Tódor Józsefhez s kifejezván előtte biztos tudomásukat arról, hogy az egylet alelnökéül megválasztatott, arra kérték, hogy azt addig is, míg az egylet irataival a mult közgyűlés jegyzőkönyve is haza kerül, foglalja el helyét s a nov. 4-én tartandó választmányi gyűlésen jelenjen meg és azt vezesse.

Az egylet első rendes választmányi gyűlésén, dr. Tódor József elnöklete alatt 14-en tanácskoztak a teendők fölött, s az egyletnek két hóig megrekedt ügyeit ismét megindító alelnöknek köszönetet mondván, a választmány a következő határozatokat hozta: 1. Bizottságot küldött, ki azon feladattal, hogy az egylet tulajdonát tevő minden tárgyat könyvet és iratot, még az okt. 2-iki közgyűlés jegyzőkönyvét is, dec. 15-ig a volt teljhatalmu elnökségtől vegyen át. 2. Az egylet megválasztott alelnökéhez, Csathó János kir. tanácsos Alispán úrhoz küldöttséget menesztett Nagy-Enyedre, azon feladattal, hogy nála tisztelegvén, az elnöki állás elfogadására felkérje és egyúttal Herepey Károly tanár urat személyesen is birja rá az alelnökség elfogadására. 3. Köszönettel fogadta Novák Ferencznek a kisededővó egylet alelnökének azon jelentését, *hogy a nevezett intézetben egyletünk javára két szoba helyezettett rendelkezési állapotba s azt az egylet bármikor használatba veheti* és megbizta az alelnökséget, hogy a tárgyak és könyvek elhelyezése szempontjából azok bebutorozásáról gondoskodjék. 4. Végül pedig minékután a egylet összes megválasztott és jelenlevő tisztvise-

lői Pál István kivételével kijelentették, hogy állásukat készek elfoglalni, a gyűlés megbizta az elnökséget tudatni a volt ügyvezető bizottság jegyzőjét, hogy az évkönyv megírását nem vonja ugyan tőle meg, de fentartja magának az évkönyv kiadhatására vonatkozó jogot s azért irományait, ha vannak ilyenek, 1888. január 15-ig a választmánynak mutassa be.

Ezen választmányi üléssel egyidejűleg a volt ügyvezető-bizottság jegyzője 1887. dec. 3-áról keltezett és 1887. dec. 5-én közjegyzőileg hitelesített s az egylet titkársága kezéhez ugyanezen hó 7-én érkezett levelet intézett, melyben a tárgyak át nem vétele miatt előbbi levelének fenyegetéseit ismételvén, a dolgot úgy tüntette fel, mintha még az iratokat sem akarta volna egyletünk átvenni; s azért jegyzék kíséretében azokat — többet visszatartván közülök — s a közgyűlés jegyzőkönyvét egyletünkhöz visszaküldötte.

Az irományok tehát annyira-mennyire itthon voltak már, csak még a tárgyak átvételét kellett eszközölni!

E célból az elnökség 1887. decz. 10-én értesítette a volt ügyvezető-bizottság átadó jegyzőjét a választmány fenjelzett s ugy az átvételt, mint az évkönyvet érdeklő határozatáról. Az elsőt illetőleg dr. Reiner János ur, mint az átadó megbizottja válaszolt egy 1887. decz. 12-ről keltezett s a titkási hivatalhoz ugyane hó 15-én érkezett levélben, mely szerint a fenyegetések végrehajtására ugyan jogosítva voltak, de az ügy iránt való tekintetből nem tették meg s e hó 15-én kívánja a tárgyakat átadni. Kiküldött bizottságunk elég humánus volt az ilyen *nyakra-főre* menő átvételbe belenyugodni s a kitűzött időben a helyszínen megjelenve, leltár mellett az általuk átadott könyveket és tárgyakat átvevén, az egylet helyiségébe szállítani. Az évkönyvet illetőleg pedig 1887. december 13-án kelt s a társulati titkársághoz december 16-án érkezett levélben maga a volt jegyző válaszolt, tudatván, hogy az elkészült évkönyvet nyomdába adja s a nyomdász a kész példányokat a számlával együtt elfogja küldeni, mit azonban még sem tett meg.

1887. december 16-án a küldöttség is tisztelgett Csathó János kir. tanácsos, alsófehérmegyei alispán urnál, előadván küldetése célját, ki a reája esett választást szives készséggel fogadta el. Ugyan így fogadta el az alelnökséget Herepey Károly ref. collegiumi tanár ur is, a nála személyesen megjelent küldöttség kezéből.

Ezen időben tudatta 1887. december 16-án 81610 szám alatt

Alsófehérmegye közönsége útján a m. kir. belügyministerium egyletünket, hogy dr. Domasewszki Alfréd bécsi és dr. Zährzewszki Vincze krakói egyetemi tanároknak egyletünk levelező tagjaivá választása ellen semmi észrevétel sem forog fenn.

1888. ápril 15-ére a választmány ismét összehivatott s Csató János kir. tanácsos elnökle alatt 21 tag gyült össze. A gyűlést megelőzőleg azonban a választmány Lönhárt Ferencz erdélyi püspök ur ő nagyméltóságánál, mint az egylet védnökénél tisztelgett, bemutatván magát és kérvén tartós és hathatós pártfogását, mit ő nagyméltósága szives készséggel ígért meg.

A gyűlés a következőket határozta: 1. Felhívás szerkesztetvén, az egyletbe való belépésre Alsófehérmegye polgárai ismételten felszólittassanak s az egylet eszméjének terjesztésére a „Gyulafehérvár“ és „Közérdek“ czimű megyei lapokban az egylet működéséről részletes jelentések közöltessenek s az ilyen számok a „Századok“, az „Archeologiai Értesítő“ és a „Természettudományi Társulat Közlönye“ czimű folyóiratoknak is megküldessenek. 2. Tudomásul vette a választmány a kiküldött bizottság jelentése alapján, hogy a tárgyakat és könyveket a volt ügykezelő bizottság jegyzőjének megbizottjától átvette, de miután kételyek támadtak a helyes és pontos átadásra nézve, a könyvtárnokkal és első titkárral kibővített-átvevő bizottságnak feladatává tette, hogy mindazon források alapján, melyekben az egylet tárgyait és könyveit a volt bizottság kimutatta, hozza tisztába az átadás helyességét vagy helytelenségét s ez utóbbi esetben kimutatván a még át nem adott tárgyakat és könyveket, szólítsa fel a volt jegyzőt azok átadására és eljárásáról a legközelebbi választmányi gyűlésen tegyen jelentést; addig is azonban az átvett tárgyakat és könyveket a kisdédóvó-egylet által ideiglenes használatra átengedett helyiségekben rendezze el. 3. Meghagyta a pénztári hivatalnak, hogy az 1887. egész évre és 1888. első negyedére a tapdíjakat szedje be és végül 4. megkérte az elnököt, mint egyszersmind Alsófehérmegye alispánját, hogy a megyében, a mennyire a törvények keretén belül lehetséges, hasson oda, hogy a körjegyzők, falusi bírák stb. az egylet létezéséről tudomást vegyenek s főleg az esetlegesen felmerülő leleteket az egylet birtokába juttassák.

Az első számú határozat eredményeként lehet jelezni azon örvedetes eseményt, hogy báró Kemény Kálmán, alsófehérmegyei főispán ur ő méltósága 100 frttal mint örökös alapító tag, Glück Mór

alvinczi birtokos, mint alapító tag 50 frttal s fiai *Glück Adolf* és *Glück Samu*, továbbá *Rákosi István*, *Miksa Miklós*, *Schopf Mihály*, *Rác Farkas* urak és *Nagy-Enyed* városának *képviselő-testülete*, mint tagok egyletünkbe léptek; 2. hogy *Germán Ferencz* városi erdőfelügyelő 15 drb. ásványt és *Novák Ferencz* egy igen szép kivitelű régi török puska-csövet ajándékozott az egyletnek.

Az utolsó választmányi gyűlés, melyre ezen sorok még kiterjedhetnek, hogy kijelölt idejőkre elkészüljenek 1888. június 30-án tartatott meg, melyen 14 tag jelent meg s érdemlegesebb határozatai a következők voltak: 1. Az egylet évkönyvet ad ki, mely annak ezen ideig szóló történetét, egy lehetőleg e megye területén mozgó történelmi és egy a megyére vonatkozó természettudományi dolgozatot tartalmazzon. Az elsőnek megírására Ávéd Jákó, a másodikéra dr. Temesváry János és a harmadikéra dr. Cserni Béla kéretett fel, kik az ügy érdekében egész készséggel vállalkoztak a munkára; 2. Alsófehérvármegyének és rendezett tanácsu városainak képviselőtestületeihez kérést intéz egyletünk támogatása végett s Nagy-Enyed városának a támogatásért köszönő iratot küld. 3. A gyulafehérvári várparancsnokságot figyelmezteti, hogy a 12-ik hadtest nagyérdemű parancsnokságának 114 számú intézkedése daczára a katonai ásatások alkalmával felmerült régiségek idegen kezekbe kerültek s kéri e parancs hathatós keresztül vitelére.

Ezen határozatok mindnyáját végrehajtotta az elnökség és a kiküldött bizottság, nevezetesen a tárgyakat átvevő bizottság elővette a Politikai Szemlét s lajstromba foglalva az egylet *tulajdonaként* kimutatott tárgyakat, évkönyveket, pénzeket vagy érmekeket és ásványokat, összehasonlította az átvételi leltárral és a nagyon hiányosan vezetett „Gyűjtemények Naplójával“ s constatálta, hogy nagyon sok tárgy, könyv, érem és pénz van még olyan, melyek a bizottság kimutatása alapján az 1887. okt. 2-iki közgyűlésig ugy a nevezett lapban, mint az ügyvezető-bizottsági könyvekben az egylet tulajdonaként szerepeltek s csak ekkor lett róluk a *letét* és azon körülmény kihirdetve, hogy azok a volt jegyző kizárólagos tulajdonát képezik. Hogy tehát tisztázódjék az ügy állása, ezeknek átadására vonatkozólag a bizottság az egyleti elnökség útján felszólítást intézett hozzá, melyre ugyancsak tagadólag válaszolt, de miként iratából kitetszik a dolog tisztázásának nem ellensége. Hogy miként fog eldőlni az ügy, csak a következő évi jelentésben említhetjük meg.

Nem vagyunk különben a megyéhez, a városokhoz és a várparrancsnoksághoz intézett kérések és a tagdíjak befolyásának eredményével is. A jelen esetben csak azt constatálhatjuk: 1. hogy muzeumnk és könyvtárunk *az egyesület erején* nagyon csinos butorzatot nyert s így rendezett állapotban van, 2. hogy a jelen *évkönyv* szintén *az egyesület erején* a kellő időre a reá kirótt tartalommal megjelenhetett s legnagyobb örömét abban fogja találni és minden vágyakozása teljesen ki lesz az által elégitve, ha a társulat t. tagjainak és a nagy közönségnek kedvét megnyerheti és szívesen látott vendége lesz főleg Alsófehérmegye igen tisztelt polgárainak.

4. Az egyesület tagjainak névsora.

Védnök:

Lönhárt Ferenc, erdélyi püspök ő cs. és kir. felségének valóságos belső titkos tanácsosa stb. stb.

Tiszteleti tagok:

Haynald Lajos, bibornok, kalocsai érsek.

† Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi minster.

Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi minster.

Pulszky Ferenc az orsz. képtárak és muzeumok főigazgatója Budapesten.

Ormos Zsigmond, főispán Temesvárt.

Gróf Kuun Céza, a hunyadm. tört. rég. társ. elnöke Déván.

Szilágyi Sándor, a „Századok“ szerkesztője Budapesten.

Hermannshorti Watterk Ferenc, tábornok Gyulafehérvártt.

Veszely Károly, cz. prépost-plebános Borbándon.

Hámpel József, a nemz. muzeum régészeti osztályának igazgatója Budapesten.

Örökös alapító tagok:

Báró Kemény Kálmán, főispán Nagy-Enyeden.

Reiner Zsigmond, házbirtokos Budapesten.

Rajnay Ignác, ügyvéd Gyulafehérvártt.

Alapító tagok:

Bürger Márton, birtokos Krakkón.

Első magyar általános biztosító-társaság.

Glück Mór, földbirtokos Alvinczen.
 Köblös Dezső, szolgabírói hivatalnok Magyar-Igenben.
 Rajnay Ignáczné, ügyvéd neje Gyulafehérvárt.
 Reiner Francziska, főorvos neje Gyulafehérvárt
 Reiner Ignácz, miniszteri fogalmazó Budapesten.
 Dr. Reiner János, ügyvéd Budapesten.

Elnök :

Csathó János, Alsófehérmegye alispánja Nagy-Enyeden.

Alelnökök :

Herepey Károly, ev. ref. collegiumi tanár Nagy-Enyeden.
 Dr. Todor József, róm. kath. papnöveldei tanár Gy.-Fehérvárt

Első titkár :

Dr. Temesváry János, főgymn. tanár Gyulafehérvárt.

Gyűjteményőr :

Dr. Cserni Béla, főgymn. tanár Gyulafehérvárt.

Könyvtárnok :

Ávéd Jákó, főgymn. tanár Gyulafehérvárt.

Pénztárnok :

Fröhlich Gyula, gyógyszerész Gyulafehérvárt.

Ellenőr :

Szentmiklósy Jenő, főgymn. tanár Gyulafehérvárt.

Ügyész :

Dr. Mohay Sándor, ügyvéd, orsz.-gyűlési képviselő Gy.-Fehérv.

Választmányi tagok :

Atzél Béla, fegyintézeti igazgató Nagy-Enyeden.
 Basiota László, nyug. kir. törvsz. bíró Abrudbányán.
 Bartha Győző, kir. törvsz. bíró Gyulafehérvárt.
 Benedek József, székesegyházi segéd-lelkész Gyulafehérvárt.
 Boér Béla, orsz.-gyűlési képviselő Abrudbányán.
 Butyka Sándor, püspöki udvari káplán Gyulafehérvárt.
 Csató Ferencz, rkath. lelkész Tövisen.
 Csegezy Gyula, járásbirósági albiró Gyulafehérvárt.

- Csécs András, kir. járásbíró Gyulafehérvárt.
 Id. Dekáni Ernő, megyei erdősz és birtokos Borbándon.
 Dr. Gerbert Károly, nyug. cs. és kir. kamarai orvos Zalathnán.
 Gruber István, jbirósági hivatalnok Vizaknán.
 Hiersch Herman, kereskedő Maros-Portuson.
 Hesky János, bányaigazgató Zalathnán.
 Henter Gábor, nyug. kir. törvzs. elnök Bénjén.
 Incze Gerő, kir. törvzs. bíró Beszterczen
 Iván Miklós, gör. kel. lelkész Nagy-Enyeden.
 Ifj. Képes Ferencz, városi pénztárnok Abrudbányán.
 Lukács Mihály, birtokos Zalathnán.
 Lukácsffy Victor, járási orvos Magyar-Igenben.
 Popp György, illetékkiszabási hiv. főnök Gyulafehérvárt.
 Dr. Nagy Károly, v. főorvos Abrudbányán.
 Novák Ferencz, kir. tanácsos, polgármester Gyulafehérvárt.
 Jónás Adolf, birtokos Gyulafehérvárt.
 Polg. olvasó kör képviselője Zalathnán.
 Dr. Reiner Zsigmond, v. főorvos Gyulafehérvárt.
 Roska József, v. rendőrkapitány Gyulafehérvárt.
 Sántha János, rkath. lelkész Magyar-Igenben.
 Sárdy Miklós, v. tanácsos Gyulafehérvárt.
 Straubert Ödön, főgymn. tanár Gyulafehérvárt.
 Tamásy Áron, püspöki titkár Gyulafehérvárt.
 Takó János, rkath. lelkész Gyergyó-Ditróban.
 Telegdy Vilmos, körjegyző Örményszékesen.
 Tordai János-Isaiás, gör. kath. lelkész Offenbányán.
 Tribusz Gusztáv, kir. ügyész Gyulafehérvárt.
 Varga Sándor, főgymn. tanár Gyulafehérvárt.
 Dr. Veress Ferencz, theol. tanár Gyulafehérvártt.
 Veszely Károly, cz. prépost plébános Borbándon.
 Wenetsek Mihály, bányafőtiszt Zalathnán.
 Zlamál Ágost, főgymn. tanár Gyulafehérvártt.

Rendes tagok:

- Andrásy István, apát-kanonok Gyulafehérvárt.
 Bakk Endre, plébános Vizaknán.
 Barabás Gergely, vasuti gyakornok Segesvárt.
 Baráczy Albert, fegyintézeti lelkész Nagyenyeden.

- Bányay Károly, birtokos Gyulafehérvárt.
 Berrek Hugó, városi pénztárnok Gyulafehérvárt.
 Bessenyei Puhola József, lelkész Bánffi-Hunyadon.
 Bodola Lajos, kereskedő Nagy-Enyeden.
 Csecskedy József, városi ellenőr Gyulafehérvárt.
 Csiky János, róm. kath. lelkész Zalathnán.
 Csiky Antal, járásbírósi hivatalnok Vizaknán.
 Czirlea S. Péter, kereskedő-segéd Gyulafehérvárt.
 Dekáni Árpád, gymn. tanár Kun-Halason.
 Deli Ödön, min. r. áldozár Nagy-Enyeden.
 Dr. Deutsch Mór, orvos Gyulafehérvárt.
 Deutsch Adolf, kereskedő Gyulafehérvárt.
 Dr. Elekes Viktor, ev. ref. lelkész Gyulafehérvárt.
 Eröss Antal, róm. kath. tanító Offenbányán.
 Erschinger N. János, tanító Ujpesten.
 Fogarassy János, szék.-egyházi karnagy Gyulafehérvárt.
 Fuchs Dávid, kereskedő Gyulafehérvárt.
 Fülei Sz. Lajos, róm. kath. áldozár Budapesten.
 Glück Adolf, birtokos Maros-Váradján.
 Glück Samu, birtokos Alvinczen.
 Görög Constantin, j.-bírósi hivatalnok Gyulafehérvárt.
 Gyulaffy Albert, városi levéltárnok Gyulafehérvárt.
 Hajós István, végrehajtó Gyulafehérvárt.
 Halász Jakab, kir. közjegyző Gyulafehérvárt.
 Dr. Hartenbaum Simon, orvos Gyulafehérvárt.
 Höhn Károly, kir. törvsz. hivatalnok Gyulafehérvárt.
 Issekutz János, ügyvéd Gyulafehérvárt
 Jakabffy Albert, kereskedő Gyulafehérvárt.
 Jancsó Lajos, pénzügyi fogalmazó Nagy-Enyeden.
 Jeney Árpád, mérnök Gyulafehérvárt.
 Keppich József, joghallgató Budapesten.
 Id. Kerekes János, birtokos Gyulafehérvárt.
 Kerekes Mihály, ügyvéd Nagy-Enyeden.
 Körner József, kereskedő Gyulafehérvárt.
 Dr. Lázár Elek, min. fogalmazó Budapesten.
 Löwy Bernád, takarékpénztári könyvvezető Gyulafehérvárt.
 Dr. Majer Ödön, ügyvéd Gyulafehérvárt.
 K. Mártonffy Imre, tanító s hírlapíró Ujpesten.

- Másztig János, kereskedő-segéd Gyulafehérvárt.
 Miksa Miklós, birtokos Abrudbányán.
 Moreno K., kereskedő Gyulafehérvárt.
 Munkácsy Miklós, vendéglős Nagy-Enyeden.
 Nagy Géza, nődépezdei tanár Nagy-Enyeden.
 Dr. Nagy Ignác, ügyvéd Gyulafehérvárt.
 Dr. Náthán Bernát, v. orvos Gyulafehérvárt.
 Dr. Nemes János, ügyvéd Nagy-Szeben.
 Pál István, főgymn. tanár Gyulafehérvárt.
 Petres András főgymn. tanár Gyulafehérvárt.
 Dr. Pikler Gyula, egyetemi tanár Budapesten.
 Rácz Farkas, főszolgabíró Konczán.
 Rákosy István, polgármester Abrudbányán.
 Reicher Gábor, kir. törv. szk. hivatalnok Vizaknán.
 Roska Mihály, városi rendőrbiztos Gyulafehérvárt.
 Dr. Sándorffy Nándor, főgymn. és theol. tanár Gyulafehérvárt.
 Schissel Albert, jár.-bírósi hivatalnok Vizaknán.
 Sombory Sándor, rendőr-biztos Gyulafehérvárt.
 Schopf Mihály, birtokos Alamoron.
 Spállér József, főelemi tanító Brassón.
 Szász Ágoston, v. számvevő Gyulafehérvárt.
 ✓ Székely Mózes, erdősz Máramarosszigeten.
 Szentmiklósy József, kir. törv. szki aljegyző Gyulafehérvárt.
 ✓ Szoboszlay Kálmán, erdősz Máramarosszigeten.
 Dr. Szuchy Béla, róm. kath. lelkész Abrudbányán.
 Tana Gyula, számtiszt Nagy-Enyeden.
 Tarnay Győző, kir. járásbírósi irnok Gyulafehérvárt.
 Topolcsány Urbek min. r. áldozár Nagy-Enyeden.
 Tyok József, kir. törv. szk. irodatiszt Gyulafehérvárt.
 Városi képviselő-testület, Nagy-Enyeden.
 Weisz Ede, szálloda-bérlő Gyulafehérvárt.

I. Melléklet.

Jegyzőkönyv, felvéve Gyulafehérvártt, 1887. évi december 4-én, délután 4 órakor, a városház tanácsstermében az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyesület választmányának gyűléséről. Jelen voltak: Dr. Tódor József alelnök, Dr. Cserni Béla múzeumőr, Ávéd Jákó könyvtárnok, Szentmiklósy Jenő ellenőr, Novák

Ferencz, Popp György, Issekutz János, Bartha Győző, Varga Sándor, Butyka Sándor, Fogarasy János, Tyok József választmányi tagok és Dr. Temesváry János s Pál István titkárok.

Alelnök hivatkozva az egyleti alapszabályok 31. §. 2. kikezdésére, mely szerint elnök akadályoztatása esetében a gyűlést az alelnök vezeti, miután alelnökké történt megválasztatásáért hálás köszönetet mond és azon ünnepélyes ígéretének ad kifejezést, hogy tőle kitelhetőleg az egylet érdekében mindent el fog követni, a gyűlést megnyitottnak nyilvánítja. A gyűlés tagjai alelnököt az alelnökség elfogadásáért és tett nyilatkozatáért lelkesen megéltetik.

Novák Ferencz úr pedig köszönetet mond az alelnöknek, hogy az egyletnek csaknem 2 hó óta úgy szólva megrekedt ügyét ismét kezébe venni és a választmányi gyűlést egybehívni sziveskedett.

Alelnök felolvastatja Reiner Zsigmondnak 1887. november 12-éről keltezett, november 14-én közjegyzőileg hitelesített és postára tett, november 19-én a gyulafehérvári várbeli postához érkezett, december 2-án a megyei alispánhoz, december 3-án a gyulafehérvári polgármesteri hivatalhoz és végre ugyanezen napon az egylet alelnökségéhez áttett iratát, melyben felkéri az egylet elnökségét, hogy az egylet tulajdonát képező tárgyakat és könyveket folyó 1887. november 17-én vegye át és vitesse el, mert ellenkező esetben azokat háza folyosójára rakatja és érték többé semmi felelősséget nem vállal. A választmány erre tárgyak átvételére Ávéd Jákó könyvtárnok, Dr. Cserni Béla muzeumőr és Dr. Temesváry János titkár urakból álló bizottságot küld ki.

Ávéd Jákó és Dr. Temesváry János kéri a választmányt, hogy helyettük más tagok vétessenek fel az átvevő bizottságba, mivel abban szerepelni, bár ők lennének első sorban erre hivatva, nem akarnak. A választmány erre elhatározta, hogy a tárgyak átvételére Popp György, Szentmiklósy Jenő és Dr. Cserni Béla tag urakból álló bizottságot küld ki azon megbizással, miszerint Reiner Zsigmondtól az egylet tulajdonát képező tárgyakat, iratokat, beleértve mindennemű, még az october 2-án tartott közgyűlésről felvett jegyzőkönyvet is, folyó évi december hó 15-ig, az általa kijelölendő napon vegye át.

Alelnök indítványozza, hogy Csathó János kir. tanácsos alispán urat, egyletünk elnökét, ki eddig legfellebb a hirlapok útján értesülhetett megválasztatásáról, egy e célra kiküldött bizottság személyesen kérje föl az egylet elnöki tisztének elfogadására. A választmány

az indítványt egyhangulag elfogadja és Novák Ferencz elnöklete alatt Ávéd Jákó és Dr. Temesváry János személyéből álló bizottságot bíz meg azzal, hogy Csathó János kir. tanácsos-alispán úrnál Nagy-Enyeden tisztelegjen s neki az egylet elnökségére történt megválasztatását hírül vive, őt az elnöki állás elfogadására felkérje.

Alelnök indítványozza, hogy mind a tisztikar, mind a tiszteletbeli és választmányi tagok megválasztatásukról értesíttessenek. A gyűlés az indítványt magáévá teszi s felkéri a Csathó János elnök úrhoz kiküldött bizottságot, hogy ez alkalommal Herepei Károly másod alelnök urat személyesen is kérje föl tiszte elfogadására.

Novák Ferencz jelenti, hogy a kisedővodában 2 helyiséget az egylet rendelkezésére bocsátott. A választmány hálás köszönetének nyilvánítása mellett örvendetes tudomásul vette ezt s megbizta az alelnökséget, hogy a felajánlott helyiségekben a szükséges berendezést beállítsa.

Alelnök azon felszólítására, miszerint a jelenlevő egyleti hivatalnokok hajlandók-e elfogadni hivatalukat? Első titkár, könyvtárnok, muzeum- és ellenőr készséggel elfogadják. Pál István másod titkár úr azonban, miként már azt az october 2-iki közgyűlés alkalmával is tette, számos elfoglaltatását adva okul és megköszönve a közgyűlésnek iránta tanusított megtisztelő bizalmát, kijelenti, hogy megválasztatását el nem fogadja. A választmány a nyilatkozatot, miután nevezett másodtitkár úr tett kijelentésének visszavonására birható nem volt, tudomásul vette s a legközelebbi közgyűlésnek, mely hivattva leend a megüresedett állást betölteni, be fogja jelenteni.

Novák Ferencz felhívja a választmányt, hogy ez tiltakozzék az egyleti évkönyvnek Reiner Zsigmond által eszközöndő kiadása ellen.

A gyűlés teljesen magáévá tette e nézetet, s egyhangulag elhatározta, hogy a mennyiben az october 2-án tartott közgyűlés hallgatólag bele is egyezett volna abba, hogy Reiner Zsigmond az évkönyvet megírja, ezt a választmány tőle nem is vonja meg, de figyelmezteti, hogy a kiadásra nincs jogosítva, miért is felszólítja, hogy az évkönyv általa esetleg fogalmazványát 1888. január 15-ig a választmánynak mutassa be, mely utóbbi fentartja magának az évkönyv kiadhatására vonatkozó jogot.

Ezzel az ülés tárgyainak sorozata ki lévén meritve, alelnök, miután a választmányi tagoknak a gyűlésen megjelenésükért köszönetet mondott és a jegyzőkönyv hitelesítésére Novák Ferencz és

Bartha Győző urakat felkérte, az ülést bezárja. Kelt, mint fent. Dr. Tódor József alelnök, Dr. Temesváry János egyleti titkár. A jegyzőkönyv hitelesítettik a kiküldött bizottság által. Novák. Bartha Győző.

II. Melléklet.

Jegyzőkönyv, felvéve Gyulafehérvártt, 1888. évi ápril 15-én délután 4 órakor, a városház tanácstermében az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egylet választmányának gyűléséről. Jelen voltak: Csathó János kir. tanácsos, elnök, Dr. Tódor József alelnök, Dr. Cserni Béla muzeumőr, Ávéd Jákó könyvtárnok, Szentmiklósy Jenő ellenőr, Novák Ferencz, Dr. Mohay Sándor, Veszely Károly, Jónás Adolf, Roska József, Bartha Győző, Tribusz Gusztáv, Dr. Veress Ferencz, Zlamál Ágoston, Benedek József, Csécs András, Butyka Sándor, Popp György, Incze Gerő, Hirsch Herman választmányi tagok és Dr. Temesváry János egyleti titkár.

Elnök a gyűlést megnyitván, engedelmet kér arra, hogy először is magáról beszéljen és álláspontját röviden annyival is inkább jelezze, mert most van először szerencséje az elnöki széket elfoglalhatni. Megtisztelve érezte magát, midőn elnökké választatott, s az elnökséget elfogadta, mivel mindig hazafias kötelességének tartja a közügy előmozdításán közreműködni. Tehetségeit szíves készséggel felajánlja a társulat fejlődésének előmozdítására. Azonban, ha bekövetkénék azon körülmény, hogy más valaki nagyobb buzgalmat és eredményt tudna kifejtteni, mindenkor kész a nála érdemesebb előtt az elnöki székről visszavonulni. Jelzi ezek után, hogy korábban miért nem hívatta egybe a választmányt; de most már itt az idő, hogy kétszeres erővel fogjunk a munkához s mindenekelőtt azon módokról tanácskozzunk, melyek segítségével tagjaink számát szaporíthatjuk, mert nemcsak minél nagyobb anyagi, de még annál nagyobb szellemi erőre van szükségünk, hogy feladatunkat kellőleg megoldhassuk.

Az éljenzéssel fogadott ezen elnöki beszéd után határozatba ment, hogy az egyleti titkár felszólítást szerkesztvén s azt kinyomatván küldje el az elnököknek, ki azt a megyében terjeszteni fogja, s hogy az egylet eszméje annál inkább terjesztessék, a helyi és megyei „Közérdek“ cz. lapban az egylet működéséről részletes jelentések közöltessenek és ezen lapok küldessenek meg a „Századok“, „Archeologiai Értesítő“ és „Természettudományi Társulat Közlönye“ szerkesztőségeinek.

Elnök felszólítván a titkárt, hogy tegye meg jelentését a társulat állásáról, a titkár jelenti, hogy a társulatnak eddig 108 rendes tagja van, s hogy az egyes tulajdonát képező tárgyaknak a társulat volt ideiglenes kezelőtől való átvételről szóló leltárak benyújtottak.

Titkár felolvassa a Popp György, Dr. Cserni Béla s Szentmiklós Jenő tagokból álló bizottság által az egyes tulajdonát képező tárgyakról kiállított leltárt. A gyűlés a legnagyobb felháborodással veszi a felolvasott leltár tartalmát tudomásul, s mert az abban foglalt egyes tételekből sok olyan hiányzik, mely az ideiglenes kezelés által vezetett leltárban, mint az egyes tulajdona, benfoglaltatik; továbbá mivel több oly tárgy ezen leltárba fel nem vétetett, mely a vidéken az egyes részére adományoztatott s végül, mert az ezen leltár szerint az egyes vagyonának értéke szerfölött csekélyre tehető s így Reiner Zsigmond ideiglenes titkár (ki titkári jelentésében, gyűléseken és hírlapokban is egyaránt azt hangoztatja, hogy ő egymaga ezeket költött a társulatra s annak gyűjteményeire) szavaival össze nem egyeztethető, s végül mert az ispánlaki leletet, melyet Reiner Zsigmond ideiglenes titkár az egyes cégé alatt vett meg, a leltárban nem találhatni, elhatározatott: hogy a volt átvéző bizottsághoz járulván még Ávéd Jákó könyvtárnok és a titkár, e bizottság a rendelkezésére álló forrásokból jegyezze ki mindazon tárgyakat, melyek át nem vétettek, de melyek letét, akár ajándékozás, vagy az egyes cégé alatti vásárlás alapján az egyesület illetik, s azon jegyzéket küldje meg Reiner Zsigmondnak azon felszólítással, hogy azokat azon czímen, a mint a társulat birtokába jutottak, esetleg saját kiadásának jelzése mellett, az egyesületnek birtokába adja vissza s csak ha ennek hatása nem lenne, folytattassék a tanácskozás a további teendőik felett. Az átvett tárgyakat pedig ez a bizottság, alkalmas szekrényeket készítettván, helyezze el azon szobákba, melyeket e város polgármestere a kisdudóví épületében használatra átengedett.

Az ellenőr jelentést tevén az egyesület pénztárába eddig befolyt 56 frtról, s jelentvén, hogy ezen összeg takarékpénztárilag kezeltetik, elhatározatott, hogy a tagdíjak 1887. és 1888. első negyedére mielőbb behajtassanak, s az alelnök és titkár a jövő közgyűlésig a tagdíji oklevelek szövegét készítsék el.

Elnök indítványára, remélve, hogy új tagok lépnek be s hogy az ezen gyűlésen hozott határozatok mielőbb foganatosittatnak, a to-

vábbi intézkedések a június hó végén tartandó választmányi gyűlésre halasztatnak.

Ezzel az ülés tárgyainak sorozata ki levén meritve, elnök, miután a jegyzőkönyv hitelesítésére dr. Tódor József alelnököt, Novák Ferencz, Ávéd Jákó és dr. Cserni Béla urakat felkéri, az ülést bezárja.

Kelt Gyulafehérvártt, 1888. ápril hó 15-én. Dr. Tódor József, alelnök. Dr. Temesváry János, egyleti titkár. A jegyzőkönyv hitelesítésül: Novák, Ávéd Jákó.

III. Melléklet.

Jegyzőkönyv. Felvéve Gyulafehérvárt, 1888. évi június hó 30-án, délután 4 órakor a városház tanácstermében, az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egylet választmányának gyűléséről. Jelen voltak: Csathó János kir. tanácsos, egyleti elnök; dr. Tódor József alelnök, Ávéd Jákó könyvtárnok, Fröhlich Gyula pénztárnok, Novák Ferencz, dr. Mohai Sándor, Bartha Győző, Incze Gerő, Roska József, Sárdy Miklós, Zlamál Ágoston, dr. Lukácsffy Viktor, Jónás Adolf választmányi tagok és dr. Temesváry János egyleti első titkár.

1. Elnök a gyűlést megnyitván jelenti, hogy báró Kemény Kálmán alsófehérmegyei főispán 100 frttal az egylet örökös alapítótagja Rákosy István, Miksa Miklós és Nagy-Enyed városának képviselő-testülete pedig az egylet rendes tagjaivá lettek. Örvendetes tudomásul vétetik.

2. Titkár felolvassa az 1888. évi ápril 4-én tartott választmányi gyűlés által a Reiner Zsigmondtól át nem adott egyleti tárgyak kipuhatólása czéljából kiküldött 5 tagu bizottság jelentését, melynek értelmébeu nevezett bizottság csak általánosan jelzi, hogy sok egyleti tárgy van még Reiner Zsigmond birtokában, melyek határozottan az egyletet illetik s határozatot kér a további mihez tartás végett. Elhatároztatott, hogy a bizottság első sorban tiszteletteljesen szólítsa fel Reiner Zsigmondot, hogy a még nála levő egyleti tárgyakat mielőbb az egylet birtokába juttassa, azalatt pedig az át nem adott tárgyakról részletes kimutatást állítson össze s mindezen működéséről, mind pedig a Reiner Zsigmond által adandó válaszról, vagy esetleg a tárgyak átadásáról a legközelebbi választmányi gyűlést értesitse.

3. Pénztárnok jelenti, hogy az egylet pénztárába eddig 104 frt

folyt be, melyből, levonva a 18 frt 15 krt tevő kiadást, maradt az egylet pénztárába 85 frt 85 kr. Továbbá jelenti, hogy van az egyletnek 109 tagja, kik után évenként az egylet 327 frtot remélhet és ha ehhez hozzáadjuk még az alapítási összegek után járó kamato-
kat s más esetleges adományokat, az egyletnek évi remélhető jövedelme 400 frtra tehető. Végül azt is jelenti, hogy a vidéki tagokhoz a tagdíj befizetése ügyében a felszólításokat már elküldte, a helybeli tagoktól pedig a legközelebbi napokban fogja a tagdíjakat begyűjteni. Tudomásul vétetik.

4. Elnök azon indítványt teszi, hogy a következő közgyűlésig az egylet évkönyvet adjon ki, mert ezáltal véli legjobban demonstrálni az egylet életképességét és működését. Az indítvány egyhangulag elfogadtatik és a kiadandó évkönyv rövid tartalma a következőkben lett megállapítva: 1. Az egylet eddigi történelméből, melyhez az egylet végleges megalakulása óta felvett jegyzőkönyvek csatolandók. 2. Egy, lehetőleg a megye színterén mozgó történelmi értekezésből. 3. Egy a megyére vonatkozó természettudományi dolgozatból. Az elsőnek megírására Ávéd Jákó, a másodiknak az egyleti titkár kéretett fel. A harmadikra nézve pedig felkéretik Dr. Cserni Béla egyleti muzeumőr, hogy a már kézirat gyanánt kinyomatott „Gyulafehérvár flórája“ czimű növénytani értekezését engedje át az évkönyv számára az egyletnek, a nyomtatási költség megtérítése mellett. Az évkönyvnek a következő közgyűlésig teljesen kinyomatva kell lennie; e végre egy szerkesztő-bizottság küldetik ki és pedig dr. Tódor József elnöklete alatt Novák Ferencz, Ávéd Jákó, dr. Cserni Béla és dr. Temesváry János.

5. Alelnök jelenti, hogy German Ferencz városi adófelügyelő az egylet részére körülbelül 15 darab ásványt adományozott. — Köszönettel tudomásul vétetik.

6. Ugyancsak alelnök jelenti, hogy Reiner Zsigmond az egyletnek még általa visszatartott iratait hozzá áttette. — Tudomásul szolgál.

7. Novák Ferencz az egylet muzeumának egy szép kivitelű régi török puska-csővet ajándékozott. — Köszönettel fogadtatik.

8. Indítványoztatott, hogy a) a vármegye képviseleti közgyűlése; b) a megye területén levő rendezett tanácsu városok u. m. Gyulafehérvár, Vizakna és Abrudbánya képviseleti közgyűlései kéressenek fel az egylet hathatós támogatására. Egyhangulag elfogadtatik és N.-

Enyed városának az egylettel szemben tanusított eddigi jóakaró támogatásáért köszönetet mondva, nevezett város kéressék fel az egylet további hathatós támogatására.

9. Könyvtárnok előadja, hogy az egyletnek megkeresésére a nagyszebeni hadtest parancsnokság még 1886. nov. 18-án 114. számú rendeletében elrendelte, miszerint a megye területén bármely katonai ásatás alkalmával felszínre kerülő régiségekről az egylet értesítették és azok a parancsnokság kikérendő engedélyével az egyletnek birtokába is bocsáttassanak. Ezzel szemben pedig előadja, hogy névezett rendelet kibocsátása után már ismételten történtek főképen építkezések, melyek alapjának ásása alkalmával régiségek merültek fel s azokat a munkások az építésznek nem ellenőrzése folytán szabadon eladhatták. Ezen indok alapján indítványozza, hogy a választmány kebeléből ismételten kérés intéztessék most már csak a várparancsnoksághoz a végből, hogy az az esetleges építkezések alkalmával a vállalkozókat kötelezze az esetlegesen felszínre kerülő régiségeknek ellenőrzésére és annak bejelentésére. — Az indítvány elfogadtatik. Egyéb tárgy nem lévén, elnök, miután jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére dr. Tódor József, Novák Ferencz, Ávéd Jákó és Bartha Győző tagtársakat felkérte, a gyűlést bezáratnak nyilvánítja. Gyulafehérvártt, k. m. f. Dr. Tódor József alelnök, dr. Temesváry János első titkár. A jegyzőkönyv hitelesítettik a kiküldött bizottság által. Novák Ferencz s. k. Ávéd Jákó s. k. Bartha Győző s. k.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II

Hol verte meg Hunyadi János 1442-ben Mezőid béget?

Írta:
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dr. TEMESVÁRY JÁNOS

FŐGYMN. R. TANÁR.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„*Maximus honor est, veritatem semper amplecti, ignominia summa eam persequi, quam si taces et scis, stulte taces*“

Seneca.

E czim alatt a „Századok“ 1879. évfolyamának októberi füzetében egy, a m. történelmi társulat segesvári vándorgyűlésén felolvasott, értekezés látott napvilágot, melynek czélja, mint maga az értekező is megjegyzi, nem egyéb, mint Engel-, Teleky József gróf- és Horváth Mihálylyal szemben kétségbevonhatlan érvekkel kimutatni, hogy Hunyadi Jánosnak a török fölött 1442. tavaszán aratott győzelme nem Szeben mellett, hanem Maros-Szent-Imre közelében történt.

Értekező Hunyadi Jánosnak marosszentimrei előbb visszavonulását, később (szerinte) ugyanott aratott győzelmét egész terjedelemben saját, a forrásokban teljesen fel nem található, sem azokból ki nem magyarázható nagymérvű pótlékaival és ferditéseivel előadván, így folytatja: „így beszélnek el Hunyadi János e dicső győzelmét honi történetíróink és legjelesebb történetbuváraink u. m. Benkő József¹, Eder József², Fessler I.³, Fejér György⁴, Pray György⁵, Thuróczi János⁶ és Bonfin Antal.⁷ Első, ki ezzel szemben a csata győzelmes végét Szent-Imréről el- és Szeben mellé származtatá, Engel történetírónk⁸, őt követte Teleky József gróf⁹ és legujabban Horváth Mihály¹⁰.“

¹ *Benkő Josephus*, Transsilvania I. köt. 177. l. ² *Eder Jos.*, *Observationes Criticae* 122 l. ³ *Fessler J.*, *Die Geschichten der Ungern und ihrer Land-sassen* IV. r. 355. l. ⁴ *Fejér Georg.* *Genus, Incunabula et Virtus Joannis Corvini de Hunyad.* 267. l. ⁵ *Pray Georg.* *Annales Regum Hungariae* II. r. 353. l. ⁶ *Thurocz Joannis*, *Chronica Hungarorum* (Schwandtner-nél, *Scriptores Rerum Hungaric.* I. r.) IV. rész 37 fej. ⁷ *Bonfinii Antonii*, *Rerum Ungaricarum Decades*, Dec. III. libr. 5. ⁸ *Engel J. Christian*, *Geschichte des ung. Reiches* III. r. 51—53 l. ⁹ *Gróf Teleky József*, *Hunyadiak kora* I. köt. 284—9 l. ¹⁰ *Horváth Mihály*, *Magyarország Történelme*, II. köt. 550 l.

Valamint Teutsch superintendens azon állítása, mely Hunyadi Jánost Maros-Szent-Imrénél *legyőzetettnek* mondja¹, épügy értekező azon nézete is, mely őt, „a keresztény szellemű hősök legnagyobbikát,“ ugyanott *győzőnek* regéli, teljesen téves.

Az igaz történet az, hogy *Hunyadi János Mezőid béggel szemben Maros-Szent-Imrénél kikerülte a csatát, de Lépes György erdélyi püspök fejével lakott. Hunyadi ezután és az ő hozzá nagyon hasonlító Kemény Simon, a derék hős, az előbbinek ruháiba öltözve Szeben alá siettek, hol a török a vitéz Álhunyadit ugyan elpusztította, de azalatt a titkos valódi Hunyadi a nagyszámu török sereget leverte.* Ezen állításom igazolása végett az akkori és azután élő görög, török, latin, német, szász és magyar írók egész seregére hivatkozhatom.

A magyar források korántsem beszélnek, — mint értekező gondolja — marosszentimrei győzelemről, hanem igenis, ha mindjárt a győzelem helyét határozottan meg nem is nevezik, Hunyadi Jánosnak a török fölött aratott egy oly győzelméről, melynek Erdélyben bármely más hely inkább, csak éppen Maros-Szent-Imre nem lehetett színtere.

Minthogy a magyar történetírók e nagy horderejű győzelem elbeszélésekor első sorban az értekező által is említett, de tévesen magyarázott Thuroczi kronikájára hivatkoznak, nem lesz érdektelen e nevezetes magyar történet-forrásnak Hunyadi János 1442-ki győzelmére vonatkozó részletével egész terjedelemben annál is inkább megismerkedni, hogy meggyőződjhessünk, miszerint Thuróczinak szavaiból csakis értekező következtethetett marosszentimrei győzelemre.

„Nemsokára a vajdának ezen (Izsák török vezér serege fölött) Istentől nyert győzelve után bizonyos Muzethbég nevezetű, szigorú és ügyes hadvezér vezérlete alatt egy más, részint Magyarország, részint más szomszéd népek fölött aratott győzelmei folytán felfuvalkodott és magát vérmes reményekkel kecsegtető nagy számu és erős fegyverzetű török sereg rontott be titkosan Havasalföldön és a havasokon keresztül a magyar birodalom erdélyi részeibe. A kégyetlen csapat kimélet nélkül mindent tűzzel-vassal elpusztított; sem korra, sem állásra nem volt tekintettel. János vajda épen a török seregnek ezen gyászos betörése előtt egy pár nappal jött az erdélyi részekbe és Fehérvártt, mely közönségesen Gywlfayerwar-nak neveztetik, azon-

¹ *Teutsh G. D.* Geschichte der Siebenbürger Sachsens. I. köt. 180 l.

nal a hadi készültekhez látott; de mert az ellenség oly hirtelen megjelenése a seregyűjtést és szembeállást majdnem lehetlenné tette, oly nagymérvű aggodalom szállotta meg a vajda keblét, hogy elhalványult és ajkai megrepedeztek.

„Midőn azonban a törökök Erdély nagy részét bebarangolva emberek, javak és barmok nagy zsákmányával megterhelten az említett Fehérvár közelében fekvő térségekig hatoltak, s így jelenlétüket már a füstölő szomszédfalvak is elárulták, János vajda, ki mások indulatának lecsillapítására elég ügyességgel birt, magát nem tudta visszatartoztatni, hanem bosszura gyuladva elhatározta, hogy a nagyszámu ellenség elébe megy; és csakugyan csekély csapatjával a törökök által elfoglalt térségre indult, hogy velük megütközzék. A városnak azon időben nagy tiszteletben álló, de hirtelen természetü püspöke is a vajdát követte. Előnyomultak tehát mindketten, midőn azonban vigyázatlanul Szent-Imre falu térségére jutottak, a körös-körül fekvő völgyekben elrejtett s csak a vajda jöttére várakozó nagyszámu ellenséges csapat hirtelen előugrott. S mi történt? A vajda kényszerülve volt a tért elhagyni s a sokkal nagyobb számu ellenséget kikerülni. Aki csak tehetett, futásban keresett menedéket; azokat pedig, kik a menekülésre nem bírtak elég erővel, az ellenség részint elfogta, részint leölte. A fennemlített püspököt is, ki futtában egy patakot akarván átugrani lóváról leesett, lefejezték. Ezen esemény nagyon elbizakodottá tette Mezethbég vajdát s még nagyobb dolgok véghezvitelére ösztönözte. Miért is most már minden félelem nélkül bebarangolta az *erdélyi részeket*. Nagyon örvendett ugyan egy általában a zsákmánynak, de különösen annak, melyhez ő ez ütközet folytán jutott, s minthogy elhatározta, hogy az egész zsákmányt uralkodójának fogja vinni, azért ezt egy helyt őrizteté. János vajda ez alatt (vajdasági) területének minden emberét, kit csak nagy hirtelenségben összetoborozhatott, összegyűjtötte s bosszútól lihegve az ellenség üldözésére indult. Midőn ezt Mezethbég vajda tudomására hozták, mint mondják, megjegyzé: Jöjjön csak! nagyobb lesz még zsákmányunk, mint előbb volt. Midőn ezt mondotta, a Mezethbéget környező törökök között János vajdának egy kémje is jelen volt, ki egyszersmind mindazt hallá, a miben a megütközésre nézve megállapodtak. Most tehát János vajdához gyorsan visszatérve megsugta, hogy: mind testalkatod, mind fegyverzedet, melyet személyed védelmére használsz s mind lovad Mezethbégnak le van írva, s hogy je-

lenlétemben a legerősebb és legügyesebb harcosok azon megbizással választattak ki, hogy mindenek előtt téged körülfogjanak és elejtse-
nek. Volt János vajdának egy Simon nevű, a nemes Kamonya (Ke-
mény) nemzetségből származott vitéze, ki testalkatra nézve hozzá
nagyon hasonlított, hadi ügyességben pedig társait jóval felülmulta.
János vajda tehát ezen vitézzel fegyvert és lovat cserélt és védel-
mére több vitéz s harczvágó férfit szemelt ki; miután pedig a
legnagyobb lelkiismeretességgel az ütközetre nézve minden intézke-
dést megtett, a legnagyobb harczvágótól égve *az említett* (erdélyi)
*részek egy községében az előbbi győzelem miatt felfuvalkodott ellen-
séget megtámadta.*“

„Mint erős vihar rontott az ellenségre s mindjárt az első össze-
csapásban annak sorait megzavarta s erős karával szétugrasztotta.
Hegyen-völgyön folyt a harcz, de a magyar sereg most már a török
felett előnyben volt. A vajda által Kemény Simon védelmére kijelölt
őrcsapatnak azonban nem volt nagy haszna, mert mindjárt a harcz
kezdetén a vezérük parancsát életük veszélyeztetésével is vakon kö-
vető törökök Hunyadi fegyverzetét felismervén (Kemény Simont) ura
helyett őrcsapatát és hű fegyvereik daczára felkonczolták. Ezért jó a
hadvezéreknek, ha az ellenség előtt ismertető jelvényeiket eltitkolják,
mert könnyen megtörténik, hogy a vezér eleste a sereg vesztét vonja
maga után. A leghevesebb harcz közepette, midőn már a törökök
nem annyira a győzelemre, mint inkább védelmükre gondoltak, a
*foglyok is, kiket a Szent-Imre falunál aratott győzelem juttatott a tö-
rökök kezébe*, minthogy inkább kívántak megszabadulva meghalni,
mint a törökök fogságában kinoztatni, nagy erővel önvédelemhez és
az ellenség kegyetlen megszárlásához láttak. Midőn Mezethbég vajda
övéinek ily nagy pusztulását látta, s azt, hogy összes csapatjai fu-
tásban keresnek menedéket, maga is menekülésre határozta el ma-
gát, de hasztalan, mert e menekülők között, kiket az üldöző magya-
rok elejtettek, maga és fia is megöletett, s így az előbb nyert zsák-
mányt saját életével és övéinek megszámlálhatlan vereségével tetézve
adta vissza. János vajda, miután a foglyokat megszabadította és a
zsákmányt az ellenség kezéből kivette, az ellenséget gazdag zsák-
mányul ejtette, mert szerfölött kevés török lett a futásban szabadu-
lást, s ezeknek az üldözésével is a győző csak a havasoknál hagyott
fel . . .“

Thuróczi ezen elbeszéléséből kétségbevonhatlanul világos tehát,

hogy szerinte marosszentimrei győzelemről szó sem lehet. Ő ugyanis, miután Hunyadi Jánosnak a marosszentimrei térségről a sokkal nagyobb számu ellenség elől való visszavonulását elbeszéli, világosan megjegyzi, hogy Mezid bég elhagyva a szentimrei térségeket, most már minden tartózkodás nélkül az erdélyi részeket barangolta be¹ és az erdélyi részek egy községében,² tehát nem Szent-Imrén, melyet odahagyott, csak akkor került ütközetre a dolog, midőn Hunyadi János csapatjait egybegyűjthette. Hogy az ütközet helye Maros-Szent-Imre nem lehetett, világos Thuróczinak ezen szavaiból is: „a leghevesebb harc közepette, midőn már a törökök nem annyira a győzelemre, mint inkább védelmükre gondoltak, a foglyok is, kiket a Szent-Imre falunál aratott győzelem juttatott a török kezébe..... önvédelemhez láttak.“³ Ha Maros-Szent-Imrénél lett volna az ütközet „a Szent-Imre falunál elfogott“ szavakkal kifejezett epitheton nemcsak fölösleges, hanem mi több értelemzavaró lenne. Avagy lerázhatják-e rabbilincsiket a marosszentimrei térségeket odahagyva marosszentimrei ütközetben a Maros-Szent-Imrénél elfogott foglyok?

Értekező nagyon téved, midőn azt állítja, hogy Thuróczinak és az őt követő Bonfinnak az ütközet helyére vonatkozó „ad vicum quemdam“ kitétele csak falut jelent, mely nehezebben alkalmazható Szebenre, mint Szent-Imrére. A vicus szó igenis a classicus latinságban kizárólag csak falu értelemben szerepel, de a középkori nyelvezet per eminentiam ugyanazon szónak „erőd“ (castrum) értelmet tulajdonít,⁴ mely aztán inkább illik Szebenre, melynek falait V. László 1454-ben még jobban megerősítteté,⁵ mint Maros-Szent-Imrére.

Értekező továbbá Bonfin-ra hivatkozik, mint olyanra, ki szintén Hunyadi Jánosnak a török fölött Maros-Szent-Imrénél 1442-ben

¹ *Thuroczi, Chronica Hungar.* IV. r. 37. fej. „Quapropter omni sine timore Transilvanias ferebatur per partes.

² *Thuroczi* i. h. „In quodam vico partium praedictarum.“

³ *Thuroczi*, i. h. „Ferente igitur atrocissimo bello et Turcis magis in sui defensionem, quam in vincendum hostem laborantibus: omnes captivi, quo^s ad villam Sancti Emerici, illis obventa victoria dederat, liberari et mori potius, quam illorum captivitate torqueri, parati, magna vi, in sui defensionem laborabant, hostes crudeliter perimeixes.“

⁴ Vesd össze a Migne-félt *Lexicon-Manuale ad Script. Mediae et Infimae Latinitatis.* Paris 1858. 2294. l.

⁵ *Archiv des Vereines für Siebenbürg. Landeskunde*, Neu Folge II. köt. 156. l. — *Deutsch, Geschichte des Siebenbürg. Sachsen* I. köt. 172. l.

aratott győzelméről beszél. Ezen állítása is teljesen téves. Bonfin ugyanis, miután Hunyadi Jánosnak a marosszentimrei térségekről a török elől való visszavonulását előadja, elbeszélését így folytatja: „Mezid bég most már még nagyobb biztonságban levén, *mind meszszébb kezdett barangolni* s a még megmaradt helységeket tűzzel-vasal pusztította. Hunyadi János pedig a tartományt duló, felfuvalkodott ellenséget üzőbe vette, hogy mihelyt alkalmas idő és *hely* kínálkozik, az ellenséget megtámadja.“¹ Tehát Bonfin szerint is a Maros-Szent-Imréről eltávozott és Erdély egész más vidékein kalandozó ellenséget veszi Hunyadi üldözőbe. Bonfin azután a többek között így folytatja: „Az előnyomuló ellenség nyomában járó Hunyadi mindent elkövetett, hogy alkalma nyíljon *vagy oldalról, vagy hátulról* megütöközhetni az ellenséggel. Végre, *mielőtt az ellenség a tartomány határát elérte volna*, egy helységben a törököt hirtelen megtámadta.“² Bonfin ezen szavai még inkább kétségtelenné teszik, hogy az ütközet színtere Maros-Szent-Imrénél nem lehetett. Hisz jól tudja értekező maga is, hogy a Gyulafehérvártól alig 10 kilométer távolságra fekvő Maros-Szent-Imre sokkal közelebb van, sem hogy a Gyulafehérvárról kiinduló Hunyadi oly roppant nagy számú ellenséges sereget, minő a Mezid bégé volt, napokon keresztül hol oldalvást, hol hátulról követhetett volna. Bonfin-nak ezen szavai pedig: „Mielőtt a tartomány határát a török elérte volna“ azt hiszem inkább illenek Szebenre, mint az Erdély közepébe beékelt és kezdetől fogva Fehérme gyébe bekebelezett Maros-Szent-Imrére. Bonfin végre az ütközet terjedelmes elbeszélésébe ezen sokat jelentő szavait szövi be: „A leghevesebb ütközet közepette, midőn már az egyik (magyar) fél állandóan túlsúlyban volt és mindkét részen végkimerültségig folyt a harc, a *Szent Imre falunál elfogott* és a táborban őrzött foglyok is, mint-hogy inkább kívántak meghalni, mint szolgaságba hurczoltatni, föltötte alkalmasnak találván ezen időpontot, érzvaz rabilincseiket, a török ellen fegyvert ragadtak, belcsatát rögböözve s őreiket lemészárolva lelkesülten a nyílt csatába törtek, m által övéiket az ellenség

¹ *Bonfinii*, *Rerum Hungar. Decad. III. libro 5.*: „Turcam deinde populata provincia insolentius abeuntem, cum tumultuarii insequitur exercitu, ut ubicunque tempus locusve occasionem obtulerit, hostem intercipient.“

² *Bonfinii*, *Rerum Hungar. Decad. III. libro 5.*: „Mox procedentem ille hostem sequitur, et nunc a latere, nunc a tergo conserentiae manus occasionem quaerit. Antequam provinciae fines attingat, in quodam vico ex improviso Turcas adoritur.“

rovására nem kissé bátorították.“¹ Talál-e tehát Bonfin ezen megjegyzése, ha ő marosszentimrei ütközetről beszél? Nem lenne-e neveltséges marosszentimrei ütközetben Maros-Szent-Imrénél elfogott foglyokat szerepeltetni? Mindezekből világos tehát, hogy Bonfin marosszentimrei ütközetet nem érthetett és nem is értett, s így azok, kik Bonfin ezen elbeszéléséből Hunyadi János marosszentimrei (állítólagos) győzelmére következtetnek, a szerzőt teljesen félre magyarázzák.

Értekező útal továbbá *Benkő József*-re, ki szintén Hunyadi Jánosnak a török fölött Maros-Szent-Imrénél aratott győzelméről beszél s különösen azt hangsúlyozza értekezésében, hogy a nevezett író, Benkő, nem egyoldalulag írja le a csata történetét, hanem azt török forrásokból meríti. A török forrásokra útaló Benkőre azonban hivatkozni szerfölött neveltséges. Hisz ezen forrásokban maga Benkő sem bizott, így irván: Az írók e győzelem évének meghatározásában többnyire ingadoznak; némelyek 1443-ra, mások 1442-re, vagy közönséges évkönyveinkre támaszkodva 1441-re teszik. Mi, *mig biztosabb adatok birtokába nem jutunk*, a török évkönyvekhez csatlakozunk s úgy hisszük (supponimus), hogy a győzelem 1440-ben történt. Ezen évben tört be tehát Mesites, mások szerint Mezetes nagy számu seregével Erdélybe...“² Már pedig ezen megbízhatlan török

¹ *Bonfinii*, Rerum Hungar. Decad. III. libro 5.: „In ardentissimo bello, quum ex altera parte fortuna parum variare videretur, et extremis utrinque viribus pugnaretur, provinciales, qui ad Emerici villam capti fuerant et in castris servabantur, quum mori, quam in servitutem abduci mallent, rati eo tempore non ultra cunctandum, fractis vinculis, in Turcas arma sumunt: intestinum proelium ineunt, custodes obruncant, mox in pugnam animosius prodeunt, suis animos addunt adimuntque hostibus.“

² *Benkő Jos.*, Transsilvania I. köt. 177 l.: „Scriptores plerique in designatione anni, quo haec victoria evenit, hallucinari videntur; quum alii ad A. 1443, alii 1442, aut cum vulgaribus nostris Fastis, ad A. 1441 referant. Nos *Annalibus Turcicis subscribimus, donec certius edocti fuerimus, annumque 1440. fuisse supponimus.* Hoc proinde anno Mesites, aliis Mezetes... multis legionibus Transsilvaniam invasit, incendioque et direptionibus cuncta complevit.“ — A Vaskapunál is győzött Hunyadi 1442-ik év második felében Begler bég fölött. Az évet illetőleg itt is tévedt az éppen *egyoldalú* és hibás tekintélyekre hivatkozó Benkő. Szavai ezek (i. m. I. köt. 180 l.): „cladis, quam descripsimus (Mezid halála) accepto nuncio Amurates II. Turc. imp. ira plenus, Sophiam se contulit, ibique castrametatus. Beglerbegum Romaniae Scachum Abedinem Bassam cum universis Romaniae copiis et Acanziis et Jenizaris, scilicet 80 circiter millibus, *expedivit A. 1441; ut peragrata Valachia, Hungariam et Transsilvaniam*

forrásokat és „ugy hisszük, hogy a győzelem 1440-ben történt“ szavakat megczáfolják Lépes püspök siriratának szavai:

„ * * * Georgii corpus et ossa
Praesulis Transylvani Lepes
Cognominati qui Turcarum
Gladio * * * Zent. Imreh * statur
* * * * In campo * * * * truncatur
Die Bis Nono Martii Anno Domini
Millesimo CCCC . XL . Secundo“¹

Eder Józsefet illetőleg, ki értekező állítása szerint, szintén Maros-Szent-Imrét tartja Hunyadi János 1442-ki győzelmének színhelyül, csak azt jegyzem meg, hogy ő művének ez eseményre vonatkozó néhány sorában egyszerűen Lépes György erdélyi püspök siriratára hivatkozik, mondván: „hogy 1442-ben Erdélyben Maros-Szent-Imrénél folyt a harc kitünik Lépes püspök siriratából.“² Már pedig — az összes források egybehangzó állítása szerint — Lépes püspöknek a marosszentimrci térségeken való elestét és Hunyadi Jánosnak Mezőid bég fölött aratott fényes győzelmét, mint két teljesen különböző dolgot egymással összetéveszteni nem lehet s nem is szabad. Különben is a *harcz* (pugna) és *győzelem* (victoria) szavak nem lévén synonym kifejezések, abból, hogy a harc első fele, mely Lépes György elestével befejezést nyert, Maros-Szent-Imrénél folyt le, korántsem következik, hogy ott játszódott le a harc második fele is és ott aratta a török sereg elől előbb visszavonult Hunyadi a végleges győzelmet. Hogy mily kevés történetírói szigorral jár el végül ez eseményre vonatkozólag Eder a forrásokat illetőleg, kitünik már abból, hogy végszávaiban az oly kevésbé számbavehető Benkőre, kinek tévedéseit csak előbb vettük bonczkés alá, útal s annak beható olvasását ajánlja a helyett, hogy maga is Hunyadi e nevezetes győ-

popularentur. Eos ad Portam Ferream delatos, impressione subita Joannes Hunyadi invasit, ingentemque exercitum cum 15,000 suis delevit, ipso etiam Beglerbego necato . . . *Haec A. 1441 testibus citatis* (sc. turcicis) *Annalibus contigerunt.*“ Már pedig ezen vaskapui győzelem 1442-ben történt. Lásd *Thuróczi*, *Chronic.* IV. r. 38 fej; *Bonfin*, *Historia Pannon.* Dec. III. libr. 5.; *Szalay*, *Magyarország Története* III. köt. 43 l.

¹ *Szereday*, *Collect. Monument.* Templi Albae-Carolin. 10 l. — Értekező „truncatur“ helyett *trucidatur* szót közöl, elég helytelenül.

² *Eder Jos.*, *Observationes Criticae* 122 l.: „Et vero ad vicum Transsilvaniae Szent-Imre 1442. pugnatum fuisse, docet epitaphium episcopi Lepes.“

zelmének körülményeit, idejét, helyét s következményeit tőle kitelhetőleg megvilágítaná.

Igaz ugyan, hogy az értekező által nagy garral idézett *Pray György* előadása szerint¹ Hunyadi Maros-Szent-Imrénél győzte meg Mezid béget; de hogy mennyit építhetni szerző ide vonatkozó szavaira, kiviláglik már abból, miszerint állításának igazolására Bartosius oly szavaira hivatkozik, melyekből kétségbevonhatlanul előbb lehet Szeben melletti, mint marosszentimrei győzelemre következtetni.² Pray Györgyöt tehát a marosszentimrei állítólagos győzelem ügyében tekintélyképen feltüntetni neveltséges.

A mi továbbá *Fejér György* e győzelemre vonatkozó művét,³ melyre az értekező szintén hivatkozik, illeti, igaz ugyan, hogy ő Hunyadi Jánosnak 1442-ben Mezid bég fölött aratott fényes győzelmét Maros-Szent-Imre falu mellé helyezi, de valjon a szebeni győzelem mellett szóló érveket ezzel halomra dönti-e? Korántsem. Hisz Fejér az ütközet és a rá következő győzelem elbeszélését ezen laconicus bevezetés után: „Hunyadi János 1442-ben, életének 56-ik évében, Erdélyben a török fölött igen fényes győzelmeket aratott; és pedig Szent-Imre falunál márczius 9-én⁴ és a Vaskapunál junius havában“ egyszerűen Thuróczi bizza, kinek szavait minden legkisebb megjegyzés nélkül visszhangképen adja vissza. Már pedig Thuróczi, mint a fentebbiekből világos, marosszentimrei győzelemről nem beszél.

Értekező valószínűleg *Katona* művének idézésekor tévedett, midőn azt mondja, hogy ő is Hunyadi Jánosnak 1442-ben Mezid bég fölött aratott győzelmét Szent-Imre falu mellett vívottnak tartja. Hisz Katona sem Szent-Imrét, sem Szebent, mint a győzelem színhelyét nem említi akkor, midőn Hunyadi Jánosnak a marosszentimrei térségről a török elől való visszavonulását Thuróczi szavaival egyszerűen elbeszélve így folytatja: „Bizonyos, hogy Hunyadi még ugyan-

¹ *Pray Georgii*, Annales Regum Hungariae III. r. 5. könyv.

² *Bartosius* in Chron. Tom. I. Monum. Gelasii Dobner: „Circa festum Pascae Turcorum magna multitudo venerunt, potenter in Hungariam ad confinium septem castrorum . . . et Hungari congregati in eos irruerunt et eorum circa XV. millia interfecerunt et alii fugerunt.“ Hogy „ad confinium septem castrorum“ inkább az Erdély déli határszéléhez nagyon is közeleső Szebenre, mint Maros-Szt.-Imrére illik, azt hiszem, legkisebb kétséget sem szenved.

³ *Fejér Georgii*, Genus, Incunabula et Virtus Joannis Corvini de Hunyad. 267. l.

⁴ *Fejér* itt isté ved, hisz Lépes püspök sírfelirata mást mond.

azon (1442) évben husvét táján új csapatokkal a török ellen ment s azon fényes diadalt aratott, melyet Thuróczi így beszél el: . . .¹

Végre *Fessler*-re nézve, ki az eseményt számos, a forrásokban teljesen fel nem található episoddal bővítve adja elő s a győzelem színhelyét Maros-Szent-Imrére teszi, egyszerű megjegyzésem csak az, hogy ő — miként elbeszélésének zárszavaihoz csatolt jegyzete tanúsítja — forrásokul csak Thuróczit, Bartosiust és Chalkokondylas görög írókat használta,² már pedig a két előbbiről ki van mutatva, hogy azok marosszentimrei győzelemről nem regélnek, a mi pedig az utóbbit illeti — miként alább róla bővebben szó lesz — Maros-Szent-Imre helységet még névleg sem ismert.

Egybefoglalva most már az eddig mondottakat azon végeredményre jutunk, hogy az értekező által idézett s e sorokban is egyenként megbeszéltek írók marosszentimrei győzelemre vonatkozó érve részint Thuróczi és Bonfin elbeszélésének téves magyarázatán s így elferdítésén, részint a győzelem színhelyének elhallgatásán alapszik, de legkevésbé sem szolgálhat elegendő okul arra, hogy az eseménnyel egykorú Chalkokondylas görög író elbeszélését, ki az 1442-ki győzelem helyét, Szébent, világosan meg is nevezi, kétségbe vonjuk.

„Mint hogy Engel azon állításának bebizonyítására, hogy Hunyadi 1442-ben Mezőid bég fölött aratott győzelme Szében mellett történt — folytatja értekező — Laonicus Chalkokondylas görög történetíróra hivatkozik, illő, hogy e forrással megismerkedjünk, mely a kérdésben forgó esemény lefolyását így írja le:

„Amurad visszatérvén a Karaman ellen folytatott hadjáratból, Mezőidnek, kit Európa vezéreül nevezett ki, azt parancsolá, hogy székhelyéről annyi gyalog és lovas csapatot vegyen magához, a mennyit csak akar és induljon Pannodacia ellen, azt uralma alá hajtán-

¹ *Katona*, *Historia Critica Regum Hung.* Tom. VI. ordine XIII. pag. 217:

„Certe Hunyadius, hoc eodem anno circa festum Paschae cum novis copiis contra Turcas egressus, magnam in iis stragem edidit, quam Thurotzius ita describit: . . .“ — „*Historia Pragmatica*“ című kisebb szabású művében (II. r. 266 l.) pedig ugyanazon szerző e szavak kíséretében vezeti be a Mezőid bég fölött kivívott győzelmet: „Revera Mezetem begum non multo post ab Hunyadio fuisse victum, ita Thurotzius perhibet: . . .“

² *Fessler*, *Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen* IV. r. 654—7 l. Helyesen jegyzi meg *Teleky* (Hunyadiak kora I. köt. 288 l.) „Fessler ugyan Bonfin és Thuróczira utal, de mégis sok részletekben különbözik tőlük.“

dó. Mezid fölszedvén az európai hadat a Dunához érkezék s azon átkelvén Pannodacia tartományba jöve, mely Erdélynek hivatik. Erdély Prasoba nevü hegységtől Pannoniáig terjed. Magát a tartományt maktermő tölgyesek veszik körül és nem kis számú városa van. A fővárost benne Szebennek nevezik. A lakók részint a dákok, részint a pannonok nyelvét beszélik. Külső és erkölcsi magukviselete a pannonokéhoz hasonlít. E tartomány a pannonok királyának van alávetve, ki a pannonok nemzetségéből ad nekik vezért. Szabad városaik, saját alkotmányuk és törvényeik szerint Szeben főváros által kormányoztatnak. Midőn hadjáratokra szorítottak, a királynak engedelmeskednek, adót ennek parancsára fizetnek s csak azt kötik ki maguknak, hogy saját jogaik és törvényeik szerint kormányozhassák tartományukat. E főváros ellen fordítá tehát Mezid, miután a Dunán átkelt, egész hadát és azt lehetőleg megközelítvén, megerősített táborba szállott. Itt a város ostromlását teljes erővel folytatván, egy bombárda által megöletett. Midőn azután az ellenséges sereg az országból kivonulni és a Dunán átkelni sietett, a tartomány lakószai által útjában megelöztetvén, legnagyobb része iszonyu romlással tönkretétetett, a többiek megfutamittatván egészen a Dunáig üldöztettek. Az Erdélybe rontott Mezid seregének nem kis részét oda vesztvén, ily élet véget ért.“

Értekező ezután a görög író egész terjedelemben idézett szavait (szerinte) kellő bírálat alá vevén, így folytatja:

„Ha a görög író elbeszélését kellő bírálat alá vesszük, legott észrevesszük, hogy távol levén az esemény színhelyétől, hiányosan ismerete az országot, a melyről ír s hogy nem bírván az ország nyelveinek ismeretével, a dolgot egyoldalulag, csak azok szájából vette, kiknek érdekében volt az egészet szépitve előadni. Azt mondja ugyanis, hogy Szeben Erdélynek fővárosa. Igaz-e ez? Benne laktak-e valaha a királyi családokból származott hercegek, benne-e a vajdák, kik Erdélyt kormányozták? Azt mondja továbbá, hogy Erdély városai Szeben által kormányoztattak. Igaz-e ez? Kihatott-e e város hatósága a vármegyékre és a Székelyföldre? Ki vala-e véve a Királyföld a Gyulafehérvárott lakó vajdák hatósága alól?“

Nagyon sajnálatra méitó, hogy értekező ezen bírálatában nevetéssé akarja tenni azon görög író, ki minden egyes szavával arról győzi meg olvasóját, hogy igen is az Erdély általános elnevezése alatt különösen a szászok által lakott s általa érintett királyföld vi-

szonyait, per eminentiam a II. Endre által a szászoknak 1224-ben adott kiváltságlevelet nagyon is jól ismeri. Avagy ezen szavai: „Erdély (a szászok által lakott királyföld) Prasoba (Brassó) nevű hegységtől Pannoniáig (Magyarorszáig) terjed. Magát e tájat maktermő tölgyesek veszik körül és nem kisszámú városa van. A fővárost benne Szebennek nevezik. E táj a pannonok királyának van alávetve, ki a pannonok nemzetségéből ad nekik vezért (vajdát). Szabad városaik, saját alkotmányuk és törvényeik (II. Endre kiváltságlevele) szerint Szeben főváros (szász ispán) által kormányoztatnak. Midőn hadjáratokra szoríttatnak, a királynak engedelmeskednek, adót ennek parancsára fizetnek, s csak azt kötik ki maguknak, hogy saját jogaik és törvényeik szerint kormányozhassák (ezen nagy kiváltságaik miatt mintegy) köztársaságukat“ nem egyeznek meg bámulatra méltóan II. Endre kiváltságlevelének szavaival!¹ Különben is — miként Szilágyi Sándor megjegyzi² — alig hihető, hogy Chalkokondylas, ily fontos csatahely neve körül csalatkozhatott volna. A görög író állítását magunkévá tenni továbbá annál könnyebb, mert legkisebb nehézséget sem szül az által, hogy a már általunk egyenként idézett magyar forrásokkal szemben ő az első, ki a csata- és a vég-

¹ II. Endre a szászoknak 1224-ben adott kiváltságlevelében (*Pray, Annales Rerum. Hung. I. r. 227 l.*) ezeket mondja: „*Universus populus* (sc. Saxonum) *unus sit populus et sub uno Judice censeatur*, omnibus comitatibus, praeter Cibiniensium, cessantibus radicitus, Comes vero quicumque fuerit Cibiniensis, nullum praesumat statuere in praedictis Comitatibus, nisi sit intra eos residens et ipsium populi eligant, qui melius videtur expedire... Ad lucrum vero nostrae Camerae quingentis marcas argenti dare teneantur annuatim... *Milites vero quingenti intra regnum et regni expeditionem deputentur*; extra vero regnum, centum, si rex in propria persona iverit. Si vero ex regno Jubagionem miserit, sive in adjutorium amici sui, sive in propriis negotiis, quinquaginta tantummodo milites mittere teneantur... Volumus etiam ac firmiter praecipimus, quatenus illos nullus judicet, nisi nos, vel Comes Cibiniensis, quem nos eis, loco et tempore constituemus. Si vero coram quocunque iudice remanserint, tantum modo iudicium ordinarium reddere teneantur. Nec eos etiam aliquis ad praesentiam nostram citare praesumat, nisi causa coram suo iudice non possit terminari... *Ipsos ab omni jurisdictione penitus eximentes salesque minores... libere recipiendos concedimus, quod nullus Tributariorum nec ascendendo nec descendendo praesumat impedire eos. Silvam vero cum omnibus appendicibus suis et aquarum usus cum suis meatibus... libere concedimus exercendos...*“ Lásd bővebben *Szilágyi, Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen III. r.*

² *Szilágyi S. Erdély Története I. köt. 134 l.*

leges győzelem helyét, Szebent világosan meg is nevezi. Nagy fontosságot kölcsönöz végül elbeszélésének azon körülmény is, hogy ő, mint egykoru írja le e nagy eseményt. Nem csoda tehát, ha manapság minden komoly számba vehető történetíró teljesen a görög író mellé csatlakozik s Szebent tartja Hunyadi János 1442-ki Mezid bég fölött aratott győzelmének helyeül.

„De van még egy más érvünk is — mondja az értekező, — melyet magának a görög írónak (Chalkokondylas-nak) bővebb vizsgálata nyújt. Azt mondja ugyanis, hogy az erdélyiek az ellenséget egészen a Dunáig üldözték. Már pedig tudjuk, hogy a törökök a XV. században soha más helyen nem, hanem mindig a Vaskapun át törtek Erdélybe és azon át vonultak vissza. Miután tehát Mezid vert serege is a Vaskapun át szaladott vissza; képzelhető-e, hogy Szeben-nél megverve, az ország belseje felé vette volna útját, hogy a Vaskapuhoz érjen?”⁴

Értekező ezen érvét halomra dönti azon több mint 30 eset, melyeket könnyedén elő lehet sorolni annak bebizonyítására, hogy igen is a törökök a XV. században nem mindig a Vaskapun át törtek be Erdélybe s nem mindig azon át tértek vissza. Álljanak itt izleltetűl csak a főbbek:

Azon török-tatárok, kiket Marczali Dénes vajda a Tatárhágónál és Veszélynél Maros-Székben 1417. leverte, *Beszterczénél* törtek be Erdélybe.¹

A törökök 1421-ben a *Barczaságra* rontanak. Az itt elejökbe állt székelyeket, szászokat lesujtják; többek között Brassót april 3-án beveszik s a város tanácsosait Weihrauch Miklós biróval együtt magukkal elhurcolják.²

1432-ben a török a hozzáhajlott Wlád-Drakula oláhországi vajda vezérletében Erdélybe tört; a kies *Barczaságot*, a *székelyföldet*, *Kőhatom vidékét* összefutva, kirabolva s embert, barmot összefűzve ment ki a hazából.³

¹ *Bonfin*, Hist. Pannon. Decad. V. libr. 3; *Teutsch*, Geschichte der Sachsen. I. köt. 151—3 l.

² *Szilágyi S.* Erdély Tört. I. 116 l.; *Köváry*, Erdély Tört. II. 41 l.; *Vaszary K. I.* Ulászló esküszegése és a várnai veszedelem (a győri fözlymn. 18³/₄ tanévről szóló értesítőjében) 26 l.; *Teutsch*, Geschichte der Sachsen. I. köt. 153 l.

³ *Timon*, Epitome Chronolog. 66 l.; *Eder*, Observ. Critic. 65 l.; *Haner*, Das königl. Siebenbürgen 175 l.; *Vaszary K. i. m.* 26 l.; *Szilágyi S. i. m.* I. 118 l.; *Horváth M.* Magyarország Története II. köt. 494 l.; *Kerekgyártó A.* Magyarország Történetének Kézikönyve II. r. 75 l.

1434-ik évben Kusaly Jacks Mihály, a székelység ispánja, a brasói bírót két levéllel figyelmeztette, hogy az Oláhországba érkezett törökök a Zsigmond király által erődített *barcasági* várakon keresztül nyomulnak Erdélybe, tehát a szászok is figyeljenek a hűtelen fogarasi oláhokra, kik a török-oláhok kezére játszanak.⁴

A szász ispán, Trautenberg Antal 1437-ben előre figyelmeztetve lón, Albert, az új király pedig Losonczi Dezső erdélyi vajdának zászlói alá segélyt küldött, ki a szász ispánnal egyesülten a *Vöröstoronyon* berohanó s Szebenig hatolt törököket visszaverte.¹

Következő 1438-ik évben Mezőid bég Wlad Drakula oláh vajdától kalauzoltatva a Vaskapun tört ugyan Erdélybe,² de nem azon, hanem a *Barcaságon*, a *töröcsvári szoroson* tért vissza honába, miután Erdély nagy részét égetve, kirabolva és ölve 70.000 keresztény foglyot vitt magával. Ezek közt egy szász-sebesi ifjút is a Lépes-főtanodából, ki 20 évig tartó török rabságából megszökvén, számos érdekes dolgot beszélt el a török világból.³

1480-ban Erdély déli részén a török becsapott, de visszamentőkben Geréb Péter hátulról megtámadta, *Vöröstoronymál* az Oltnak szorítá s zsákmányuktól megfosztá őket.⁴ Library Cluj

1493-ik év február elején Alibég és Malkovics, szendrői és bodoni basák török-oláh sereggel Erdélybe csapván és 5 napig rabolván, nagy zsákmányt gyűjtöttek, de midőn *Vöröstoronyon* visszasiettek,

⁴ *Köváry L.*, Erdély Története II. köt. 49 l.; *Teutsch*, Geschichte der Sachsen I. köt. 152 l.; *Tudomány. Gyűjtemény* 1830. III. 103 l. „Adhuc vestras rogamus Amicitias — írja a székelyek ispánja a brassaiaknak — quatenus cum tota vestra potentia singulis diebus Alpes ascendatis et perfidos Valachos de Fogaras penitus interficiatis, demtis pueris et mulieribus quos captos, si apprehendere poteritis abducetis.“ *Fejér*, Codex Diplom. XI. köt. 503 l.

¹ *Köváry L.* Erdély Tört. II. köt. 50 l.; *Köváry L.* Erdély Építészeti Emlékei 142 l.; *Szilágyi S.* Erdély Tört. I. köt. 130 l.; *Engel*, Geschichte des Ung. Reiches III. köt. 10 l.; *Teutsch*, Geschichte der Sachsen I. köt. 152 l.

² Sőt *Engel* (Gesch. der Nebenländer IV. köt. 1 r. 160 l.) szerint a *vöröstoronyi szoroson* történt a törökök ezen beütése.

³ *Teleky*, Hunyadiak kora I. köt. 108 l.; *Benkő*, Transsilvania I. köt. 178 l.; *Horváth M.* Magyarország Tört. II. köt. 529 l.; *Szilágyi S.* Erdély Tört. I. köt. 132 l.; *Vaszary K.* i. m. 27 l.; *Engel*, Gesch. des ung. Reiches und seiner Nebenländer IV. köt. 1 r. 169 l.; *Haner*, Das königl. Siebenbürgen 187 l.; *Köváry L.* Erdély Tört. II. köt. 56 l.; *Eder*, Observationes Criticae 103 l.; *Teutsch*, Geschichte der Sachsen I. köt. 176 l.

⁴ *Köváry L.* Erdély Története II. köt. 117 l.

Telegdi István alvajdától, a székelyek és szászoktól is segítve, megverettek, több ezer emberük levágatott, egy részük elfogatott, más részük pedig az Oltba fojtatott.¹

Ugyanazon 1493. év október 15-én a török újólág a *Barcsaságra* tört.²

Végül, ha a törökök a XV. században mindig csak a Vaskapun jöttek be s azon távoztak el Erdélyből, hogyan magyarázandók V. László magyar király 1453-ban kelt s a szászok ispánjához intézett adomány-levelének azon szavai, melyekben a király a *vöröstoronyi szoros* útjában épült, de elhagyatott és düledező Tolmács, Latorvár és Vöröstorony erődöket a szászoknak adományozza azon világos kikötéssel, hogy ők Tolmács várának kivételével, melynek leromboltatását ezennel elrendeli, Latorvárát és Vöröstoronyot minél jobb karba helyezték, hogy ez által is a törököknek, kik az utóbbi időkben a vöröstoronyi szoroson mind gyakrabban törnek be, beütése meg legyen nehezítve.³

Mindezen felhozott esetekből kitűnik tehát, hogy értekező azon állítása, miszerint a törökök a XV. században mindig a Vaskapun jöttek be és mentek ki Erdélyből, teljesen téves s így legkevésbé

¹ Engel, Gesch. des ung. Reiches und seiner Nebenländer IV. köt. 1 r. 183 l.; Bonfin, Historia Pannon. Decad. V. libro 3; Kövály L. Erdély Története II. köt. 128 l. Kövály L., Erdély Építészeti Emlékei 142 l.; Horváth M. Magyarország Története III. köt. 263 l.; Teutsch, Geschichte der Sachsen I. köt. 201. l.; Szilágyi S. Erdély Története I. köt. 168. l.; Eder, Observationes Criticae 166. l.; Haner, Das königl. Siebenbürgen 237. l.

² Eder, Observationes Criticae 168—9. l.; hol a török ezen beütése oklevelek alapján van kimutatva. Teutsch, Geschichte der Sachsen I. köt. 201. l.; Kövály L. Erdély Tört. II. köt. 128. l.; Szilágyi S. Erdély Tört. I. köt. 168. l.

³ V. László oklevele: (Katona, Historia Critica Tom. VI. ordine XIII. pag. 895.) „nostra perceptit serenitas, quomodo castra nostra regalia, Tolmács, Lotholuár ac turris Veres-Torony dicta . . . in suis aedificiis ac structuris rupta essent et penitus desolata et propter ipsorum inuigilem ineptamque conservationem nonnullis superioribus temporibus, per viam, prope et subter eadem castra et turrim existentem . . . Teucri huiusmodi partes nostras subingressi et depraedati, nocivis damnis affecerunt . . . Nos praefata castra nostra Tolmács et Lotholuár ac turrim Veres-Torony, cum tributo . . . VII sedibus (saxonicilibus) incorporavimus; ita tamen et sub hac conditione, ut . . . saxones praescriptum castrum Tolmács rumpere et penitus euertere, castrum autem Lotholuár et turrim Veres-Torony, prout melius poterunt, confirmare, fortificare et praedictam viam muris aliisque fortalitiis ita pracludere debeant, ut hostium insultus ad nocendum ipsi patriae de facili non valeant subintrare.“

sem szolgálhat alapul Chalkokondylas görög írónak a szebeni 1442-ki győzelemre vonatkozó elbeszélése megdöntésére. Igenis, Mezidbég vert serege Szeben alól menekülhetett s a győztes magyar sereg úzhette azt a vöröstoronyi szoroson keresztül a Dunáig.

„Van még — mondja értekező — egy más döntő érvünk is. — Ugyanis, ha el is tekintünk azon körülménytől, hogy Hunyadi, midőn valamennyi honi történetírónk tanusítása szerint az e csata folytán a tövisi és szent-imrei völgyben nyert zsákmányból Tövisre, Orbóra és Szent-Imrén templomokat építtete, ezeket bizonyára a győzelem helyére emelteté: egy oly érvre vagyok bátor hallgatóim figyelmét fölhívni, mely eddig számba nem vétetett.“¹

Értekezőnek azonban ezen látszólagosan helyes okoskodása sem állja ki a tűzpróbát s új érvet a szentimrei állítólagos győzelem mellett abban nem kereshet, hogy Hunyadi a zsákmányból Szeben részére alapítványt nem tett. Szebennek ugyanis elég temploma volt e korban. Ugy mint a boldogságos szent Szűz tiszteletére épült nagy plebánia-templom, Szent Erzsébet kis plebánia, az apácák temploma, a kórházi templom, a Damonkos- és Ferencz-rendiek temploma és végül az 1426-ban eltörölt Szent-László prépostsági nagy templom épen épülő félben vala. Szebennek különben is elég birtoka volt, a város pedig gazdag volt, hol tömérdek kincs volt az ottani pénzverdénél felhalmozva és épen erre áhítozott Mezidbég.² Hunyadi vallásos hősisége, tehát azon szegényebb helyeken gyakorlá vallásos áldozatait, melyeknek szomszédságában a tiszszerte nagyobb török sereg bekerítése s így a biztos halál elől megmenekült.

A szentimrei győzelemre vonatkozólag érvül értekező Hunyadinak azon adomány-levelét sem hozhatja fel, melyben a csiksomlyói szent Ferenczrendi zárdának 32 családfő fej- és javaik után való adóját azon föltétel alatt adományozta, hogy a katonáskodási és minden

¹ *Imecs F. Jákó*, (Magyarország Történetei mnemoniko-leoninus versekben. 48. l.) is kis szabásu művében ezen érv mellett nagyon kardoskodik.

² Ha *Schönwisner* (Notitia Hungaricae Rei Nummariae 181. l.) szavai: „In provinciis vero Hungariae adnexis, Sirmium Slavoniae et Zagrabria Croatiae, nec non *Cibinium* Transilvaniae iam Saeculo XIII. suas habuerunt officinas monetales“ hitelt érdemelnek, Szebenben már az árpád házi királyok alatt volt pénzverde. Annyi azonban bizonyos, hogy Zsigmond egy 1433. évi oklevelében a szebeni pénzverdéről, mint már régtől fogva fennállóról tesz említést Lásd bővebben *Archiv des Vereines für Siebenbürg. Landeskunde* N. F. VI. köt, 153. l. s a köv.

egyéb országos teher alól mentek legyenek. Ugyanis jól lehet Hunyadi ezen adomány-levelében világosan kimondja, hogy „miután Erdélyben nem messze Gyulafehérvártól, a törökök iszonyu nagy seregét tönkretennie sikerült és e dicsőséges, az egész kereszténységre nézve üdvös győzelmet főleg a székelyek vitézsége által nyerte meg, azt határozta, miszerint kegyeletének valami örökké tartó emlékéket kebelökben állítsa fel, mi által a seregek ura iránti háládatosságát mutatná ki a vett jótéteményért, egyszersmind a székelyekre is némi kedvezés és haszon háromolnék,“ e szavak legkevesébbé sem zárják ki a Szeben melletti 1442-ki győzelmet. Sőt a Gyulafehérvártól csak 70 kilométer távolságra fekvő Szebenre Hunyadi „nem messze Gyulafehérvártól“ szavai nagyon is jól illenek, míg ellenben, ha a Gyulafehérvár közvetlen közelében levő Szent-Imrét akarta volna előbb említett adomány-levelében érteni, „Gyulafehérvár mellett“ aratott győzelemről tett volna említést.

Az értekezőnek szentimrei győzelemre vonatkozó érveire adott megjegyzéseim azt hiszem eléggé meggyőzték az olvasót arról, hogy Hunyadi János győzelmét, midőn Chalkokondylas szavainak hitelt adva Engel, utána Teleky József gróf és Horváth Mihály Szeben mellé helyezik, teljesen igazuk van. Nem esoda tehát, ha manapság, úgy szólva értekező egy maga áll azon állításával, mely az 1442. év tavaszán aratott győzelmet Maros-Szent-Imre mellett aratottnak hiszi. De különben is Maros-Szent-Imre nevét nem „a nemzet hálás emlékezete s történeiróink egyértelmű feljegyzése tartotta fen,“ hanem igenis Thuróczi, Bonfin és a régibb források e győzelemre vonatkozó helyeinek, különösen a XVII. és XVIII. század történetírói által való félreértése. Avagy tesz-e a XVI. század derekán élő *Nagybányai Mátyás* a ránk maradt „Historia az vitéz Hunyadi János Vajdáról“ című versezetében, ha mindjárt Szebenről világosan nem is szól, szentimrei győzelemről említést, midőn így ír: ¹

„Kazdag nyereséggel jó Hunyadi János vitézekkel megtére
Azonban másfelől az Meczet bék jöve nagy néppel Erdélségbe,
Nagy rablást, égetést tön Meczet bék akkor az Erdölnek földében,
Kit Hunyadi János megértvén siete népével Erdélségben.

Gyulafehérvárhoz nem messze Meczet bék az megtérésben vala,
Jó Hunyadi János az megfáradt néppel ott eleit megállá,

¹ Közölve van *Régi Magyar Költők Tára* IV. köt. 30 l.

De mikoron látá, hogy a Meczet béknek népe igen sok volna,
Elállá előle, s meg nem víva véle, mert csak kevesen vala.

Oly nagy sietséggel több népet támaszta, *az bék után indula*,
Mert szántalan sok nép az törökkel vala, kiket vajda száú vala ;
Nagy szíve-szakadva jó Hunyadi János *utánnok mégyen vala*,
Isten ugy akará, *az pogánt eléré*, véle ott szembe szálla.

Jó Hunyadi János igen hamar népét viadalhoz készíté.
Jézust kiáltata minden népeivel, az pogánt ott megveré.
Két vitéz fiával az Meczet bék akkor viadalban elvesze,
Népének jobb része az Meczetnek akkorou ott elvesze.⁴

Nem mondja-e a Szeben városáról író és ugyancsak a XVI. században élő *Schaeaeus Keresztély* :

„Mezethis Turci vires contempsit (sc. Cibinium) et arma
Obsidione olim graviter vexata fugamque
Auxilio Hunniadis moliri compulit hostes.“¹

és az előbbivel egykoru *Hendel Izsák*, kinek elbeszélését a különben derék Eder, azon okból, mert nem egy nézetben vannak és szentimrei győzelemről nem regél, nevetségessé tenni igyekszik, így ír: Meziđ, Európa vezére, *Szeben ostrománál* bombától találva mult ki.²

IV. Jenő pápa, kit Hunyadi János minden egyes akár veresége, akár győzelme után gyermeki és alattvalói tisztelettel értesíteni szokott, örömmilatkozatának a szebeni győzelem felől kevéssel az esemény megtörténte után e szavakban adott kifejezést:

„*Szeben* nemcsak Magyarországnak, hanem az egész keresztény-ségnek védbástyája lón akkor, midőn falai alatt a keresztény rabok szabadokká lettek s a 20,000 török a csatatéren maradt.“

Bátran kimondhatom tehát, hogy igenis Hunyadi Jánosnak Meziđbég fölött 1442-ben aratott győzelme Szeben mellett történt; azon Szeben mellett, melynek elfoglalása részint helyzeténél, részint az ottani pénzverdénél felhalmozott temérdek kincseinél fogva, az egykoruak tanubizonysága szerint is, a töröknek Erdélyben egyedüli óhaját képezte.³ E miatt fel sem tehető, hogy Meziđ bég, ki Hu-

¹ *Schaeaeus Christ. Ruinae Pannonicae* (kiadta Eder, Szeben 1797. 24 l.)

² *Eder*, Schaeaeus művéhez csatolt jegyzetében u. o.

³ Így pl. a *konstantinápolgi püspök* 1453-ban a szebenieknek ezeket írja : „Ewr Stat Cziben oder Hermanstadt hat ainen grossen Nöm under in über all und sprechen sy (die Türken), Es sey in ain wiedersteung und hindernüss an irem weg, und sy wellen dy hyndernüss von irem weg werffen und ewr Stat

nyadinak visszavonulása következtében magát a marosszentimrei térségeken győztesnek vélte, e kies tartomány bebarangolása után a nélkül távozott volna, hogy a törökök Erdély ezen nagy horderejű pontjára vonatkozó közóhajának megvalósítását meg ne kísértette volna. E város falai alatt mérkőzött meg tehát a két ellenséges sereg s itt aratta Hunyadi, a nagy hős, a török felett egyik legfényesebb diadalát.

besüchen und gewinnen, und frewent sich der ser dar zuziehen. Darumb rat wir ew das ir ewr stat vest und stark machet und webbaren (bewahren) last, das ir si nicht verliet.“ *Osváld szobeni polgármesternek* pedig a bécsi tanács, és polgármesterhez 1454-ben intézett levelében ezek olvashatók: „Hermanstat dy in den gemerkchen der türken nahen gelegen ist, ist bey den Türken fur ander stet des Kunigreichs zu ungeru Nämhäftiger, darumb schrein dy verfluchten türcken oft und dick, jung und alt an underlas: Cibin, Cibin, das ist hermanstat, hermanstat, damit hoffen Sy, wann sy diese Stat gevunnen, so mechten sy, nicht allain dem vorgebanten Kunigreich zu ungeren, daz dy hermanstat als ein schilt und scherm ist, sünder auch der ganczen christenheit desser leuchter, nach Irer poshait villen, schaden und Irrung bringen.“ Mindkét levél közölve van az *Archiv des Vereins für Siebenb. Landeskunde* N. F. II. köt. 158—164 l.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III.

GYULAFEHÉRVÁR KÖRNVÉKÉNEK FAUNÁJA.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Írta :

Dr. CSERNI BÉLA

FŐGYMN. R. TANÁR.

Bevezetés

Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi társulat 1888-ki július hó 2-án tartott közgyűlésének határozata alapján fel lettem szólítva, hogy a helybeli főgymnasium ez évi programjában közzé tett növényteni munkálatomnak különnyomatát¹ engedjem át a társulatunk által kiadandó első évkönyv számára.²

Minthogy jelzett növényteni munkálatomnak különnyomatát csak 100 példányban készíttettem volt, nem felelhettem meg a közgyűlés igen becsült kivánságának, mert munkálatom e miatt a példányok számára nézve nem felelhetett meg azon célnek, hogy a társulat mindegyik tagját egy-egy példányban részesítse.

Ha társulatunk ezen körülmény daczára is ragaszkodott volna fönnebb jelzett kivánságához, akkor munkálatomból — a szükséges számig — utánnymatot kellett volna készíttetni.

De, habár ezen felszólítás megtisztelő volt is reám nézv, említett okból még sem engedhettem a kivánságnak, mert nem lehetett célom, hogy növényteni munkálatom, mely 600 gymnasiumi programban és 100 különnyomatban már napvilágot látott, most újból ugyanazon tartalommal, csak új köpeny alatt kinyomattassék társulatunk költségén. . . . Célom egészen más irányu, . . . azért a kivánt munka helyett mást, újat adok. Új munka ez, mit tisztelt olvasóimnak itten nyujtok, mert ez a maga nemében Gyulafehérvár környékére nézve egyedüli; én teszem le ez irányban az alapkövet.

Régi óhajom, hogy Gyulafehérvár városa és környékének ter-

¹ Gyulafehérvár környékének florája. Irta Dr. Cserni Béla Gyulafehérvárt, 1888. 8° 112 lap. Ára 1 frt.

² Ezen közgyűlésen akkori betegeskedésem miatt részt nem vehettem; csak utólagosan értesültem az engem igen megtisztelő határozatról, különben azonnal ott helyben szolgáltam volna a most kifejtett felvilágosítással; de remélem, hogy nyilatkozatom most sem késő és hogy nézetem és eljárásom általában helyesléssel fog találkozni.

mészetrajzi viszonyai lehetőleg pontosan és terjedelmesen leírassanak azért, hogy városunkról majdan megírandó monographiának egyik forrásául szolgálhasson.

Ezen czéлом elérésére kívánom tehát természetrajzi kutatásaimat vidékünkön tőlem kitelhető szorgalommal folytatni és figyelmeimet továbbra is a többi közt főképpen a legigénytelenebb kinézésű kryptogam-növényekre és górcsövi állatokra kiterjeszteni.

Igy fogom tehát a kitűzött czél elérése végett első sorban a vidékünkön előforduló állatokat, másod sorban az itt található növényeket folytatólag¹ s végül környékünk talaját képező kőzeteket és ásványokat rendszeres foglalatokban egybegyűjteni és azokat időről-időre részletekben a természetkedvelő közönség elébe bocsátani.

Midőn ezen közczélt elérni törekszem, az összes természetrajzi tárgyakra kell kiváló figyelmet fordítanom. Ez által azonban ugy erőmet, valamint időmet nagy mértékben szétforgácsolom; mert az összes természetrajzi viszonyok felkarolása csakis a részletes ágaknak rovására történhetik.

Hisz, magától érthető, hogyha a természet országai közül csak egyiknek szentelném időmet, erőmet, akkor a kiválasztott ágban nagyobb tökéletességre vihetném és tüzetesebben kidolgozott munkákat szolgáltatathatnék az irodalomnak.

Saját érdekeimet azonban szívesen áldozom fel a közczélért; mert a helyett, hogy ugyis szűk korlátok közé szorított szabad időmnek legnagyobb részét kedvencz tárgyamra, t. i. csupán csak a sejtés növények kutatására fordítanám, működöm most mind a három természetország terén azért, hogy Gyulafehérvár természetrajzát megalapítsam.

Száz évnél több idő folyt le, hogy helyben gymnasiumi tanárok működnek a nélkül, hogy egyiknek is eszébe jutott volna, habár első sorban ők leendettek arra hivatva, hogy környékünknek természetrajzi viszonyait a lehetőség szerint kimerítőleg megírja. Talán félték a kezdet nehézségeitől?! Rá adtam tehát magamat... pótolni óhajtván, a mit mások elmulasztottak.

Vajjon csak ők mulasztottak? Bizony, még a jelen, már ked-

¹ Azért mondom „folytatólag“, mert a már megjelent „Gyulafehérvár környékének florája“ című munkáimmal megkezdtem az ezen irányban való alapvetést.

vezőbb körülmények is csak azon meggyőződésre vezetnek, hogy ezután sincs sokkal jobb kilátás e tekintetben.

Az általam ilyformán megvetett alapon ezután bárkinck is könnyebb leszen a folytatás, hézagpótlás és a kiigazítás.

A helyes, higgadt kritika sok jót tehetne azáltal, ha munkálatomat bonczkés alá venné.

Minden kezdet nehéz, s ezért igen valószínű, hogy munkálatom egyik vagy másik része hiányokban, fogyatkozásokban fog szenvedni, de ezek inkább a mostoha körülményeknek, mint jóakaratom hiányának tulajdonítandók.

A legkedvezőtlenebb, mostoha körülmények közé tartozik a szabad idő és az anyagi támogatás hiánya.

Kevés a szabad idő, de még kevesebb a *nervus rerum* . . .

Mennyit tehetnének a tanárok, ha e két hiány nem léteznék!

Azonban hálátlan volnék, ha elfelejteném azon szellemi támogatást, melyben részesíteni sziveskedtek tanártársaim *Szentmiklós* Jenő, *Ávéd* Jákó, *Straubert* Ödön és *Pál* Antal, Dr. *Ficker* Lipót cs. kir. törzssorvos, *Takó* Béla marosportusi plébános és *Benedek* József székesegyházi segédlelkész urak. Ők nyújtottak nekem részint felhasználandó adatokat, részint természetrajzi tárgyakat, vagy tanúsítottak munkálatom, törekvésem iránt érdeklődést, mely engem lankadatlan működésre bátorított. Legyen itt hálás köszönet mondva nekik.

E munkám összeállításánál a következő műveket használtam:

1. Dr. A. E. Brehm, Thierleben 1879. 10. kötet.
2. Philip Leopold Martin, Illustrierte Naturgeschichte der Thiere. 1884. 4. kötet.
3. Professor Oken, Allgemeine Naturgeschichte. 14. kötet.
4. Herman Ottó, Magyarország pókfaunája. 1876. 3. kötet.
5. H. v. Heineman, Berge, Schmetterlingbuch. 1870. 1. kötet.
6. D. C. G. Calver u. D. Gustav Jäger, Käferbuch. 1869. 1. kötet.
7. E. Albert Bielz, Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens. 1856. 1. köt.
8. E. Albert Bielz, Siebenbürgens Käferfauna. 1887. 1. füzet.

A szövegben használt rövidítésekre vonatkozólag megjegyzem, hogy
 (Sz. gy.) = *Szentmiklós* Jenő madárgyűjteménye.
 (Bielz f.) = E. A. Bielz fauna der Wirbelthiere stb.

(Bielz Kf.) = E. A. Bielz Siebenbürgens Käferfauna.

(Takó B.) = Takó Béla értesítése.

A szám az idézett könyv lapoldalát jelenti.

* * *

A nélkül, hogy Gyulafehérvár környékét a világ központjának akarnám elnevezni, mégis állithatom, hogy vidékünk természetrajzi viszonyaira nézve, kedvező éghajlata és talaja sajátos alkotásánál fogva, sok tekintetben számos más vidék fölött magasra kiemelkedik; miért is ezen vidékkel való tüzetesebb megismerkedés a legélvezetesebb tanulmány-tárgyaknak egyikét képezi.

Erdély kiemelkedik hatalmas bástyaként a tőle kelet, dél és nyugatra elterülő Pruth, Duna és Tisza alföldjeiből.

Magas hegylánczok övezik körül e kies országrészt.

De az Erdélyt körülvevő lapályok hasonlóképpen körülvétnak kellő távolságban még magasabb hegylánczok, t. i. a központi Kárpátok, az Álpok, a Balkán és a Kaukázus által.

Ezen kedvező tényezők eredményezik, hogy Erdélynek a természeti viszonyokra nézve közvetítői szerep jutott osztályrészül, melynélfogva igen érdekes átmeneteket mutat, majd az egyik, majd a másik felé hajolván.

Természetes, hogy ezen helyzetből kifolyólag az állati és növényi viszonyok nemcsak nagy változatosságot, hanem igen érdekes különösségeket is mutatnak föl.

A mi pedig az egésznek tulajdona, abból jut az egyes részeknek is, minélfogva vidékünknek ezen változatosságokból és különösségekből is bőven kijutott.

Az őskorban véghez ment hatalmas átváltozásoknak nyomai, melyek az egész föld kerekiségén láthatók, észlelhetők Erdélyben és természetesen a mi vidékünkön is.

Vidékünknek arculata nem volt mindig az, a minő az ma; környékünket is úgy, mint az egész Erdélyt, valamikor egy nagy beltenger borította, mely tenger az ország belsejében földalatti erők folytán kiemelkedő hegyek által az országból kiszorítottván, sós anyagának hátrahagyása után, a havasok szorosain keresztül hatolván, e tartományból búcsút vett.

E tenger lefolyásától a földnek felszáradásáig és az azután való benépesedésről mindennemű átmeneteknek jeleit találjuk vidékünkön is.

Az itten volt tengernek létét bizonyítják a Bilakon található megkövült tengeri *Osztrogafélék*, a saárdi kőbányában látható és a ritkaságok közé számitandó *Diceras arietina* nevű kagylók, melyek a *Felső-Jurára* vallanak.

De vidékünknek nemcsak talaja és annak egykori lakói változtak meg, megváltozott azóta éghajlata is, mely akkor olyan lehetett, mint most a forró földövé; mert hajdanában itt, e szende, csendes vidéken óriási, mostanság csak a forró földöv alatt kisebb kiadásban található állatok jártak, keltek.

Minő lehetett vidékünknek külseje azon időkbén, midőn itt az *őselefánt* (*Elephas primigenius*, Mamuth), az *őstulok* (*Bos fossilus*), az *ősslovak* (*Equus primigenius*) legeltek a most arendába adott dús növényzetű legelőkön.

Minő képet mutathatott akkor a Maros és annak mellékfolyói, mikor még az *Orrszarvu* (*Rhinoceros tichorrhinus*), az *Őstapir* (*Tapirus giganteus*) a vizek mellett uralkodott és a *barlangi medve* (*Ursus spelaeus*) a hegyek oldalairól végig nézett szép völgyünkön?

De szakítsuk félbe e vidék ősképének ecsetelését, ezt megtenni ugy is társulatunknak eleve feladata leendő, — térjünk most inkább át azon állatoknak megfigyelésére, melyek mai napon vidékünkön örvendenek életüknek.

Gyulafehérvár és környékén előforduló állatok felsorolása.

Első állatkör.

Vertebrata. (Gerinczesek.)

Pirosvérű állatok, hátukon fekvő idegrendszerrel, mely porczos vagy csontos vázzal van körülvéve.

Rézarányos testük csontvázal bir, melyen a fej, törzs és a végtagok megkülönböztethető. Valamennyien szívvel és különböző hőmérsékű vérrel birnak. A vért melegnek mondjuk, ha állandó hőmérsékű (emlősök, madarak); hidegnek akkor nevezzük, ha hőmérséke a körülmények szerint változik (hüllők, kétélűek, halak). Valamennyien lélekezési szervekkel birnak (tüdők vagy kopoltyúk) májjal, léppel és vesékkel. Négy végtaguk van, de ezek hiányozhatnak (néhány hüllő és halak). Eleveneket szülnek, vagy pedig tojások által

szaporodnak. Jelenleg mintegy 23,000 gerinczes állatfaj ismeretes, a megkövültek száma körülbelül 3,300-ra megy. Öt osztályra osztjuk:

A. *Mammalia*. (Emlősök).

Piros, állandó hőmérsékű vérrel bírók, melyeknek szíve két gyomrocs és két pitvarból áll; tüdők által lélekeznek; eleven fiakat szülnek, melyeket egy ideig szoptatnak; testök rendszeren szőrrel van fődve.

I. *Cheiroptera*. (Kézsárnyuak.)

Emlősök teljes fogazattal és végtagjaik közt kifeszített röphártyával.

1. *Vespertilio discolor*, Kuhl. A Mamut erdőiben, ritka.
2. *Vespertilio Nathusii*, Blasius. A Mamut felső erdőiben, ritka.
3. *Vespertilio Nathereri*, Kuhl. Kertekben, igen ritka.
4. *Vespertilio murinus*, Linné. Házakban, gyakori.
5. *Vespertilio Daubentonii*, Kuhl. A Praterben.
6. *Vespertilio noctula*, Daubenton. Erdőkben, igen ritka.
7. *Vespertilio auritus*, Linné. Erdőben, kertekben, ritka.
8. *Vespertilio pipistrellus*, Daubenton. A legkisebb fajta. A Praterben és a téglavető közelében.
9. *Vespertilio serotinus*, Daubenton. Kertekben, odvas fáokban.
10. *Rhinolophus ferrum equinum*, Schreber. Templomok tornyain.

II. *Insectivora*. (Rovarevők).

Talpon járók, ormányalakulag megnyult fejjel, hegyes fogakkal és kulcsontokkal.

11. *Sorex jodiens*, Pallas. A Tolvajkut közelében.
12. *Sorex vulgaris*, Linné. A Mamut erdőiben, gyakori.
13. *Sorex pigmaeus*, Pallas. A Mamut alján, ritka.
14. *Sorex araneus*, Schreber. Kertekben itt-ott.
15. *Erinaceus europaeus*, Linné. A Mamuton, Sárd és Borbánd fölötti erdőkben.
16. *Talpa Europaea*, Linné. Mindenütt, kertekben, erdőben, réteken.

III. *Carnivora*. (Ragadozók).

Emlősök hegyes csücsu fogazattal, hosszú szemfogakkal, éles zápfoggal (tépőfog).

17. *Canis aquaticus*. Egyes gazdáknál.
18. *Canis terrae novae* (Neufounlandi) egyes gazdáknál. Jelenleg nincs itt.
19. *Canis avicularius*. Egyes vadászoknál.
20. *Canis vertagus*. Egyes gazdáknál, igen ritka.
21. *Canis anglicus*. A várparancsnoknál és egy cs. kir. hadnagynál.
22. *Canis fricator*. Nehány háznál tartatik.
22. *Canis africanus*. Egyes gazdáknál.

24. *Canis domesticus*. Sok háznál tartatik.
25. *Canis Gryphus* Egyes gazdáknál.
26. *Canis lupus*, Linné. Télén át a környéken nem ritka.
27. *Canis vulpes*, Linné. A Mamut, Poklos, Szentmihálykő, Ompolyiteza környékén, ritka.
28. *Felis catus*, Linné. Felső-Gáld, Csáklya, Diód környékén, ritka.
29. *Felis domestica*, Brisson. Számos háznál, gyakori.
30. *Felis lynx*, Linné. Az Alvincz és Poklosközti erdőkben, ritka.
31. *Mustela erminea*, Linné. A Mamut alatti erdőben. Szentmiklósi Jenő tanár látott. Gyűjteményében kitömött példány van vidékünkéről.
32. *Mustela vulgaris*, Brisson. A Mamut erdeiben, bokrokban.
33. *Mustela putorius*, Linné. A szőlők fölötti bokrok közt.
34. *Mustela lutreola*, Linné. A Maros és Ompoly mellett.
35. *Lutra vulgaris*, Erxleben. A Maros mellett. Innen van egy kitömött példány a gyulafehérvári főgymnasium állatgyűjteményében.

IV. Rosores. (Rágcsálók).

Mind a két állkapocsban két-két vésőalaku metszőfoggal bíró emlősök.

36. *Sciurus vulgaris*, Linné. A nyugati hegyek erdőiben, de nem gyakori.
37. *Spermophilus citillus*, Blasius. A nyugati hegyekben földi lyukakban. BCU Cluj / Central University Library Cluj
38. *Myoxus glis*, Pallas. A Mamut erdeiben.
39. *Myoxus quercinus*, Linné. Az erdőben és kertekben, ritka.
40. *Arvicola terrestris*, Schinz és Bonaparte. Erdőben és kertekben.
41. *Arvicola arvalis*, Pallas. Erdőben és mezőkön.
42. *Mus rattus*, Linné. Házakban, gyakori.
43. *Mus decumanus*, Pallas. A várbeli csatornáknál, gyakori.
44. *Mus musculus*, Linné. Házakban gyakori.
45. *Mus agrarius*, Pallas. Mezőkön némely évben nagy mennyiségben.
46. *Mus sylvaticus*, Linne. Az erdőkben.
47. *Cricetus vulgaris*, Desmarest. Szántóföldeken némely évben nagy mennyiségben.
48. *Spalax typhlus*, Pallas. Szántókon és mezőkön, ritka.
49. *Lepus timidus*, Linné. Az erdők szélein, a szőlőkben.
50. *Lepus caniculus*, Linné. Itt-ott házaknál tartva.

V. Solidungula. (Egyesülküek.)

Egyujjú lábuk egy csülökbe (patába) végződik.

50. *Equus caballus*, Linné. Közönséges fajtákban egyes gazdák által tartva.
52. *Equus asinus*, Linné. Egyes gazdáktól tartva.
53. *Equus asinus*, *Mulus*, Egyes gazdáknál található.
54. *Equus asinus*, *Hiinnus*. Néhány példányban a vidéken.

VI. Ruminantia. (Kétszlükűek.)

Emlősök két szlükös ujjal, a felső állban hiányzó, vagy ritkán 2 oldali metszlükűvel.

54. *Capra hircus*, Linné. A környék faluiban gyakori, a városban ritka.
 55. *Ovis aries*, Linné. A környék faluiban gyakori.
 56. *Bos bubalus*, Linné. Számos háznál található.
 57. *Bos taurus*, Linné. Számos háznál található.

VII. Multungula. (Sokszlükűek.)

Hatalmas, esetlen testalkotású emlősök vastak majdnem c-upasz, vagy sertékel fődött bőrrel; 3–5 szlükös ujjal. A nálunk előfordulóknak 4 szlükű van.

58. *Sus scrofa*, Linné. A Tóthfalu és Mamut közti erdőben; némelykor a szlülükig lejönnek nagyobb csoportokban.
 59. *Sus domestica*, Linné. Különböző fajtákban számos háznál található.

B. Aves. (Madarak.)

Tollakkal fődött, állandó hőmérsékű vérű, tojásokat rakó gerincesek.

VIII. Psittacidae. (Kajdácok.)

60. *Psittacus Lealdbeateri*, Vigors. Egy évvel néhány hónapig tartottam, kimulása után kitömöttem.
 61. *Psittacus militaris*, Linné. Évek óta tartja Moreno kereskedő boltjában.
 62. *Psittacus undulatus*, Shaw. Szentmiklósi Jenő tanár több ideig tartotta házánál, kimulása után kitömte és most gyűjteményében van.

IX. Cuculidae. (Kakukfélék.)

Kuszólábakkal biró fészeklakók.

63. *Cuculus canorus*, Linné. Jókor tavasszal az erdőben.
 64. *Alcedo ispida*, Linné. Környékünkön lövetett 1884-ben. (Sz. gy.)
 65. *Merops apiaster*, Linné. Lövetett Bagón. 1867-ik évben. (Sz. gy.)
 66. *Upupa epops*, Linné. Réteken, nem igen ritka.
 67. *Coracias garrula*, Linné. Zalatna és Gy.-Fehérvár közt lövetett 1868-ban. (Sz. gy.)

X. Macrocheires. (Hosszúszárnyuak.)

68. *Hirundo rustica*, Linné. Az alvinezi uton lövetett 1873-ban. (Sz. gy.)
 69. *Hirundo urbana*, Linné. Tavasztól őszig mindenütt.
 70. *Gypselus apus*, Illiger. A vidéken látták. (Sz. gy.)
 71. *Hirundo rupestris*, Gmelin. Nálunk ritkán fordul elő. (L)
 72. *Hirundo riparia*, Linné. A Maros közelében.

XI. *Picidae*. (Harkályok.)

73. *Picus major*, Linné. Az erdőkben.
 74. *Picus medius*, Linné. A Praterben, 1868. (Sz. gy.)
 75. *Picus minor*, Linné. A Praterben. 1869-ben. (Sz. gy.)
 76. a) *Iynx torquilla*, Linné. Nyáron át itt is tartózkodik.
 76. b) *Picus martius*, Linné. Zalatna és Gyulafehérvár közt lövetett 1868-ban decemberben.
 76. c) *Picus viridis*, Linné. Lövetett a Sárdi berekben 1868-ban.

XII. *Passerinae*. (Veréb-félék.)

77. *Lusciola luscinia*, Linné. Kertekben, erdőkben.
 78. *Lusciola philomela*, Bechstein. Nyáron át itt-ott kertekben.
 79. *Lusciola rubecula*, Linné. Kertekben.
 80. *Lusciola suecica*, Linné. Kertekben. (?)
 81. *Turdus merula*, Linné. Az erdőben, ritka.
 82. *Turdus viscivorus*, Linné. Erdőkben.
 83. *Turdus pilaris*, Linné. Az erdőkben.
 84. *Sylvia hortensis*, Latham. A nyáron át kerteinkben gyakori.
 85. *Sylvia atricapilla*, Latham. Az erdők szélein bokrokban.
 86. *Cinclus aquaticus*, Linné. Az Ujvilágban lőtte Szentmiklósi 1866.
 87. *Motacilla alba*, Linné. Vizek mellett gyakori.
 88. *Alauda arvensis*, Linné. Mezőkön nyáron át gyakori.
 89. *Alauda cristata*, Linné. Mindenütt gyakori, még télen is.
 90. *Emberiza miliaria*, Linné. Szántókon, a szőlők fölötti bokrokban.
 91. *Emberiza citrinella*, Linné. Lövetett 1887. februárban. (Sz. gy.)
 92. *Fringilla coelebs*, Linné. Lövetett 1880-ban. (Sz. gy.)
 93. *Fringilla carduelis*, Linné. Mindenütt.
 94. *Fringilla monti fringilla*, Linné. Lövetett 1871. (Sz. gy.)
 95. *Fringilla cannabina*, Linné. Az erdő szélén bokrokban.
 96. *Fringilla domestica*, Linné. Mindenütt télen, nyáron.
 97. *Fringilla canaria*, Linné. Sok házban kalitkában tartva.
 98. *Coccothraustes vulgaris*, Pallas. Szentmiklósi lőtte 1874. május 24-én az erdő szélén.
 99. *Coccothraustes chloris*, Pallas. Mindenütt, télen, nyáron.
 100. *Pyrrhula vulgaris*, Vieillot. Szentmiklósi fogta 1869. januáriusban. (Sz. gy.)
 101. *Fringilla montana*, Linné. Lövetett 1879-ben. (Sz. gy.)
 102. *Pyrrhula erythrina*, Pallas. Lövetett 1868-ban. (Sz. gy.)
 103. *Bombicilla garrula*, Linné. Zalatna és Gy.-Fehérvár közt lövetett 1866-ban. (Sz. gy.)
 104. *Lanius excubitor*, Linné. Nyáron át tartózkodik itten is.
 105. *Lanius minor*, Linné. Az erdők szélein, sétatéren és kertekben, ritka.
 106. *Parus major*, Linné. Az erdőkben.
 107. *Parus palustris*, Linné. A Praterben Borbánd közelében.

108. *Sturnus vulgaris*, Linné. A Holtmaros közelében lövett 1869-ben. (Sz. gy.)
 109. *Oriolus galbula*, Linné. A Sárd melletti berekben lövett 1869-ben. (Sz. gy.)

XIII. *Corvidae*. (Hollófélék.)

Erős kúpalaku csőrük elől összenyomott. Tíz elsőrendű leblök közül az első leginkább van kifejlődve.

110. *Corvus caryocatactes*, Vieillot. A Vajasad melletti erdőben lövett 1868-ki augustus hóban. (Sz. gy.)
 111. *Corvus glandarius*, Linné. A Sárd melletti berekben lövett 1866-ban. (Sz. gy.)
 112. *Corvus pica*, Linné. Mindenütt, főképpen a vársáncokban levő fákon.
 113. *Corvus monedula*, Linné. Mindenütt.
 114. *Corvus frugilegus*, Linné. Mindenütt, főképpen szántókon.
 115. *Corvus cornix*, Linné. Mindenütt.
 116. *Corvus corax*, Linné. A Poklos fölötti erdőben, ritka.

XIV. *Columbidae*. (Galambok).

Hasadt lábakkal bíró fészeklakók, melyeknek orlikai porczos pikkelyekkel fődöttek.

117. *Columba palumbus*, Linné. A Poklos fölötti erdőben.
 118. *Columba livia*, Brisson. A Tótfalu fölötti erdőben.
 119. *Columba aenas*, Linné. A Mamut erdőiben. Kisfalud mellett a berekben.
 120. *Columba turtur*, Linné. A Mamut erdőiben. Sárd és Kisfalud közt a berekben. Szelidítve házaknál.
 121. *Columba risoria*, Linné. Kalitkában tartatik.

XV. *Rasores*. (Tyukok).

Erős járó és ülő lábakkal és kúposan boltozott csőrrel bíró nehézkes madarak.

122. *Meleagris gallopavo*, Linné. Házaknál tenyésztetik.
 123. *Pavo cristatus*, Linné. Csak háznál tartatik. (Tartott: Lönhárt Ferencz, erdélyi püspök, András István, kanonok, Szentmiklós Jenő, tanár).
 124. *Gallus domesticus*, A házaknál különböző fajtákban.
 125. *Numida meleagris*, Linné. Házaknál, ritka.
 126. *Tetrao bonasia*, Linné. Tövis és Gyulafehérvár közt lövett. 1866. (Sz. gy.)
 127. *Coturnix communis*, Bonnaterre. Mezőkön, gyakori.
 128. *Perdix cinerea*, Linné. A vársánczon lövett 1870. ápril 20-án. (Sz. gy.)

XVI. *Grallatores*. (Gázlók).

Hosszu gázló lábakkal és rendszeren hosszú nyakkal bíró, mocsarakban élő madarak.

129. *Otis tarda*, Linné. Eltévedve előfordult a Maros-Portó melletti réten.
130. *Vanellus cristatus*, Meyer. A Holtmaroson lőtte Beke Antal 1867. és 1868-ban is. Szentmiklós 1887-ben.
131. *Scolopax rusticola*, Linné. A Mamuton és kiágazásaiban.
132. *Gallinago major*, Gmelin. A téglavetőnél levő tóban.
133. *Himantopus rufipes*, Bechstein. A Maros balpartjainál.
134. *Fulica atra*, Linné. A Maros mellett Dombárnál lővetett 1869. (Sz. gy.)
135. *Ciconia alba*, Bechstein. A Maros melletti réten.
136. *Ciconia nigra*, Linné. A téglavetőnél lőtte Publig Ernő 1866-ban. A Felső-Váradja vizei mellett lővetett 1871-ki szeptember hóban. (Sz. gy.)
137. *Ardea cinerea*, Linné. A téglavetőnél lőtte Prohászka 1868., 1871-ben. Az Ompoly mellett lőtte Szentmiklós 1874-ben. (Sz. gy.)
138. *Ardea purpurea*, Linné. A Holtmarosnál lőtte Beke Antal 1867-ben. A téglavetőnél Prohászka 1871-ben.
139. *Ardea ralloides*, Scopoli. A téglavetőnél.
140. *Ncticorax griseus*, Linné. A Maros mellett lővetett 1869. (Sz. gy.)
141. *Botaurus stellaris*, Linné. A Holtmarosnál lőtte Beke Antal 1867-ben. (Sz. gy.)
142. *Botaurus minuta*, Linné. A téglavetőnél lővetett 1882-ben. (Sz. gy.)
143. *Rallus aquaticus*, Linné. A Maros mellett lővetett 1870-ben. (Sz. gy.)
144. *Stagnicola cholropus*, Linné. A Holtmarosnál. A Maros mellett Tövis felé lővetett 1875-ben. (Sz. gy.)

XVII. *Raptatores*. (Ragadozók).

Erős madarak horgas és sankkal ellátott csőrrel és erős, görbe karmokkal.

145. *Bubo maximus*, Sibbald. A Mamut erdőiben, ritka.
146. *Asio otus*, Linné. Az erdőben.
147. *Asio brachyotus*, Gmelin. Az erdőben lővetett 1875-ben. (Sz. gy.)
148. *Ulula ualensis*, Pallas. Zalathna és Gyulafehérvár közt lővetett 1871. Az erdőben 1887-ben.
149. *Ulula atuco*, Linné. Zalathna és Gyulafehérvár közt lővetett 1870-ben. (Sz. gy.)
150. *Athene passerina*, Linné. Az erdőben lővetett 1866-ban. A vársáncokban 1868-ban. (Sz. gy.)
151. *Strix flammea*, Linné. A Mamut erdőiben, a vársáncokban.
152. *Falco peregrinus*, Gmelin. Borbándnál lővetett 1873-ban. (Sz. gy.)

153. *Falco subbuteo*, Linné. A Mamut erdőiben.
 154. *Falco tinnunculus*, Linné. A vársánczokban és a székesegyház tornyán bőven.¹
 155. *Aquila fulva*, Linné. Alvincz közelében lövetett 1873-ki ápril hóban, más példányok 1880-ki december és 1881-ki szeptember hónapokban. (Sz. gy.)
 156. *Aquila naevia*, Gmelin. Ritkán mutatkozik e vidéken is.
 157. *Aquila pennata*, Gmelin. Tótfalu és Zalathna közt lövetett 1870-ki ápril hóban és 1882. május hóban. (Sz. gy.)
 158. *Haliaeetus albicilla*, Linné. A Maros közelében Alvinczen túl ifj. Deutsch Gábor lőtte. (Sz. gy.)
 159. *Archibuteo lagopus*, Gmelin. Gyulafehérvár határán lövetett 1875-ben. (Sz. gy.)
 160. *Buteo vulgaris*, Cuvier. A Holtmarosnál lövetett 1867-ben. A Praterben 1869-iki február hóban. (Sz. gy.)
 161. *Astur palumbarius*, Linné. A Maroson túl levő hegyen nem messze Drombártól.
 162. *Circus aeruginosus*, L. A Rózsamál előtt levő szántókon lövetett 1867-ki augusztus hóban. (Sz. gy.)
 163. *Gyps fulvus*, Gmelin. Borsómező és Alvincz közt lövetett 1869-iki május hóban. (Sz. gy.)
 164. *Vultur monachus*, Linné. Szászsebes és Gyulafehérvár közt.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XVIII. *Natatores*. (Uszók).

Uszólábakkal és rendszeren testökbbe rejlent csődekkel biró vizi madarak.

165. *Pelecanus onocrotalus*, Linné. Limba mellett lövetett a Maros áradásakor 1870. május hóban. Itt igen ritka vendég.
 166. *Lestris pomatorrhinus*, Newton. Szentimrénél a Maroson lőtte Szentmiklósy J.
 167. *Sterna hirundo*, Linné. A téglavetőnél.
 168. *Auser domestica*, L. Házaknál tenyésztetik.
 169. *Anas boschas*, Linné. A Holtmarosnál lőtte Toronylay 1867-iki őszszel.
 170. *Anas strepera*, Linné. Mint költözködő néha átvonul e vidéken is.
 171. *Anas acuta*, Linné. Maros-Csüged mellett lövetett 1868-ban.
 172. *Anas penelope*, Linné. Néha átköltözködik e vidéken is.
 173. *Anas crecca*, Linné. Alvincz mellett lövetett.
 174. *Fuligula nyroca*, Gúldenstädt. A Holtmaros közelében lövetett.
 175. *Mergus merganser*, Linné. A Maroson Szentimrénél lövetett.
 176. *Eudytes arcticus*, Linné. Maros-Portus mellett lövetett 1868-ban télen. M.-Csüged mellett is fordul elő.

¹ Szentmiklósy Jenő tanár gyűjteményében van még a *Falco* fajtól: *Falco pygargus*, a Kutyamál fölötti dombon lőtte Sz. J. 1867-ben nyáron, *Falco nisus*. *F. rufus*, lőtte Beke Antal 1867. tavasszal *F. cinereus*, lövetett 1879-ben.

177. *Colymbus auritus*, Latham. Gyulafehérvár határán lövetett 1887-iki márczius hóban.
 178. *Colymbus rubicollis*, Linné. A téglavetőnél lövetett 1868. (Sz. gy.)
 170. *Colymbus cristatus*, Linné. A téglavetőnél lövetett.
 180. *Sterna nigra*, Linné. Alvincznél lövetett. (Sz. gy.)

C) Reptilia. (Hüllők).

Változó hőmérsékü, piros vérü, tüdővel lélegző, pikkelyekkel vagy pánczélokkal fődött gerincesek, melyeknek a tojások vagy a petékből kikelő fiai mindjárt hasonlóak a szülőkhez.

XIX. *Chelonia*. (Teknősök).

A test csontos tokba van zárva, melyet a csigolyák harántnyújtványai képeznek bőrcsontokkal kapcsolatban.

181. *Cistudo lutaria*, Gesner. Kisfalud és Borbánd közti mocsárookban. (Bielz f. 151).

XX. *Saurii*. (Gyíkok).

A testet pikkelyek fődik, a fogak odanöttek, az ajkak megvannak, a kloaka nyílása haránt hasadék.

182. *Lacerta viridis*, Gesner. A Mamut alján a bokrok közt gyakori. (Bielz f. 152).
 183. *Lacerta agilis*, Linné. Réteken gyakori. (Bielz f. 152).
 184. *Lacerta rubra*, Wolf. Ugyanannak válfaja, rézvörös háttal (Bielz f. 152.) réteken, kertekben gyakori.
 185. *Lacerta crocea*, Wolf. Ugyanannak válfaja sáfránysárga hassal és nyulánk termettel (Bielz f. 152.) A szőlőkben és réteken gyakori.
 186. *Lacerta muralis*, Merr. A Mamut felső részeiben, ritka. A Szent-Mihálykő és Kecskékő kövecses helyein. (Bielz f. 152).
 187. *Anguis fragilis*, Linné. A Szentmihálykő felé vezető erdőkben, ritka. (Bielz f. 153).

XXI. *Ophidia*. (Kigyók).

Az állkapocs ágai a felső állcsont és az áll közti csont csupán izmok és szalagok által van összekötve, miért is a száj nagyon tágítható; a szemhéjak hiányzanak.

188. *Coluber atrovirens*, Schinz. A Mamuton. (Bielz f. 155).
 189. *Coluber Aesculapii*, Daud. A Mamuton. (Bielz f. 155).
 190. *Coluber flavescens*, Gmelin. A Mamuton. (Bielz f. 155).
 191. *Coronella laevis*, Merr. A Mamuton kövecses helyeken. (Bielz f. 155).
 192. *Tropidonatus natrix*. A Mamuton nyirkos, árnyékos helyeken. (Bielz f. 155).

193. *Pelias berus*, Linné. A Mamuton, Poklos és Tótfalu felé, ritka. (Bielz f. 156).
 194. *Doboya elegans*, Gray. A Mamuton. (Kék petyekkel).

D) Amphibia. (Kétéltűek).

Változó hőmérsékű, piros vértűek, csupasz, síklós bőrrel fődött, tüdők és kopoltyuk által lélegző gerinczesek; a petékből kikelő fiaik nem hasonlók a nemzőkhöz.

XXII. Ecaudata. (Fark nélküliek).

Négylábu farkatlan kétéltűek.

195. *Hyla arborea*, Linné. Kertekben és erdőkben gyakori. (Bielz f. 159).
 196. *Rana esculenta*, Linné. Tavakban és árkokban gyakori.
 197. *Rana temporaria*, Linné. Vizekben, kertekben, réteken és az erdőkben.
 198. *Pelobates fuscus*, Linné. Egyesek található nedves réteken, kertekben, viz közelében.
 199. *Bombinator igneus*, Merr. Árkokban, mocsárookban, állóvizekben.
 200. *Bufo vulgaris*, Laur. Kertekben, pinczékben, törmelékeken, istállókban, szántókon nagy göröngyök alatt, általában sötét helyeken.
 201. *Bufo calamita*, Linné. Föld alatt, pinczékben, kőrákások alatt, falrepedésekben, nem ugrál, csak szalad.
 202. *Bufo viriabilis*, Gmelin. Az Ompoly és a téglavető melletti tavakban.

XXIII. Caudata. (Farkkal bírók).

Megnyult testű és maradandó farkkal bírók.

203. *Salamandra maculosa*, Laur. Az Intregáld erdeiben, kövek alatt. (Bielz f. 162).
 204. *Triton palustris*, Linné, Árkokban, állóvizekben, pinczékben és nedves helyeken, ritka.
 205. *Triton igneus*, Laur. Felső-Gáld és Csáklya közti vizenyős helyeken.
 206. *Triton vulgaris*, Linné. Álló vizekben, nem ritka.

E) Pisces. (Halak).

Vízben élő, uszonyokkal bíró kopoltyuk által lélegző gerinczesek. Körülbelül 10,000 élő és 2000 kövült halfaj ismeretes.

XXIV. Teleostei. (Csontosok).

Vázuk csontos, szabad (többnyire 4—4) kopoltyuval s külső kopoltyu fedővel bírnak. Ezen rend az élő halak legnagyobb számát foglalja magában s leginkább boncztoni jellegek által különböztethető meg a többiektől.

207. *Perca fluviatilis*, Linné. A Marosban, de ritka. Maros-Portusnál fogták. (Takó B.)

208. *Aspro streber*, Siebold. A Marosban, gyakori.
 209. *Aspro zingel*, Cuvier. A Marosban, nem ritka.
 210. *Acerina cernua*, Linné. A Marosban, de ritka.
 211. *Xiphias glaudius*, Linné. A Marosban. Maros-Portusnál fogták. (Takó B).
 212. *Cottus gobio*, Linné. Tiszta havasi patakokban, Felső-Gáldnál, Mindszentnél.
 213. *Salmo Hucho*, Linné. A tengerből a folyókba uszván, a Marosban is található.
 214. *Salmo fario*, Linné. Felső-Gáld, Intregáld, Csáklya közelében levő patakokban.
 215. *Salmo salvelinus*, Linné. Felső-Gáld, Intregáld, de ritkább mint a *S. fario*.
 216. *Salmo salar*, Linné. A Marosban. M.-Portuson fogták. (Takó B).
 217. *Salmo thymallus*, Linné. Felső-Gáld, Felső-Orbó, Tibor melletti patakokban. (Bielz f.)
 218. *Cyprinus carpio*, Linné. A Marosban. Régebben az Ujvilág tavaiiban tenyésztettek, ott kihaltak. Maros-Portusnál fogták. (Takó B.)
 219. *Carassius vulgaris*, Gmelin. Az Ompolyban, a téglavető melletti tavakban, az országút melletti mély tóban.
 220. *Carassius gibelio*, Gmelin. A téglavető melletti tóban, gyakori.
 221. *Carassius amarus*, Linné. A Práter mögötti vizekben, a Kisfalud és Borbánd közti mocsárookban, a téglavetőnél, igen gyakori.
 222. *Barbus fluviatilis*, Agassiz. A Marosban és az Ompolyban.
 223. *Tinca vulgaris*, Cuvier. Az Ompolyban és az országút melletti mély tóban.
 224. *Gobio fluviatilis*, Rondelet. Az Ompolyban, a gáldi pataokban Mindszentnél.
 225. *Abramis Leuckarti*, Heckel. A téglavetőnél. (Bielz f. 174).
 226. *Abramis ballerus*, Linné. Az Ompolyban.
 227. *Leuciscus nasus*, Linné. A Marosban, elég gyakori.
 228. *Leuciscus dobula*, Linné. Az Ompolyban, az országút melletti mély tóban.
 229. *Leuciscus idus*, Linné. A Marosban, ritka.
 230. *Leuciscus Jeses*, Jurine. A Marosban. (Bielz f. 177).
 231. *Leuciscus rutilus*, Linné. A Marosban. (Bielz f. 177).
 232. *Leuciscus erythrophthalmus*, Linné. A Marosban, ritka.
 233. *Leuciscus alburnus*, Linné. A Marosban, Ompolyban, a gáldi pataokban és a téglavetőnél.
 234. *Leuciscus bipunctatus*, Linné. Felső-Gáldnál.
 235. *Leuciscus Marsilii*, Heckel. Felső-Gáldnál.
 236. *Cobitis taenia*, Linné. Intregáld, Felső-Gáld, Mindszentnél.
 237. *Cobitis barbatula*, Linné. Az Ompolyban.
 238. *Cobitis fossilis*, Linné. A Kisfalud és Borbánd közti vizekben.

239. *Esox lucius*, Linné. A Marosban, az országút melletti mély tóban. Az Újvilág tavaiban tenyésztetett, honnan most kipszult. Maros-Portusnál fogták. (Takó B.)
240. *Solea vulgaris*, Quensel. A Marosból Maros-Portusnál fogták. (Takó B.)
241. *Slurus glanis*, Linné. A Marosból Maros-Portusnál fogták. (Takó B.)
242. *Lota vulgaris*, Cuvier. A Marosban, csak ősszel és ritka.
243. *Murena anguilla*, Linné. A Marosban, csak igen ritkán fordul elő.

XXV. *Chondropterygii*. (Porczos halak).

A váz részben porczos, teste csontpajzsokkal van fődve vagy egészen csupasz, a kopolyufedő felső szélén egy fecskendő van.

244. *Acipenser sturio*, Linné. A Marosban, ritka.
245. *Acipenser huso*, Linné. A Dunából a Tiszába és onnan a Marosba felhuzódik. Maros-Portusnál fogták. (Takó B.)
246. *Acipenser ruthenus*, Linné. A Marosban némely évben gyakori.
247. *Petromyzon fluviatilis*, Linné. A Marosban, igen ritka.
248. *Ammocoetes branchialis*, Linné. Az Ompolyban, a téglavető melletti tóban.

Második állatkör:

BCU Cluj / **Mollusca**. (Puhatestű állatok.)^{uj}

Puha, nyálkás állatok, melyek egy a testet környező lágy bőrnek megkettőztetése által képezett köpenybe vannak burkolva.

A. **Bryozoa**. (Moh-állatok.)

Apró valamely talapzathoz erősített nem izelt állatok, melyeknek teste mintegy köpenybe van burkolva. Csillákkal birnak.

249. *Paludicella Ehrenbergi*, Gervais. A Kutyamál melletti vizekben.
250. *Alcyonella fungosa*, Pallas. A Kutyamál melletti vizekben, köveken és növényeken.
251. *Cristatella mucedo*, Cuvier. A Prater mocsáiraiban.

B. **Gastropoda**. (Csigák.)

Fejes puhányok izmos haslábbal, köpenyök rendszeren egy darabból álló meszes mentyüt választ ki. Jelenleg mintegy 6500 kővült fajon kívül, majdnem 15,000 faj ismeretes

252. *Nerita fluviatilis*, Linné. Az Ompolyban kövekhez tapodva.
253. *Paludina vivipara*, Lamarck. A Kutyamál melletti vizekben, gyakori.
254. *Bithynia tentacula*, Linné. A Praterben levő vizekben.
255. *Valvata piscinalis*, Müller. A Kutyamál és a Prater melletti álló vizekben, gyakori.

256. *Valvata cristata*, Müller. Álló vizekben, gyakori.
 257. *Limnaea stagnalis*, Linné. A Kutyamál melletti árkok és mocsarakban, igen gyakori.
 258. *Limnaea palustris*, Draparnaud. Ugyanott.
 259. *Limnaea minuta*, Draparnaud. Álló vizekben, gyakori.
 260. *Planorbis corneus*, Linné. Árkokban gyakori.
 261. *Planorbis marginatus*, Draparnaud. Árkokban.
 262. *Planorbis carinatus*, Müller. Árkokban, gyakori.
 263. *Planorbis vortex*, Linné. Árkokban.
 264. *Planorbis rotundatus*, Poirét. Árkokban és álló vizekben.
 265. *Planorbis contortus*. Az Ompolyban és a Prater vizeiben.
 266. *Planorbis nitidus*, Müller. Álló vizekben.
 267. *Helix pomatia*, Linné. Kertekben és bokrokban.
 268. *Helix nemoralis*, Linné. Kertekben és az erdőben.
 269. *Helix arbustorum*, Linné. Kertekben nyirkos helyeken.
 270. *Helix ericetorum*, Müller. A szőlők fölötti dombokon.
 271. *Helix lapicida*, Linné. Köveken és falakon.
 272. *Helix fruticum*, Müller. A Tolvajkút melletti bokrokban.
 273. *Helix hispida*, Linné. Kertekben és az erdőben.
 274. *Helix aculeata*, Müller. Az erdőben rothadó lombok alatt.
 275. *Helix pulchella*, Müller. Az erdőben moh és kövek alatt.
 276. *Pupa muscorum*, Linné. Falakon, kövek és moh alatt.
 277. *Clausilia biplicata*, Montagu. Az erdőben.
 278. *Arion hortensis*, Ferussac. Erdőben, réteken.
 279. *Hyolina nitida*, Müller. A Kutyamál melletti nedves réten és árkok mellett.
 280. *Limax cinereus*, Lister. Kőrakások alatt nyirkos helyeken.
 281. *Limax agrestis*, Linné. Szántókon és kertekben igen gyakori.
 282. *Limax variegatus*, Müller. Pinczékben, hol zöldség van.
 283. *Succinea putris*, Linné. Nyirkos réteken, árkok mellett.

C. Conchifera. (Kagylók.)

Fejetlen puhányok, melyeknek köpenye egy-két részből (tekeny) álló meszes héjat választ ki mintegy 5000 élő s több mint 7000 kővült faj ismeretes.

284. *Unio pictorum*, Linné. Az Ompolyban.

Harmadik állatkör:

Arthropoda. (Izeltlábuak.)

Gyűrös testű és izelt végtagokkal bíró állatok.

A. Insecta. (Rovarok.)

Egy pár csappal és hat lábbal bíró izeltlábuak. Az eddig ismeretes fajok száma 150,000-re tétetik.

1. Hymenoptera. (Hártyás szárnyak.)

285. *Tenthredo berberidis*, Schrank. Kertekben, álczája június és szeptemberben sóskafákon és más cserjéken.

286. *Tenthredo rosae*, Linné. Álczája a rózsákon társasan él.
 287. *Tenthredo ventricosa*, Klug. Álczája a ribiszken él.
 288. *Tenthredo adumbrata*, Klug. Álczája gyümölcsfákon él.
 289. *Tenthredo fulvicornis*, Klug. Álczája éretlen szilvában él.
 290. *Lyda pyri*, Schrank. Álczája körtefákon, ritkán szilvafákon.
 291. *Cephus pygmaeus*, Linné. Álczája búzán és rozson.
 292. *Cynips folii*, Linné. Cserfák levelein gubókban él az álcza.
 293. *Cynips rosae*, Linné. Álczája a rózságon mohkinézésű kinövésekben él.
 294. *Chrysis ignita*, Linné. Fákon, falakon és ablakokon.
 295. *Formica caespitum*, Linné. Gyepes helyeken.
 296. *Vespa crabro*, Linné. Odvas fában, padlásokon szürke színű durva fészkeket rak.
 297. *Vespa holsatica*, Fabritius. Fészket fákon vagy gerendákon szabadon építi.
 298. *Vespa gallica*, Fabritius. Fészket sziklákra, falakon és kőrakásokon készíti.
 299. *Vespa pomiformis*, Spinola. Fészket falak és agyagrétegek közt elrejtí.
 300. *Chalicodoma muraria*, Fabritius. Fészket földes vakolat alatt vagy délfelé néző falakra.
 301. *Xylocopa violacea*, Lepeletier. Rodthat fába rakja sok sejtű fészket.
 302. *Bombus lapidarius*, Linné. A föld alá rakja fészket.
 303. *Bombus terrestris*, Linné. Mindenütt található.
 304. *Apis mellifica*, Linné. Sok gazda tenyészteti. — Vadon is fordulnak elő.

II. Coleoptera. (Bogarak).

Rágó szájrészekkel, kemény fedőszárnyakkal és tökéletes átalakulással bíró rovarok.

305. *Elaphrus riparius*, Linné. Az Ompoly partján.
 306. *Carabus auratus*, Linné. A szőlőhez vezető utakon.
 307. *Calosoma sycophanta*, Linné. A Mamut erdőiben odvas cserfákban.
 308. *Zabrus gibbus*, Fabricius. A szántóföldeken kövek és göröngyök alatt.
 309. *Cicindela campestris*, Linné Mindenütt.
 310. *Cicindela germanica*, Linné. (Bielz Kf. 15.)
 311. *Dytiscus latissimus*, Linné. Az Ujvilág tavaiban.
 312. *Dytiscus marginalis*, Linné. Álló vizekben.
 313. *Hydrophilus piceus*, Linné. Az Ompolyban és a Kutyamál melletti vizekben.
 314. *Staphilinus hirtus*, Linné. Tehéntrágyában található.
 315. *Oxyptoris rufus*, Linné. Kalapgombákon él.

316. *Necrophorus germanicus*, Linné. Döglött állatokon található.
 317. *Necrophorus humator*, Göze. Döglött állatokon.
 318. *Necrophorus vespillo*, Linné. Mindenütt.
 319. *Silpha littoralis*, Linné. A gyepmester rétén.
 320. *Dermestes lardarius*, Linné. A házakban, kamrákban.
 321. *Dermestes pellio*, Linné. Házakban, bőrneműekben található.
 322. *Coccinella septempunctata*, Linné. Kertekben, bokrokban.
 323. *Coccinella (Epilochna) globosa*, Schneider. Luczernás réteken.
 324. *Lucanus cervus*, Linné. A Mamut erdőiben.
 325. *Geotrupes Typhaeus*, Leach. Juhok ganéjában.
 326. *Lethrus apterus*, Laxmann. Szőlőkben.
 327. *Melolontha vulgaris*, Linné. Mindenütt.
 328. *Melolontha fullo*, Linné. Ritka.
 329. *Melolontha solstitialis*, Fabricius. Mindenütt.
 330. *Oryctes nasicornis*, Linné. A Mamut és Tóthfalu erdeiben, odvas fáokban.
 331. *Oryctes grypus*, Illiger. (Bielz. Kf. 47).
 332. *Cetonia aurata*, Linné. Az erdőben.
 333. *Cetonia hirta*, Poda. Kertekben.
 334. *Cetonia hungarica* Herbat. (Bielz Kf. 47.)
 335. *Cetonia affinis*, Andsch. (Bielz Kf. 47.)
 336. *Buprestis rutilans*, Fabricius. Hársfákon.
 337. *Buprestis viridis*, Linné. A Zalatnafelé vezető úton levő erdőkben,
 338. *Agriotis lineatus*, Linné. Kertekben.
 339. *Anobium pertinax*, Linné. Gerendákban.
 340. *Lampyris splendidula*, Linné. A vársánczokon a fűben.
 341. *Lamia textor*, Linné. Borbándnál fűzfákon.
 342. *Cerambyx cerdo*, Linné. Gyümölcsfákon.
 343. *Cerambyx moschatus*, Linné. Odvas fűzfákon.
 344. *Bruchus pisorum*, Linné. Borsóban él.
 345. *Balaninus turbatus*, Gyll. A Mamut alján. (Benedek József káplán ur sziveskedett nekem egy példányt hozni.)
 346. *Rhynchites alni*, Müller. Szőlőkben.
 347. *Calandra granaria*, Linné. Gabnanemekben él.
 348. *Tomicus typographus*, Linné. Gyümölcs és erdei fáokban.
 349. *Blaps mortisaga*, Liné. Mindenütt.
 350. *Tenebrio molitor*, Linné. Lisztkészletben.
 351. *Meloe proscarabaeus*, Linné. Utakon gyakori.
 352. *Cantharis vesicatoria*, Linné. Kőrifákon.
 353. *Morimus funereus*, Muls. (Bielz Kf. 73.)
 354. *Morimus asper*, Sulz. (Bielz Kf. 73.)
 355. *Clytus detritus*, Linné. (Bielz Kf. 72.)
 356. *Clytus arcuatus*, Linné. (Bielz Kf. 72.)
 357. *Clytus speciosus*, Schneider (Bielz Kf. 72.)

358. *Gnorimus variabilis*, Linné. (Bielz Kf. 47.)
 359. *Dicercia berolinensis*, Herbst. (Bielz Kf. 48.)¹

III. Neuroptera. (Reczés szárnyuak.)

Rovarok, rágó szájrészekkel, 4 reczés erekkel ellátott egynemű szárnynyal és tökéletes átváltozással.

360. *Mystacides nigra*, Linné. Az Ompoly melletti bokrokban.
 361. *Phryganea grandis*, Linné. A vársánczokban fákon, nagy mennyiségben.
 362. *Limnophilus rhombicus*, Linné. Nedves helyeken növénydarabocskákból készít magának házat.
 363. *Panorpa communis*, Linné. A vársánczokban rothadó fáokban.
 364. *Phryganea sabella*, Linné. Kertekben, nyirkos helyeken.
 365. *Raphidia crassicornis*, Schummel. A Mamuton cserfákon.
 366. *Sialis lutaria*, Linné. A Praterben és a téglavetőnél levő vizek mellett.
 367. *Chrysopa vulgaris*, Schneider. Kertekben és kerti szobákban, gyakori.
 368. *Chrysopa perla*, Linné. Kertekben az Alkermes növényen.

IV. Orthoptera. (Egyenes szárnyuak.)

Rovarok rágó szájrészekkel, két pár különemű szárnynyal és tökéletlen átalakulással.

369. *Libellula quadrimaculata*, Linné. Álló vizek mellett bőven.
 370. *Libellula depresso*, Linné. Mindenütt bőven.
 371. *Libellula pratensis*, Müller. Réteken júniusban bőven.
 372. *Libellula aenea*, Linné. Mindenütt.
 373. *Agrion puella*, Linné. Mindenütt bőven.
 374. *Ephemera vulgata*, Linné. Folyó és álló vizek mellett bőven.
 375. *Forficula auricula*, Linné. Mindenütt, kertekben, réteken, gyümölcseszel lakásokba is hozatik.
 376. *Forficula minor*, Linné. Réteken.
 377. *Blatta orientalis*, Linné. Konyhákban és nyirkos szobákban.
 378. *Blatta germanica*, Linné. Házakban.
 379. *Mantis religiosa*, Linné. Az erdőben és réteken. Nagy József várbeli gyógyszerész ablak közt sokáig tartotta, ugyszintén Varga Sándor főgymn. tanár is, ki egy párt tartott; az egyik azonban a másikat nem sokára felfalta.
 380. *Gryllus campestris*, Linné. Réteken és szántókon bőven.
 381. *Gryllus domesticus*. Házakban, meleg helyeken.
 382. *Grylotalpa vulgaris*, Latreille. Kertekben, főképpen burgonya-fészekben.

¹ Ezen, bizonyára, feltűnő csekélynek látszó anyagot a legközelebbi alkalomkor fogom kielőleg kiegészíteni.

383. *Locusta viridissima*, Linné. Réteken és bokrok közt.
 384. *Locusta caudata*, Charpentier. Réteken.
 385. *Locusta cantans*, Füssli. Réteken, erdők szélén.
 386. *Locusta cucullata*, Charpentier. Réteken.
 387. *Acridium stridulum*, Linné. A szőlők fölötti napos helyeken.
 388. *Acridium coerulescens*, Linné. Száraz dombokon és mezőken.
 389. *Acridium pratorum*, Fieber. Minden kaszálókon.
 390. *Lepisma saccharina*, Linné. Kamrákban.

V. Hemiptera. (Félszárnyuak).

Tökéletlen átalakulású rovarok, szívó szájrészekkel. A szárnyak néha egészen is hiányzanak, ritkán van csak kettő, rendszeren négy van s akkor a mellső szárnyak vagy félig száru- vagy bőrneműek s a hátsókat félig fődik.

391. *Pentatoma rufipes*, Linné. Ernyős növényeken, bokrokon, fákon.
 392. *Pentatoma baccarum*, Linné. Málna bokrokon, farkkorón, bogáncsokon.
 393. *Pentatoma prasinum*, Linné. Kertekben bőven.
 394. *Coreus rhombeus*, Linné. Kertekben.
 395. *Coreus marginatus*, Linné. Sósán, gyakori.
 396. *Lygaeus apterus*, Linné. Kerítéseken, falakon, bőven már kora tavasszal.
 397. *Acanthia lectularia*, Linné. Házakban, butorokban.
 398. *Limnobates stagnorum*, Linné. Az álló vizeken nád közt, a vízben szaladgál.
 399. *Nepa cinerea*, Linné. Árkokban bőven.
 400. *Naucoris cimicoides*, Linné. A Kutyamál melletti árkokban.
 401. *Notonecta glauca*, Linné. Álló vizekben bőven.
 402. *Psylla pyri*, Linné. Kertekben, körtefákon.
 403. *Arytaena genistae*, Latreille. Genistaféléken, főképpen a seprőgenistán.
 404. *Livia juncorum*, Latreille. Nyirkos réteken, a kákán.
 405. *Aphis rosae*, Linné. Rózsákon, roppant nagy mennyiségben.
 406. *Schizoneura lanigera*, Hausman. Almafákon, szilvafákon, június—augusztusban.
 407. *Coccus urticae*, Linné. Csalánon és más dudvákon, de nem gyakori.
 408. *Coccus quercus*, Linné. Cserfákon.
 409. *Coccus nerii*, Bouche. Az oleanderokon.
 410. *Trichodectes latus*, Nitzsch. Tetü, mely kutyákon él.
 411. *Trichodectes subrostatatus*, Nitzsch. Tetü, mely macskákon él.
 412. *Trichodectes climax*, Nitzsch. Tetü, mely kecskén él.
 413. *Trichodectes pilosus*, Giebel. Tetü, mely lovakon, számaron él.
 414. *Trichodectes scalaris*, Nitzsch. Tetü, mely tulkon és számaron él.
 415. *Philopterus falcicorius*, Nitzsch. Házimadarakon élő tetü.
 416. *Phthirus pubis*, Linné. Embereken élő tetü.
 417. *Pediculus capitis*, Linné. Embereken élő tetü.

418. *Pediculus vestimenti*, Nitzsch, Ruhákon, piszkos lakásokban élő tetü.
 419. *Coccus conchaeformis*, Gmelin. Almafákön, sima ágakon.

VI. Diptera. (Kétszárnyuak).

Rovarok szívó szájrészekkel, két hártvás szárnynyal és tökéletes átalakulással.

420. *Culex plumosus*, Linné. Vizek mellett ül, magasra emelt hátsó lábakkal.
 421. *Culex pipiens*, Linné. Vizek és nyirkos helyeken, gyakori.
 422. *Culex annulatus*, Schrank. Pinczékben, színekben és a szabadban.
 423. *Tipula bimaculata*, Linné. Odvas fák közelében.
 424. *Tipula hiemalis*, Degeer. Rothadó növények közelében.
 425. *Cecidomyia saliciperda*, Dufour. Fűzfákon.
 426. *Cecidomyia destructor*, Say. Gabonaföldeken.
 427. *Cecidomyia tritici*, Kirby. Gabona földeken.
 428. *Psychoda sexpunctata*, Curtis. Árnyékszéken.
 429. *Sciara piri*, Schmidt. Körtefákon.
 430. *Mycethopila signata*, Meigen. Gombákon.
 431. *Mycethopila lunata*, Meigen. Gombákon.
 432. *Bibio hortulanus*, Linné. Kerti növényeken.
 433. *Tabanus bovinus*, Linné. Legelőkön.
 434. *Tabanus bromius*, Linné. Az útakon, főképpen országútakon.
 435. *Asilus crobroniformis*, Linné. Tarlókon.
 436. *Asilus flavus*, Linné. Fákon, deszkákon.
 437. *Asilus cylindricus*, Degeer. Kaszálókon fűszálakon.
 438. *Empis tessellata*, Fabricius. Kertekben.
 439. *Bombylius morio*, Linné. Szántókon, réteken.
 440. *Bombylius discolor*, Mik. A pulmonaria-féléken.
 441. *Dolichopus aeneus*, Degeer. Kertekben.
 442. *Stratiomys thoracia*, Latreille. Fákon, cserjéken vizek közelében.
 443. *Anthomia canicularis*, Linné. Szobákban gyakori.
 444. *Musca calcitrans*, Linné. Lóganéjban.
 445. *Musca domestica*, Linné. Mindenütt bőven.
 446. *Musca vomitoria*, Linné. Nyers és főtt husban él.
 447. *Musca caesar*, Linné. Virágokban és dögben él.
 448. *Musca rudis*, Fabricius. Napsütött falakon.
 449. *Musca meridiana*, Linné. Friss tehénganéjon.
 450. *Sarcophaga carnaria*, Linné. Mészárszékek közelében.
 451. *Piophilala casēi*, Linné. Sajton, turón.
 452. *Syrphus festivus*, Linné. Tavasszal réteken virágokon.
 453. *Syrphus tenax*, Linné. Árnyékszéken.
 454. *Conops flavipes*, Linné. Luczernás réteken.
 455. *Gastrus equi*, Fabricius. Lovakon.
 456. *Oestrus ovis*, Linné. Juhokon.
 457. *Oestrus bovis*, Linné. Tulkokon.
 458. *Pipunculus campestris*, Latreille. Patakok partjain.

459. *Pulex irritans*, Linné. Embereken.
 460. *Pulex serraticeps*, Gervais. Különböző házi és vadállatokon él.
 461. *Hippobosca equina*, Linné. Különösen lovakon él.
 462. *Melophagus ovinus*, Linné. Különösen juhokon él.
 463. *Braula coeca*, Nitzsch. Itt-ott méhkasokban található.

VII. *Lepidoptera*. (Pikkelyszárnyuak. Pillangók.)

Szívó szájrészekkel, 4 pikkelyes szárnyal és tökéletes átalakulással bíró rovarok.¹

364. *Papilio Machaon*, Linné. Mindenütt. Kertekben, réten, erdőben, kapor, murok, pimpinella és más sátras növényeken.
 465. *Papilio Podalirius*, Linné. Galagonyán és szilvafákon.
 466. *Thais Hypermnestra*, Scop. Az *Aristolochia clematitis*-en.
 467. *Thais Rumina*. Ugyanazon növényen.
 468. *Parnassius Apollo*, Linné. *Sedum glaucum*-on él(?)
 469. *Leucophasia sinapis*, Linné. *Lathyrus prahensis*-en.
 470. *Pieris crataegi*, Linné. Gyümölcsfákon.
 471. *Pieris brassicae*, Linné. Brassica-fajokon.
 472. *Pieris rapae*, Linné. Brassica-fajokon.
 473. *Pieris napi*, Linné. Brassica-fajokon.
 474. *Pieris daphidice*, Linné. Cruciflora-fajokon.
 475. *Anthocharis cardamines*, Linné. *Cardamine pratensis*-en.
 476. *Colias Edusa*, Fabricius. *Onobrychis sativa*- és *Cythisus capitatus*-on.
 477. *Colias hyale*, Linné. Luczernán és más *Papilionaceae*-fajokon.
 478. *Rhodocera rhamnii*, Linné. *Rhamnus frangula*- és *Rh. catartica*-n.
 479. *Lycaena Arion*, Linné. A Mamut alatti réteken.
 480. *Lycaena Bellargus*, Rottemburg. *Genista*-fajokon.
 481. *Lycaena Aegon*, Shiffermüller. *Lucerna*-fajokon.
 482. *Lycaena minima*, Füssl. A szőlők fölötti réteken.
 483. *Lycaena argiolus*, Linné. A Mamut alatti erdőkben.
 484. *Lycaena Damon*, W. V. *Onobrychis sativa*-n.
 485. *Lycaena coridon*, Scop. *Coronilla variá*-n.
 486. *Lycaena Icarus*, Rott. *Ononis spinosa*-n.
 487. *Lycaena medon*, Hufn. A Mamut erdőiben.
 488. *Lycaena hylas*, W. V. Mindenütt.
 489. *Lycaena Argus*, Linné. A Mamut alján, de igen ritka.
 490. *Lycaena tiresias*, mindenütt.
 491. *Polyommatus Phlaeas*, Linné. Sóska-fajokon,
 492. *Polyommatus virgaurea*, Linné. Erdőkben, nem ritka.
 493. *Polyommatus helle*, W. V. A Prater és az Ujvilág közti nyirkos réteken.

¹ A Mamutra vezető útakon szép, derült júliusi és augusztusi napokon ezer meg ezer pillangó található. Az itt felsoroltak legtöbbjei dr. Ficker Lipót törzsorvos ur környékünkön szerzett gyűjteményében vannak.

494. *Polyommatus dorilis*, Hufn. Száraz réteken.
 495. *Polyommatus Euridice*, Rott. Sóska-fajokon.
 496. *Polyommatus hypothoe*, Linné. Nedves réteken igen ritka.
 497. *Polyommatus virgaureae*, Linné. A Mamut alján.
 498. *Thecla rubi*, Linné. Genista tinctoriá-n.
 499. *Thecla pruni*, Linné. Prunus spinosá-n,
 500. *Thecla quercus*, L. A Mamut alatti erdőkben.
 501. *Thecla betulae*, Linné. Szilvafákon.
 502. *Thecla ilicis*, Borkh. Cserfákon.
 503. *Thecla spini*, W. V. Cserjéken.
 504. *Vanessa Atalanta*, Linné. Úrtica-féléken.
 505. *Vanessa cardui*, Linné. Csalán-bogáncsféléken.
 506. *Vanessa Levana*, Linné. Csalán-féléken.
 507. *Vanessa Jo*, Linné. Csalán-féléken.
 508. *Vanessa Antiopa*, Linné. Nyárfákon, fűzfákon, Kisfalud közeliében.
 509. *Vanessa polychloros*. Linné. Szilvafákon, cseresznyefákon.
 510. *Vanessa urticae*, Linné. Csalán-féléken.
 511. *Vanessa C. album*, Linné. Egres és ribiszke-cserjéken.
 512. *Argynnis Paphia*, Linné. Viola caniná-n és Rubus idaeus-on.
 513. *Argynnis Aglaja*, Linné. Viola caniná-n.
 514. *Argynnis Latonia*, Linné. Viola caniná-n.
 515. *Argynnis Selene*, Schiffermüller. Viola caniná-n.
 516. *Argynnis Euphrosine*, Linné. Viola caniná-n.
 517. *Argynnis Niobe*, Linné. Mindenütt.
 518. *Melitaea Cinxia*, Linné. Plantago-féléken.
 519. *Melitaea maturna*, Linné. Salix capreá-n, Fraxinus excelsior-on
 Viburnum Lataná-n.
 520. *Melitaea Cynthia*, W. V. Viola caniná-n.
 521. *Melitaea aurinia*, Rott. Plantago- és Veronica-fajokon.
 522. *Limenitis populi*, Linné. Populus tremulán.
 523. *Limenitis aceris*, Linné. Orobus vernus-on.
 524. *Limenitis lucilla*, W. V. Spiraea salici foliá-n.
 525. *Apatura Iris*, Linné. Salix capreá-n, gyakori.
 526. *Apatura Ilia*, Schiffermüller. Populus tremulá-n, igen ritka.
 527. *Melanargia Galatea*, Linné. A szőlők fölötti réteken.
 528. *Erebia Medusa*. Fabricius. A Mamut erdeiben.
 529. *Satyrus Briseis*, Linné. Sárd fölötti erdőben.
 530. *Satyrus Semele*, Linné. Az Emmaus fölötti dombon.
 531. *Erebia Medea*, Exp. A Rózsamál fölötti száraz hegyen.
 532. *Arge Galathea*, Linné. A Mamut alatti erdőben.
 533. *Syrichthus tages*, Linné. A Mamut alatti erdőben.
 534. *Syrichthus malvarum*, Ill. A szőlők fölötti réteken.
 535. *Syrichthus alveolus*, Hübner. Mindenütt.
 536. *Carterocephalus paniscus*, Sulz. Mindenütt.

537. *Hesperia comma*, Linné. Mindenütt.
 538. *Hesperia sylvanus*, Esp. Mindenütt.
 539. *Trochilia apiformis*, Linné. Mindenütt.
 540. *Sesia myapaeiformis*, Borkhausen. Az erdőben igen gyakori.
 541. *Sesia tipulaeformis*, Clerck. Mindenütt.
 542. *Thyris fenestrella*, Scopoli. A szőlőkben, ritka.
 543. *Macroglossa stellatarum*, Linné. Mindenütt.
 544. *Macroglossa bombyliiformis*, Ochsenheimer. Az orgonafán és mezei zsályán.
 545. *Sphinx neri*, Linné. A Nerium oleander-on, ritka.
 546. *Sphinx celerio*, Linné. Szőlőkben, csak ritkán jön hozzánk meleg nyáron.
 547. *Sphinx elpenor*, Linné. Galiumféléken.
 548. *Sphinx porcellus*, Linné. Mindenütt.
 549. *Sphinx euphorbiae*, Linné. Euphorbia-féléken.
 550. *Sphinx galii*, Rottemburg. Galiumféléken.
 551. *Sphinx convolvuli*, Linné. Convolvulus arvensis-en.
 552. *Sphinx ligustri*, Linné. Ligustrum vulgaré-n.
 553. *Acherontia Atropos*, Linné. Burgonyaféléken.
 554. *Smerinthus tiliae*, Linné. Hársfákon.
 555. *Smerinthus ocellata*, Linné. Fűzfákon.
 556. *Smerinthus populi*, Linné. Mindenütt.
 557. *Zygaena coronillae*, W. V. Réteken, az erdőben.
 558. *Zygaena Ephialtes*, Linné. Az erdőben, kertekben.
 559. *Zygaena falcatae*, Hübner. Az erdőben.
 560. *Zygaena scabiosae*, Esp. Az erdőben némely helyen bőven.
 561. *Zygaena fausta*, Linné. Coronilla-fajokon.
 562. *Syntomis Phegea*, Linné. A Leontodon taraxacum-on.
 563. *Lithosia quadra*, Linné. Palánkokon gyakori.
 564. *Lithosia rubicollis*, Linné. Az erdőben zúzmok közelében.
 565. *Callimorpha pulchella*, Linné. Solanum-fajokon.
 566. *Callimorpha Jacobaeae*, Linné. Senecio-fajokon.
 567. *Callimorpha Dominula*, Linné. Mindenütt.
 568. *Callimorpha Hera*, Linné. Borosbocsárd közelében.
 569. *Arctia russula*, Linné. Mindenütt.
 570. *Arctia Plantaginis*, Linné. Az erdőben.
 571. *Arctia Caja*, Linné. Mindenütt.
 572. *Arctia villica*, Linné. A réteken, ritka.
 573. *Arctia purpurata*, Linné. Az erdő szélein, de ritka.
 574. *Arctia Hebe*, Linné. Csaknem mindenütt.
 575. *Spilosoma luctifera*, Esper. Veroniká-n és Plantagó-n.
 576. *Spilosoma fuliginosa*, Linné. Kisebb növényeken.
 577. *Spilosoma mendica*, Clerck. Mindenütt.
 578. *Spilosoma lubricipeda*, Esper. Mindenütt.
 579. *Cossus ligniperda*, Linné. Nyárfák, fűzfák és gyümölcsfákon.

580. *Hepialus humuli*, Linné. Mindenütt.
 581. *Saturnia Pyri*, Schiffermüller. Almafákon.
 582. *Bombyx Mori*, Linné. Tenyésztetve.
 583. *Bombyx neustria*, Linné. Mindenütt.
 584. *Bombyx rubi*, Linné. Mindenütt.
 585. *Bombyx quercifolia* (*Gastropacha*), Linné. Mindenütt. Cserfákon gyakori.
 586. *Liparis salicis*, Linné. Nyárfákon gyakori.
 587. *Liparis dispar*, Linné. Mindenütt.
 588. *Liparis monacha*, Linné. Gyümölcsfákon, lomblevelű fákon.
 589. *Liparis chrysorrhoea*, Linné. Gyümölcsfákon gyakori.
 590. *Orgyia antiqua*, Linné. Lomblevelű fákon.
 591. *Orgyia pudibunda*, Linné. Mindenütt.
 592. *Cnethocampa processionea*, Linné. Lomblevelű fákon, némely évben roppant mennyiségben.
 593. *Harpyia virula*, Linné. Nyárfákon, fűzfákon.
 594. *Harpyia fagi*, Linné. Cserfákon, (bükkfákon).
 595. *Notodonta palpina*, Linné. Nyárfákon, fűzfákon.)
 596. *Notodonta Ziczoc*, Linné. Cserfákon, Nyárfákon.
 597. *Phalera bucephala*, Linné. Cserfákon.
 598. *Thyatira batis*, Linné. Málnacserjéken.
 599. *Noctua coeruleocephala*, Linné. Almafákon, cserjéken.
 600. *Noctua coryli*, Linné. Mogyorófán, cserfán, hársfákon.
 601. *Noctua Orion*, Esper. Lomblevelű fákon, cserfákon.
 602. *Noctua leporina*, Linné. Lomblevelű fákon.
 603. *Noctua aceris*, Linné. A vadgesztenyefákon és más lomblevelű fákon.
 604. *Noctua tridens*, Schiffermüller. Cserjéken, fűzfákon.
 605. *Noctua brassicae*, Linné. Zöldeges kertekben bőven.
 606. *Noctua pisi*, Linné. Cserjéken, Rózsákon.
 607. *Noctua atriplicis*, Linné. Kertekben.
 608. *Noctua basilinea*, Fabricius. Szántókon.
 609. *Noctua maura*, Linné. Cserjéken és törpébb növényeken.
 610. *Noctua meticulosa*, Linné. Csalánféléken.
 611. *Noctua arundinis*, Fabricius. Nádféléken.
 612. *Noctua gothica*, Linné. Cserfákon és kisebb növényeken.
 613. *Noctua trapezina*, Linné. Lomblevelű fákon.
 614. *Noctua nictitans*, Linné. Fűveken.
 615. *Noctua fulvago*, Linné. Fűzfákon, Plantagó-féléken.
 616. *Noctua libatrix*, Linné. Fűzfákon.
 617. *Noctua pyramidea*. Lomblevelű fákon, cserfákon, szilvafákon.
 618. *Noctua pronuba*, Linné. Törpébb növényeken.
 619. *Noctua segetum*, Linné. Schiffermüller. Kertekben, szántókon.
 620. *Noctua jaxini*, Linné. Kőrís-, cser- és nyárfákon.
 621. *Noctua paranympa*, Linné. Gyümölcsfákon.

622. *Noctua gamma*, Linné, Kerti növényeken.
 623. *Noctua chrysitis*, Linné. Csalánon-on, ökörfarkkórón és más hasonló növényeken.
 624. *Noctua festucae*, Linné. Mocsári növényeken.
 625. *Geometra tetralunaria*, Hufnagel. Hársfákon.
 626. *Geometra defoliaria*, Clerck. Gyümölcsfákon.
 627. *Geometra grossulariata*, Linné. Ribiszke, egres; fűzfákon.
 628. *Pyralis pinguinalis*, Linné. Konyhákban, éléskamrákban.
 629. *Pyralis farinalis*, Linné. Gazdasági épületekben.
 630. *Pyralis frumentalis*, Linné. Gabona-földeken.
 631. *Pyralis extimalis*, Scopoli. Keresztesviráguakon.
 632. *Pyralis forficalis*, Linné. Keresztes viráguakon.
 633. *Tortrix ferrugana*, Treitschke. Sóscafán, cserfákon.
 634. *Tortrix rosana*, Linné. Rózsa-, ribiszke- és mogyoró-cserjéken.
 635. *Tortrix Bergmanniana*, Linné. Főképen rózsákon.
 636. *Tortrix viridana*, Linné. Cserjéken és cserfákon, bőven.
 637. *Tortrix ambiguella*, Hübner. Szőlőkben, kertekben.
 638. *Tortrix cynosbatella*, Linné. Lomblevelű fákon.
 639. *Tortrix pomonella*, Linné. Gyümölcsfákon.
 640. *Tinea pratella*, Linné. Réteken.
 641. *Tinea clutella*, Hübner. Éléskamarákban, hol aszalt gyümölcsön.
 642. *Tinea granella*, Linné. Gabona-raktárakban.
 643. *Tinea pellionella*, Linné. Kelmékben, bundákban.
 644. *Tinea sarcitella*, Linné. Ruhákban, ágyneműekben, butorokban.
 645. *Tinea malinella*, Zeller. Almafákon.
 646. *Pterophorus pentadactylus*, Linné. Galagonyán és más fűnemű növényeken.
 647. *Alucita hexadactyla*, Linné. Kertekben a Lonicera-féléken.

B. Myriapoda. (Soklábuak.)

Földön élő izelt-lábu állatok számos, majdnem egyenlő alkotásu, lábakkal bíró testgyűrűkkel, élesen elkülönített fejjel és egy pár csappal. Csak valami 600 faj ismeretes.

VIII. Chylopoda. (Ajaklábuak.)

A lapos test mindegyik gyűrűjén egy lábpárral bíró soklábuak.

648. *Lithobius forficatus*, Linné. Mindenütt kövek és fakéreg alatt, rothadt fákon.
 649. *Geophilus longicornis*, Leach. Föld alatt gumós növényeken.

IX. Chilognatha. (Ajak-álluak.)

A hengeres test mindegyik gyűrűjén két lábpárral bíró soklábuak.

650. *Glomeris marginata*, Leach. Erdőben kövek alatt.
 651. *Polydesmus complanatus*, Degeer. Rothadó lomb, korhadó fa és fakéreg alatt.

652. *Julus terrestris*, Linné. Lehullott rothadó gyümölcsön, ugorka, tök és más növényeken.

C. Arachnoidea. (Pókok.)

Földön élő izeltlábu állatok, melyeknek fejtora egyszerű szemekkel és 4 lábpárral bir, a csápok hiányzanak. Több mint 2000 faj ismeretes.

653. *Chelifer cancroides*, Linné. Házakban, régi papirosok, könyvek közt. Gyűjteményekben.
654. *Phalangium opilio*, Linné. Falakon, padokon, kertekben, házakban.
655. *Epëira diademata*, Clerck. Házakban, csendes helyeken, szép függélyes hálóban.
656. *Linyphia montana*, Clerck. Régi házakban, deszkakerítésen, odvas fákön vízszintes hálóban.
657. *Epëira grossa*, C. Koch. A Mamut erdeiben fákön, ritka.
658. *Epëira angulata*, Clerck. Kertekben, terjedelmes hálókat sző, nem ritka.
659. *Epëira dromedaria*, Walck. Kertekben, szénaréteken, bokrokban mindig közel a földhöz.
660. *Epëira quadrata*, Clerck. Fákön alsó részein, sásos árkokban. Az úszoda mellett.
661. *Epëira cornuta*, Clerck. A Tolvajkut közelében, fákön.
662. *Epëira umbratica*, Clerck. Kerítések czölöpeinek repedéseiben, zsindelek alatt.
663. *Epëira acalypha*, Walckenaer. Növényeken, szirmok és levelek alatt.
664. *Cyrtophora conica*. Pall. A szőlők fölötti bokrok közt, nem ritka.
665. *Meta Menardii*, Latreille. Pinczékben. A Praterben vizenyős helyeken virágokra feszíti hálóját.
666. *Tetragnatha extensa*, Linné. A Királykut dúsabb növényzetü helyein.
667. *Uloborus Walckenaerüi*, Latreille. A Mamut északi részében kőrakások alatt és apróbb növényeken.
668. *Linyphia marginata*, C. Koch. A szőlők alatti bokrokban, a Puskaporos torony közelében.
669. *Phyllonethis lineata*, Clerck. Kertekben, az erdő szélein, bokrokban.
670. *Theridium formosum*, Clerck. Kertekben a kerítések zugaiban, a kerti házak gerendái közt.
671. *Steatoda bipunctata*, Linné. A Mamuton a fák kérge alatt.
672. *Pholcus Pluchii*, Scopol. Házakban, ereszek alatt. A Kecskekő sziklái közt.
673. *Dictyna arundinacea*, Linné. Ernyős virágok szárai közt. Kiszáradt növényeken.
674. *Amaurobius ferox*, Walck. Pinczékben, repedések közt és szögletekben.

675. *Amaurobius fenestralis*, Stroem. A Mamuton kövek alatt.
676. *Tegenaria domestica*, Clerck. Házakban, istállókban, padlásokon, gyakori.
677. *Tegenaria Derhamii*, Scopoli. Pinczék ablakaiban, istállókban, ólakban, gyakori.
678. *Tegenaria campestris*, C. Koch. Lepelszerű hálóját kőhalmokba és fák gyökerei közé szövi.
679. *Agalena labyrinthica*, Clerck. A Mamuton tölcéséralaku hálóját bokrok közé szövi.
680. *Agalena similis*, Keyserling. Kertekben bokrok közt.
681. *Argyroneta aquatica*, Clerck. A Kutyamál melletti árkok vizében. 3—4 hónapig tartottam üvegben, hol a víz alatt hálót szőtt.
682. *Clobiona pallidula*, Clerck. Kertekben levelek közé fonja be magát.
683. *Drassus scutulatus*, L. Koch. Házakban, kertekben.
684. *Gnaphosa lucifuga*, Walckenaer. A Mamuton kőrakásokban. Hálója hófehér csőalaku.
685. *Gnaphosa nocturna*, Linné. Fák kérge alatt.
686. *Harpactes rubicundus*, C. Koch. Küszöbök, kövek, téglák alatt, vakolat alatt.
687. *Micrommata virescens*, Clerck. A Mamuton bokros helyeken, nem ritka. BCU Cluj / Central University Library Cluj
688. *Philodromus aureolus*, Clerck. A szőlőkben karókon, az erdő szélén fákön.
689. *Thanatus oblongus*, Walck. Kertekben, erdő szélein virágokon.
690. *Thanatus formicinus*, Clerck. Réteken és kertekben a földön.
691. *Thomisus onustus* Walck. Lóherén, ernyős növényeken.
692. *Misumena vatia*, Clerck. Réteken, kertekben, veteményeken.
693. *Misumena truncata*, Pallas. Kertekben, egres-bokrokön.
694. *Diaea globosa*, Fabricius. Kertekben, ernyős virágokon.
695. *Diaea tricuspidata*, Fabricius. Réteken, kertekben, virágok kelyheiben.
696. *Lycosa amentata*, Clerck. Mindenütt kertekben a földön, gyorsan fut.
697. *Lycosa lugubris*, Walck. Erdőben, bokros helyeken, útakön.
698. *Trochosa cinerea*, Fabricius. Az Ompoly sekély kövecses helyein.
699. *Ocyale mirabilis*, Clerck. Réteken, kertekben fűben, roppant sebeséggel fut.
700. *Oxyopes ramosus*, Panzer. Fűves helyeken sebesen mozog.
701. *Oxyopes lineatus*, Latreille. Fűves helyeken.
702. *Eresus cinabarinus*, Olivier. Kertekben virágokon.
703. *Epiblemum scenicum*, Clerck. Házakban ablakon, palánkokön, gyakori.
704. *Heliophanus cupreus*. A szőlők fölötti fűves helyeken, bokrokban.

705. *Marpessa muscosa*, Clerck. Ócska palánkokon, ezölöpökön.
 706. *Attus falcatus*, Clerck. Fűves helyeken, bokrokban, nem ritka.
 707. *Trombidium holosericeum*, Linné. A helybeli finöveldeben lakó egyik leák ruháján volt.
 708. *Ixodes redivius*, Degeer. Juhokon, kutyákon.
 709. *Sarcoptes scabiei*, Degeer. Górcsóvi állatka embereken.

C. Crustacea. (Rákok.)

Két pár csáppal és mind a toron, mind a potrohon számos láb-
bal bíró izeltlábuak.

710. *Astacus fluviatilis*, Rondelet. Az Ompolyban és a malom-árokban.
 711. *Asellus aquaticus*, Linné. A téglavető melletti állóvizekben.
 712. *Asellus cavaticus*, Schiödte. Kutakban gyakori.
 713. *Oniscus murarius*, Cuvier. Sötét, nyirkos helyeken, kövek alatt.
 714. *Porcellio scaber*, Latreille. Pinczékben, kövek alatt.
 715. *Gammarus fluviatilis*. Rösel. Az Ompolyban és annak mellék-
ágaiban.
 716. *Gammarus puteanus*, Koch. Kutakban, ritka.
 717. *Cyclops canthocaroides*, Fischer. A Kutyamál melletti árkokban.
 718. *Canthocamptus staphilinus*, Jurine. Az Ompoly mellékágaiban és
a téglavető melletti álló vizekben.
 719. *Canthocamptus minutus*, Claus. A téglavető melletti árkokban.
 720. *Achtheres percarum*, Nordmann. A Marosból kifogott sügären
némelykor mint élősdit találhatni.
 721. *Daphnia pulex*, Degeer. Álló vizekben, gyakori.
 722. *Daphnia magna*, Straus. A Praterben levő állóvizekben.
 723. *Daphnia sima*, O. Fr. Müller. A Praterben és a Téglavetőnél
levő állóvizekben.
 724. *Daphnia rectirostris*, Baird. A Mamut alján levő mocsárookban,
esővízkádakban.
 725. *Daphnia quadrangula*, Lilljeborg. Az Újvilág egyik tavában.
 726. *Apus cancriformis*, Schaffer. Utak melletti árkokban nagy eső
után roppant számban, de hamar tűnnek el.

Negyedik állatkör.

Vermes. (Férgek.)

Hosszura nyúlt, sima, vagy harántredős testű és egynemű gyűrűkből álló állatok.

727. *Lumbricus terrestris*, Linné. Kertekben, mezői úton eső után
gyakori.
 728. *Hirudo medicinalis*, Linné. Az Ompolyban és itt-ott álló vi-
zekben.
 729. *Aulacostomum gulo*, Moquin. A Királykut vizében és több he-
lyen álló vizekben.
 730. *Geoplana terrestris*, O. Fr. Müller. Nyirkos földben, virágcsere-
pekben, kövek és lehullott lomb alatt.

731. *Oxyuris vermicularis*, Linné. Gyermekekben él.
 732. *Ascaris megalcephala*, Linné. Lovakban él.
 733. *Distomum hepaticum*, Linné. Leginkább kutyák beleiben.
 734. *Anquillula aceti*, Hempr. Az eczethen fordul elő. Az A. glutinis a csirizben. A. tritici a kóros gabnában.
 735. *Ascaris acuminata*, Linné. A békában. A. lumbricoides az emberben és disznóban. A. mystax a macskában, A. marginata a kutyában.
 736. *Tacnia solium*, Linné. T. saginata. Emberekben. T. serrata, Goetze. Nyulakban. T. coenurus, Siebold a kutyában.
 737. *Dorylaimus stagnalis*, Dujardin. Állóvizek iszapjában.
 738. *Gordius aquaticus*, Linné. Az Ompolyban és annak mellékágaiban.
 739. *Filaria sanguinolenta*, Linné. Kutyákban.
 740. *Trichinu spiralis*, Owen. Disznóhusban, de nem emlékszem esetre, hogy itt vagy vidékünkön valaha valaki trichonosisba esett volna.
 741. *Brachionus urceolaris*, Müller. Górcsövi állat az esővízkádakban.

Ötödik állatkör.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Protozoa. (Véglények.)

Ide tartoznak a legegyszerűbb állatok. E helyen csak is az *Infusoriákat* (Ázalékokat) vehettem fel.

Ezek nagyobbrészt górcsövi apróságu, de határozott alaku protozoák, melyeknek teste csülákkal, szőrökkel van fődve; a szájnylás meg van s testök belsejében lüktető üterekkel birnak. Ezek csak 1675. óta ismeretesek. Valamennyien vízi állatok s különösen álló, rothadó vizekben tenyésznek, a tiszta friss forrási vagy kutvizben nincsenek.

742. *Paramaecium bursaria*, O. Fr. Müller. Állóvizekben, főképen, ha földérlől való mohok abban vannak.
 743. *Parumaecium aurelia*, O. Fr. Müller. Esőviz-kádakban.
 744. *Freia elegans*, Claparède. Állóvizekben, növényeken ül.
 745. *Vorticella citrina*, Ehrenberg. Állóvizekben, melyekben rothadó növények vannak.

* * *

Midőn a vidékünkön előforduló állatokról szóló névsort jelen alkalomra befejezván, tollamat leteszem, azon reménnyel kecsgeitem magamat, hogy míg egyrészt távolabbi körökben egészen ismer-

705. *Marpessa muscosa*, Clerck. Ócska palánkokon, ezölöpökön.
 706. *Attus falcatius*, Clerck. Fűves helyeken, bokrokban, nem ritka.
 707. *Trombidium holosericeum*, Linné. A helybeli finöveldeben lakó egyik leák ruháján volt.
 708. *Ixodes reduvius*, Degeer. Juhokon, kutyákon.
 709. *Sarcoptes scabiei*, Degeer. Górcsővi állatka embereken.

C. Crustacea. (Rákok.)

- Két pár csáppal és mind a toron, mind a potrohon számos láb-
 bal bíró izeltlábuak.
710. *Astacus fluviatilis*, Rondelet. Az Ompolyban és a malom-árokban.
 711. *Asellus aquaticus*, Linné. A téglavető melletti állóvizekben.
 712. *Asellus cavaticus*, Schiödte. Kutakban gyakori.
 713. *Oniscus murarius*, Cuvier. Sötét, nyirkos helyeken, kövek alatt.
 714. *Porcellio scaber*, Latreille. Pinczékben, kövek alatt.
 715. *Gammarus fluviatilis*. Rösel. Az Ompolyban és annak mellék-
 ágaiban.
 716. *Gammarus puteanus*, Koch. Kutakban, ritka.
 717. *Cyclops canthocaroides*, Fischer. A Kutyamál melletti árkokban.
 718. *Canthocamptus staphilinus*, Jurine. Az Ompoly mellékágaiban és
 a téglavető melletti álló vizekben.
 719. *Canthocamptus minutus*, Claus. A téglavető melletti árkokban.
 720. *Achtheres percarum*, Nordmann. A Marosból kifogott sügären
 némelykor mint élősdit találhatni.
 721. *Daphnia pulex*, Degeer. Álló vizekben, gyakori.
 722. *Daphnia magna*, Straus. A Praterben levő állóvizekben.
 723. *Daphnia sima*, O. Fr. Müller. A Praterben és a Téglavetőnél
 levő állóvizekben.
 724. *Daphnia rectirostris*, Baird. A Mamut alján levő mocsárookban,
 esővízkádakban.
 725. *Daphnia quadrangula*, Lilljeborg. Az Ujvilág egyik tavában.
 726. *Apus cancriformis*, Schäffer. Útak melletti árkokban nagy eső
 után roppant számban, de hamar tűnnek el.

Negyedik állatkör.

Vermes. (Férgek.)

- Hosszura nyult, sima, vagy harántredős testü és egynemü gyűrűkből álló állatok.
727. *Lumbricus terrestris*, Linné. Kertekben, mezői útakon eső után
 gyakori.
 728. *Hirudo medicinalis*, Linné. Az Ompolyban és itt-ott álló vi-
 zekben.
 729. *Aulacostomum gulo*, Moquin. A Királykut vizében és több he-
 lyen álló vizekben.
 730. *Geoplana terrestris*, O. Fr. Müller. Nyirkos földben, virágcsere-
 pekben, kövek és lehullott lomb alatt.

731. *Oxyuris vermicularis*, Linné. Gyermekekben él.
 732. *Ascaris megalcephala*, Linné. Lovakban él.
 733. *Distomum hepaticum*, Linné. Leginkább kutyák beleiben.
 734. *Anquillula aceti*, Hempr. Az eczethen fordul elő. Az A. glutinis a csirizben. A. tritici a kóros gabnában.
 735. *Ascaris acuminata*, Linné. A békában. A. lumbricoides az emberben és disznóban. A. mystax a macskában, A. marginata a kutyában.
 736. *Tacnia solium*, Linné. T. saginata. Emberekben. T. serrata, Goetze. Nyulakban. T. coenurus, Siebold a kutyában.
 737. *Dorylaimus stagnalis*, Dujardin. Állóvizek iszapjában.
 738. *Gordius aquaticus*, Linné. Az Ompolyban és annak mellékágaiban.
 739. *Filaria sanguinolenta*, Linné. Kutyákban.
 740. *Trichinu spiralis*, Owen. Disznóhusban, de nem emlékszem esetre, hogy itt vagy vidékünkön valaha valaki trichonosisba esett volna.
 741. *Brachionus urceolaris*, Müller. Górcsövi állat az esővízkádakban.

Ötödik állatkör.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Protozoa. (Véglények.)

Ide tartoznak a legegyszerűbb állatok. E helyen csak is az *Infusoriákat* (Ázalékokat) vehettem fel.

Ezek nagyobbrészt górcsövi apróságú, de határozott alaku protozoák, melyeknek teste csilákkal, szőrökkel van fődve; a szájnylás meg van s testök belsejében lüktető üterekkel birnak. Ezek csak 1675. óta ismeretesek. Valamennyien vízi állatok s különösen álló, rothadó vizekben tenyésznek, a tiszta friss forrási vagy kutvizben nincsenek.

742. *Paramaecium bursaria*, O. Fr. Müller. Állóvizekben, főképen, ha fődélről való mohok abban vannak.
 743. *Paramecium aurelia*, O. Fr. Müller. Esőviz-kádakban.
 744. *Freia elegans*, Claparède. Állóvizekben, növényeken ül.
 745. *Vorticella citrina*, Ehrenberg. Állóvizekben, melyekben rothadó növények vannak.

* * *

Midőn a vidékünkön előforduló állatokról szóló névsort jelen alkalomra befejezván, tollamat leteszem, azon reménnyel kecsgeitem magamat, hogy míg egyrészt távolabbi körökben egészen ismer-

retlen faunánk * részbeni ismertetésével nem csak vidékünknek, hanem hazánk állat-földrajzának kibővítésére is tettem szolgálatot, másrészt pedig, hogy, ha nem is egészen, de legalább részben sikerült az olvasó közönségben a faunánk iránti szunyadó érdekeltséget felébreszteni. S ha ezt, habár csak kis részben is elértem, akkor fáradságom bőven meg van jutalmazva.

Meglehet, hogy csekélységnek látszik egyesek előtt ilyen névsor közlése, mégis határozottan állithatom, hogy ez a tudomány mivelésére igen fontos tényező, mert a legközelebbi környezet megfigyelésében és az ebből származó eredmény tudományos értékesítésében fekszik a szellemi életnek és tevékenységnek azon csirája, mely fejlődésében és fokozódott hatásában nagy áldást hoz az emberiségnek. Mert általánosan ismeretes dolog, *hogy a természetrajz mivelése kiegészítő részét képezi a kulturnépek szellemének.*

* Hogy faunánk a nyilvánosság előtt még ismeretlen, kiténik az összes állattani irodalomból; mert abban vidékünkéről igen kevés adat van feljegyezve az állatok földrajzi elterjedését illetőleg.

Mindössze néhány állat lelhelyül van felvéve vidékünk.

Hermann Ottó „*Magyarország pókfaunája*“ (1879.) című művében egyetlen póknál sincs felvéve környékünk, mint lelhely; hasonlóképen az Ormay Sándor által irt „*Adatok Erdély bogárfaunájához*“ (1888.) című munkában vidékünkéről még csak említés sem tétetik, és Bielz E A „*Siebenbürgens Käferfauna*“-jában (1887.) csak 12 bogárnál említi fel vidékünket.

